

وَ أَكْثَرُوا الدُّعَاءَ بِتَعْجِيلِ الْفَرَجِ

اِبْرَاجُ السَّبَبِ الْمُبْتَدِلِ بَيْنَ الْاَرْضِ وَالسَّمَاءِ

ابعاد شخصیت حضرت مهدی عَجَّكَ اللَّهُ الْعَالِي
فَرَجَكُمْ لِسَيِّفَتِهِ

در ادعایه و زیارات

ابعد شخصیت حضرت مهدی عجّل الله تعالی فرجه الشریف
در ادعیه و زیارات

سید مجتبی معنوی

سرشناسه	: معنوی، سیدمجتبی، ۱۳۵۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: ابعاد شخصیت حضرت مهدی (عج) در ادعیه و زیارات/ سیدمجتبی
مشخصات نشر	: قم: بنیاد فرهنگی، حضرت مهدی موعود (عج)، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۲۸۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۶۲-۷۸-۹
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۲۷۹] - ۲۸۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: محمدبن حسن (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ق. - دعاها
موضوع	: دعاها
موضوع	: زیارتنامهها
شناسه افزوده	: بنیاد فرهنگی، حضرت مهدی موعود (عج)، مرکز تخصصی امامت و
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۱ الف۲/۷۱۶م/۲۶۷/۸BP
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۷۷۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۰۸۸۰۷۷

ابعاد شخصیت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

- مؤلف: سید مجتبی معنوی
- ناشر: انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام
- نوبت چاپ: اول/ بهار ۹۲
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۶۲-۷۸-۹
- شمارگان: هزار نسخه
- قیمت: ۷۰۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است.

○ قم: انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام، مرکز تخصصی مهدویت/ خیابان شهدا/ کوچه آمار (۲۲)/ بن بست شهید علیان/ ص.پ: ۱۱۹-۳۷۱۳۵/ همراه: ۰۹۱۰۹۶۷۸۹۱۱/ تلفن: ۷۷۴۹۵۶۵ و ۷۷۳۷۸۰۱ (داخلی ۱۱۷ و ۱۱۶)/ (فروش) ۷۸۴۱۱۳۰/ (مدیریت) ۷۸۴۱۱۳۱/ فاکس: ۷۷۳۷۱۶۰ و ۷۷۴۴۲۷۳

○ تهران: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام/ تلفن: ۸۹۵۹۰۴۹/ فاکس: ۸۹۸۱۳۸۹/ ص.پ: ۳۵۵-۱۵۶۵۵

○ www.mahdi۳۱۳.com

با قدردانی و تشکر از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

اعضای محترم شورای کتاب حجج اسلام مجتبی کلباسی، محمدصابر جعفری، مهدی یوسفیان، محمدرضا فزادپیان و آقایان احمد مسعودیان (مدیر داخلی)، احمد سعیدی (ویراستار) عبدا... شریفی (مدیر فروش)، مرتضی دانش طلب (مدیر مالی)، رضا فریدی (صفحه آرا)، عباس فریدی (طراح جلد) و کلیه کسانی که ما را یاری نمودند.

مدیر مسئول انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام

حسین احمدی

کد فایل: ۹۲۳۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۹
مقدمه.....	۲۱
الف) موضوع نوشتار.....	۲۱
ب) اهمیت ادعیه و زیارات مهدوی.....	۲۱
ج) پیشینه مهدویت در ادعیه و زیارات.....	۲۲
فصل اول:	۲۳
کلیات و مفاهیم	۲۳
مقدمه.....	۲۴
مفهوم لغوی دعا و زیارت.....	۲۴
تعریف اصطلاحی دعا و زیارت.....	۲۵
جایگاه و آثار دعا و زیارت در اندیشه اسلامی.....	۲۵
دعا، بهترین عبادت.....	۲۵
آثار دعا.....	۲۸
الف) خاستگاه ارزشها.....	۲۸
ب) دفع بلا و قضا.....	۳۳
اهتمام به دعا در سنت و سیره ائمه <small>علیهم السلام</small>	۳۷
تحلیل نقش ادعیه و زیارات و تأثیر سیاسی اجتماعی متون.....	۴۲
الف) راهبرد فرهنگی برای انتقال معارف اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۴۲
ب) تربیت و پرورش روحیه اعتدال اعتقادی در جامعه اسلامی.....	۴۳
ج) تعلیم و ترویج معارف دینی.....	۴۵
دعا و زیارت در عصر غیبت.....	۴۷
الف) ملجأ و پناه، در عصر غیبت.....	۴۷

۶ □ ابعاد شخصیت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

- توصیف دوران غیبت ۴۹
- ب) خاستگاه منتظران ۵۰
- ج) تجلی امامت، توجه به مهدویت ۵۴
- د) چگونگی طلب ظهور و ارتباط با مهدویت در عصر غیبت ۵۶
- زیارت و دعا از دیدگاه امام مهدی علیه السلام ۶۲
- الف) تعجیل فرج ۶۲
- ب) زیارت؛ توجه به حضرت مهدی علیه السلام ۶۳
- ج) دعا میراث اهل بیت علیهم السلام ۶۵
- مهدویت در ادعیه و زیارات معصومین علیهم السلام ۶۹
- نتیجه گیری ۷۲
- فصل دوم: ۷۵**
- طبقه بندی ادعیه و زیارات مهدوی ۷۵**
- ادعیه و زیارات مهدوی در یک نگاه ۷۷
- چگونگی و کیفیت ورود ادعیه و زیارات در منابع ۷۸
- صورت اول ۷۸
- صورت دوم ۷۸
- یک: ادعیه و زیارات ماثور ۷۹
- شیوه اول: طبقه بندی براساس ورود در منابع ۷۹
- بررسی طبقه اول: ۸۰
- بررسی طبقه دوم: ۸۲
- بررسی طبقه سوم: ۸۴
- بررسی منابع طبقه سوم ۸۵
۱. اصول کافی «کلینی» ۸۵

۸۶	۲. الغيبة نعمانی.....
۸۷	۳. کامل الزیارات «ابن قولویه».....
۸۸	۴. مجموعه کتب صدوق: [کمال الدین، من لایحضره الفقیه، ادعیه الموقوف، زیارات قبور الائمه، المدینه و زیارة قبر النبی].
۸۹	۵. المزار «مفید».....
۹۰	۶ و ۷. الغيبة و مصباح المتعهد «شیخ طوسی».....
۹۱	۸. الاحتجاج «طبرسی».....
۹۱	۹. الدعوات «راوندی».....
۹۲	۱۰. المزار الكبير «ابن المشهدی».....
۹۳	۱۱. مجموعه کتب سید بن طاوس.....
۹۶	بررسی طبقه چهارم (ادعیه و زیارات در جوامع ثانویه روایی).....
۹۶	بحار الانوار.....
۹۸	احصا و شمارش ادعیه و زیارات مهدوی.....
۹۹	ثمره علمی.....
۹۹	ادعیه و زیارات مهدوی در: کافی، الغيبة (نعمانی)، کامل الزیارات، کمال الدین، الغيبة (طوسی).....
۱۰۰	۱. دعای معرفت ۱.....
۱۰۰	۲. دعای معرفت ۲.....
۱۰۰	۳. دعای معرفت ۳.....
۱۰۱	۴. دعای معرفت ۴.....
۱۰۱	۵. دعای غریق.....
۱۰۱	۶. دعای سلامتی امام زمان <small>علیه السلام</small> .....
۱۰۲	۷. صلوات ضراب اصفهانی.....
۱۰۲	۸. زیارت و دعا برای حضرت ضمن تعقیب نماز واجب.....

۹. دعا برای حضرت مهدی ضمن زیارت امام رضا و حضرت زهرا علیهما السلام ۱۰۲
۱۰. دعا برای ظهور ضمن عرض تسلیت به عزاداران سیدالشهداء علیهم السلام ۱۰۳
۱۱. دعا برای ظهور از امام جواد علیه السلام ۱۰۳
۱۲. دعایی دیگر برای ظهور از امام جواد علیه السلام ۱۰۳
- دعا برای تعجیل ظهور ۱۰۳
۱۳. «و عجل فرجهم» ۱۰۳
۱۴. «و عجل فرجه» ۱۰۴
۱۵. «و فرج عن آل محمد» ۱۰۵
۱۶. «من بفرجه فرج» ۱۰۵
۱۷. «تعجل بها فرجه» ۱۰۵
۱۸. «و عجل فرج ولیک» ۱۰۵
۱۹. «و ان تعجل فرج ولیک» ۱۰۵
۲۰. «اللهم عجل فرج ولیک» ۱۰۶
۲۱. «و عجل فرجنا بالقائم» ۱۰۶
۲۲. «و عجل لولیک الفرج» ۱۰۶
۲۳. «اللهم عجل الروح و الفرج» ۱۰۶
۲۴. «و ان تعجل فرج المنتقم» ۱۰۷
۲۵. «و عجل فرج ال محمد» ۱۰۷
۲۶. «و عجل فرجی» ۱۰۷
۲۷. «عجل الله خروج قائمنا»، «عجل الله فرجه»، «عجل الله لك ما وعدك»، «عجل الله فرجک» ۱۰۷
۲۸. «اللهم عجل فرجهم» ۱۰۸
۲۹. «اللهم عجل فرجه» ۱۰۸
- ادعیه و زیارات در مصباح المتعجد شیخ طوسی ۱۰۸
۳۰. دعا به جهت دیدار و تشرف ۱۰۸
۳۱. دعا برای ظهور بعد از نماز ظهر ۱۰۹

۳۲. دعا برای ظهور امام عصر علیه السلام بعد از نماز عصر ۱۰۹
۳۳. دعا برای ظهور ۱۰۹
۳۴. دعای دیگر برای ظهور ۱۱۰
۳۵. قنوت امام حسن عسکری علیه السلام ۱۱۰
۳۶. دعای حریق از امام باقر علیه السلام و مورد تاکید حضرت ولی عصر علیه السلام ۱۱۱
۳۷. دعا برای ظهور ضمن تعقیب نماز ۱۱۱
۳۸. دعا برای حضرت ضمن تعقیب نماز حاجت ۱۱۱
۳۹. دعا برای حضرت در قنوت نماز جمعه و قنوت نماز وتر ۱۱۱
۴۰. دعا برای حضرت بعد از نماز جمعه ۱۱۱
۴۱. دعای امام هشتم علیه السلام برای حضرت مهدی ۱۱۲
۴۲. دعای سمات ۱۱۲
۴۳. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام در ساعت دوازدهم ۱۱۲
۴۴. دعای افتتاح ۱۱۲
۴۵. دعا برای حضرت در هر روز ماه مبارک رمضان ۱۱۳
۴۶. دعا برای حضرت در شب اول ماه مبارک رمضان ۱۱۳
۴۷. دعا برای حضرت در موقف حج ۱۱۳
۴۸. دعا برای ظهور در ظهر عاشورا ۱۱۳
۴۹. دعا برای حضرت در شب سوم شعبان ۱۱۴
۵۰. دعا برای حضرت در شب نیمه شعبان ۱۱۴
- ادعیه و زیارات در احتجاج طبرسی ۱۱۴
۵۱. زیارت «آل یس» ۱۱۴
- ادعیه و زیارات در مزار محمد بن المشهدی ۱۱۶
۵۲. زیارت حضرت مهدی ضمن زیارت حضرت زهرا علیها السلام ۱۱۶
۵۳. زیارتی جامع برای هر یک از ائمه علیهم السلام ۱۱۶
۵۴. زیارتی جامع برای هر یک از ائمه علیهم السلام ۱۱۶
۵۵. زیارت ندبه برای حضرت صاحب الامر علیه السلام ۱۱۶
۵۶. دعای ندبه ۱۱۷

۱۰. ابعاد شخصیت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

۵۷. زیارت سرداب ۱۱۷
۵۸. دعای فرج ۱۱۸
۵۹. دعای عهد ۱۱۸
۶۰. دعای عهد دیگر ۱۱۸
۶۱. استغاثه به صاحب الزمان علیه السلام ۱۱۸
- ادعیه و زیارات مهدوی در «اقبال الاعمال» ۱۱۹
۶۲. دعا برای ظهور در شب ۲۳ ماه رمضان ۱۱۹
۶۳. دعا برای ظهور در روز ۱۳ رمضان ۱۱۹
۶۴. دعا برای ظهور در روز ۱۸ رمضان ۱۱۹
۶۵. دعا برای ظهور در روز ۲۰ رمضان ۱۱۹
۶۶. دعا برای ظهور در جمعه و عید فطر و قربان ۱۱۹
۶۷. دعا برای ظهور ضمن دعا در مسیر نماز عید ۱۲۰
۶۸. دعا برای ظهور ضمن دعا قبل از عید از امام سجاد علیه السلام ۱۲۰
- ادعیه و زیارات در «جمال الاسبوع» ۱۲۰
۶۹. دعا دوران غیبت ۱۲۰
۷۰. زیارت حضرت مهدی علیه السلام در روز جمعه ۱۲۱
- ادعیه و زیارات مطلقه حضرت مهدی علیه السلام در «مصباح الزائر» ۱۲۱
۷۱. زیارت حضرت مهدی ضمن زیارت امام حسن عسکری علیه السلام ۱۲۱
- زیارات سرداب مقدس ۱۲۱
۷۲. زیارت اول ۱۲۱
۷۳. زیارت دوم ۱۲۲
۷۴. زیارت سوم ۱۲۲
۷۵. زیارت چهارم ۱۲۲
۷۶. زیارت پنجم ۱۲۲
۷۷. زیارت ششم از مزار ابن مشهدی و متن مشابه آن از شهید اول ... ۱۲۲
۷۸. زیارت مطلقه هفتم از کتاب عتیق غروی ۱۲۳

- ادعیه و زیارات مهدوی در مهج الدعوات ۱۲۳
۷۹. دعا برای حضرت مهدی ضمن قنوت امام جواد علیه السلام ۱۲۳
۸۰. دعا برای حضرت مهدی ضمن قنوت امام حسن عسکری علیه السلام ... ۱۲۳
۸۱. دعای حضرت مهدی علیه السلام برای خویش ضمن قنوت ۱۲۳
۸۲. حجاب حضرت مهدی علیه السلام ۱۲۴
۸۳. دعای یمانی ۱۲۴
۸۴. دعای علوی مصری ۱۲۴
۸۵. دعای عهد ۱۲۵
۸۶. دعای عبرات ۱۲۶
- المصباح کفعمی ۱۲۶
۸۷. دعای طلب صفات محموده «اللهم ارزقنا توفیق الطاعة» ۱۲۶
- دعای اختصاصی بحار الانوار ۱۲۷
۸۸. دعای توسل ۱۲۷
- شیوه دوم: طبقه بندی بر اساس محتوای مهدوی ۱۲۷
- ادعیه و زیارات مختص به حضرت مهدی علیه السلام ۱۲۸
- الف) دعاهاى مخصوص حضرت مهدی علیه السلام ۱۲۸
- ب) زیارات مخصوص حضرت مهدی ۱۲۹
- ادعیه و زیارات غیر اختصاصی به حضرت مهدی علیه السلام ۱۲۹
- الف) دعاهاى غیر مختص به مهدویت: ۱۳۰
- ب) زیارات غیر اختصاصی به مهدویت ۱۳۱
- سیر ورود ادعیه و زیارات مهدوی در منابع ۱۳۲
- یادآوری ۱۴۷
- قالب و ساختار ادعیه و زیارت ۱۴۸
- سخنی در تیب شناسی ادعیه مهدوی ۱۴۹
- الف) صورت اول: دعاهاى ویژه و خاصه مهدویت ۱۵۰

- ۱۵۰ ..... ادعیه وارده برای زمان غیبت
- ۱۵۰ ..... دعای عهد
- ۱۵۰ ..... دعای سلامتی حضرت مهدی
- ۱۵۰ ..... دعای شب نیمه شعبان
- ۱۵۰ ..... دعای ندبه
- ۱۵۱ ..... دعای فرج
- ۱۵۱ ..... ادعیه تعجیل فرج
- ۱۵۱ ..... (ب) صورت دوم: ادعیه مهدوی ضمن دعاهاى دیگر
- ۱۵۱ ..... دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن تعقیبات نماز
- ۱۵۲ ..... دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن ادعیه ماه مبارک رمضان
- ۱۵۲ ..... دعا برای امام زمان علیه السلام ضمن دعاهاى ماه شعبان
- ۱۵۲ ..... دعا برای صاحب الامر علیه السلام ضمن دعاهاى ماه ذی الحجة
- ۱۵۲ ..... دعا برای ولی عصر علیه السلام ضمن قنوت اهل بیت علیهم السلام
- ۱۵۲ ..... دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن دعای توسل
- ۱۵۳ ..... استغاثه به حضرت مهدی علیه السلام و حجاب حضرت مهدی علیه السلام
- ۱۵۳ ..... تیپ شناسی زیارات حضرت مهدی علیه السلام
- ۱۵۳ ..... صورت اول: زیارات مخصوص حضرت مهدی علیه السلام
- ۱۵۳ ..... زیارات سرداب مقدس
- ۱۵۳ ..... زیارت حضرت مهدی علیه السلام هنگام رؤیت از امام باقر علیه السلام
- ۱۵۴ ..... زیارات مطلقه حضرت مهدی علیه السلام از امام رضا علیه السلام
- ۱۵۴ ..... زیارت حضرت مهدی علیه السلام در روز جمعه
- ۱۵۴ ..... صورت دوم: زیارات حضرت مهدی ضمن زیارات اهل بیت علیهم السلام
- ۱۵۴ ..... زیارت مطلقه حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارت سایر اهل بیت علیهم السلام
- ۱۵۴ ..... زیارت مطلقه حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارتی جامع برای ائمه علیهم السلام
- ۱۵۴ ..... زیارت حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارت حضرت زهرا علیها السلام

- زیارت حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارت حضرت رضا علیه السلام ۱۵۴
- زیارت حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارت حضرت امام حسن عسکری علیه السلام ۱۵۴
- تأملی در زیارات مطلقه برای هر یک از ائمه ۱۵۵
- ادعیه و زیارات وارده در توقیعات و یا صادره از ناحیه مقدسه ۱۵۶
- دسته اول: ۱۵۶
- دسته دوم: ۱۵۸
- دسته سوم: ۱۵۹
- یاد آوری ۱۶۰
- شیوه سوم: طبقه بندی بر اساس صدور از معصوم علیه السلام ۱۶۰
- ادعیه و زیارات صادره از حضرت علی علیه السلام ۱۶۰
- ادعیه و زیارات صادره از امام سجاد علیه السلام ۱۶۰
- ادعیه و زیارات صادره از امام باقر علیه السلام ۱۶۱
- ادعیه و زیارات صادره از امام صادق علیه السلام ۱۶۱
- ادعیه و زیارات وارده از امام کاظم علیه السلام ۱۶۱
- ادعیه و زیارات صادره از امام رضا علیه السلام ۱۶۱
- ادعیه و زیارات صادره از امام جواد علیه السلام ۱۶۲
- ادعیه و زیارات صادره از امام هادی علیه السلام ۱۶۲
- ادعیه و زیارات صادره از امام حسن عسکری علیه السلام ۱۶۲
- ادعیه و زیارات خاصه صادره از امام دوازدهم علیه السلام ۱۶۳
۱. دعای معرفت ۱۶۳

۲. دعای فرج «اللهم عظم البلاء» ۱۶۳
۳. دعای طلب صفات محموده «اللهم ارزقنا...» ۱۶۳
۴. دعای افتتاح ۱۶۳
۵. صلوات ضراب اصفهانی ۱۶۳
۶. زیارت آل یس ۱۶۴
۷. زیارت ندبه ۱۶۴
۸. زیارات سرداب ۱۶۴
۹. زیارتی دیگر ۱۶۴
- جمع بندی و نتیجه گیری ۱۶۵
- دو. ادعیه و زیارات غیر مأثور ۱۶۵
- تأملی در ادعیه و زیارات غیر مأثور ۱۶۵
- ادعیه و زیارات الهامی در خواب ۱۶۶
- دعا در دوران غیبت ۱۶۶
- ادعیه وارده در خاطر مؤلف ۱۶۷
- ادعیه و زیارات انشایی از ناحیه علما ۱۶۸
- الف) دعای توسل خواجه نصیر ۱۶۸
- ب) دعای عدیله ۱۶۸
- واکاوی ادعیه و زیارات انشایی توسط علما ۱۶۹
- سنجش و بررسی اجمالی اعتبار ادعیه و زیارات مهدوی ۱۶۹
- نتیجه گیری ۱۷۴
- فصل سوم: ۱۷۵**
- سیمای وجودی حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات ۱۷۵**
- مقدمه ۱۷۶
۱. ماهیت مهدی موعود علیه السلام در ادعیه و زیارات ۱۷۶

- الف) نام حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه هم نام پیامبر است..... ۱۷۶
- ب) نسب حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه..... ۱۷۷
- مهدی عجل الله تعالی فرجه از نسل پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم..... ۱۷۷
۲. ویژگیهای شخصی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه..... ۱۸۰
- تأملی در تفاوت کنیه، لقب و صفت..... ۱۸۰
- کنیه‌های امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه..... ۱۸۱
۳. القاب امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه..... ۱۸۶
۱. حجت..... ۱۸۶
۲. ولی..... ۱۸۷
۳. خلف صالح..... ۱۸۷
۴. موعود..... ۱۸۷
۵. غائب مستور..... ۱۸۸
۶. قائم..... ۱۸۸
۷. منتظر..... ۱۸۸
۸. مهدی..... ۱۸۹
- شمایل حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه..... ۱۹۰
- صفات امام مهدی عجل الله تعالی فرجه..... ۱۹۱
۱. مؤید و منصور..... ۱۹۳
۲. شبیه انبیاء..... ۱۹۵
۳. وارث انبیاء..... ۱۹۸
۴. علیم و حکیم..... ۱۹۹
۵. مؤتمن..... ۲۰۱
۶. پناه و یاور مهدی باوران..... ۲۰۱
۷. وحید فرید..... ۲۰۲
- خصائص حضرت مهدی در ادعیه و زیارات..... ۲۰۳

- مقامات معنوی و شئون امام دوازدهم علیه السلام ۲۰۴
۱. داعی الله ۲۰۵
۲. باب الله ۲۰۶
۳. سبیل الله ۲۰۷
۴. خلیفة الله ۲۰۸
۵. حجة الله ۲۰۹
۶. تالی کتاب الله ۲۱۰
۷. بقیة الله ۲۱۰
۸. صاحب الزمان ۲۱۱
۹. میثاق الله ۲۱۲
۱۰. وعد الله ۲۱۳
- سخنی در وجه تفکیک شئون از صفات ۲۱۴
- شئون امام مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات ۲۱۵
۱. معصوم (عصمت امام دوازدهم در ادعیه و زیارات) ۲۱۶
۲. ولی الله ۲۱۷
۳. ولی الاحکام ۲۱۸
۴. شاهد و ناظر بر اعمال ۲۱۹
۵. میزان الاعمال ۲۲۰
- حضور و غیبت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات ۲۲۲
- اول: غیبت در ادعیه و زیارات ۲۲۲
- الف) مفهوم غیبت ۲۲۲
- ب) حکمت غیبت: امتحان مردم ۲۲۳
- ج) مدت غیبت: طولانی ۲۲۴
- د) وظیفه منتظر در زمان غیبت ۲۲۴
۱. صبر ۲۲۴
۲. دعا ۲۲۵
- توصیف دوران غیبت: زمان شدت دشمنی و فتنه ۲۲۶

۲۲۶	دوم: عصر ظهور امام دوازدهم <small>علیه السلام</small> از منظر ادعیه و زیارات
۲۲۶	۱. دوران سرور آل محمد
۲۲۸	۲. از بین رفتن دشمنی
۲۲۹	۳. درخشش امامت
۲۳۱	وقت ظهور حضرت مهدی <small>علیه السلام</small> از منظر ادعیه و زیارات
۲۳۲	انتخاب و انتصاب الهی حضرت مهدی <small>علیه السلام</small> در ادعیه و زیارات
۲۳۴	نتیجه گیری
۲۳۵	فصل چهارم: فصل چهارم
۲۳۵	سیمای عمل کردی حضرت مهدی <small>علیه السلام</small>
۲۳۶	مقدمه
۲۳۶	اول: آثار تکوینی و سیمای عمل کردی امام دوازدهم <small>علیه السلام</small> در دوران غیبت
۲۳۶	۱. ملجاء، پناه و حافظ نظام آفرینش
۲۳۸	۲. مسئولیت پذیری
۲۴۱	دوم: آثار تشریحی سیمای عمل کردی امام دوازدهم <small>علیه السلام</small> در عصر ظهور
۲۴۱	الف) آثار مشترک نسبت به مؤمنان و مشرکان
۲۴۱	۱. اتمام حجت
۲۴۲	۲. هدایت
۲۴۳	ب) آثار مختص نسبت به مؤمنان
۲۴۴	سیاست‌های مهدوی در عصر ظهور
۲۴۴	اول: سیاست‌های سیاسی - اجتماعی
۲۴۴	۱. تشکیل دولت
۲۴۶	سیاست‌های دولت مهدی <small>علیه السلام</small>
۲۴۶	الف) اظهار دین

۲۴۷	.....	ب) عزت اسلام، ذلت نفاق
۲۴۸	.....	ج) جمع بین امتهما
۲۵۲	.....	۲. ظلم ستیزی
۲۵۴	.....	۳. برپایی قسط و عدالت
۲۵۶	.....	۴. حل مشکلات
۲۵۶	.....	۵. عمران و آبادانی
۲۵۸	.....	دوم: سیاست‌های اخلاقی - فرهنگی
۲۵۸	.....	۱. احیای کتاب و سنت
۲۶۰	.....	۲. مبارزه با بدعتها
۲۶۲	.....	۳. الگوسازی
۲۶۲	.....	۴. گسترش معرفت و دانش
۲۶۴	.....	سوم: سیاست‌های قضایی
۲۶۴	.....	۱. اقامه حدود
۲۶۵	.....	۲. فصل خصومت
۲۶۶	.....	۳. قاطعیت
۲۶۷	.....	ج) آثار مختص نسبت به مشرکان
۲۶۷	.....	۱. مبارزه و قیام
۲۷۱	.....	۲. انتقام
۲۷۲	.....	نتیجه گیری
۲۷۳	.....	نتیجه گیری و جمع بندی نوشتار
۲۷۵	.....	اول: سیمای وجودی
۲۷۷	.....	دوم: سیمای عمل کردی
۲۷۸	.....	سخن آخر
۲۷۹	.....	منابع

پیشگفتار

ادعیه و زیارات متعددی در مورد آموزه امامت و مهدویت در معارف اهل بیت علیهم السلام وارد شده است که این پژوهش به بررسی ابعاد شخصیت و شئون حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات می‌پردازد. در این پژوهش پی می‌بریم، ادعیه و زیارات در اندیشه اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارند و اهتمام به آنها همواره مورد توصیه و تأکید اهل بیت علیهم السلام به ویژه امام دوازدهم علیه السلام بوده است. توجه و توسل به آنها موجب گسترش معرفت شده، به برقراری ارتباط بهتر با آموزه مهدویت در عصر غیبت و تسریع در امر ظهور می‌انجامد.

منابع ادعیه و زیارات، جوامع معتبر روایی است که توسط بزرگانی چون کلینی، شیخ طوسی و ... تدوین و تنظیم شده‌اند و امکان طبقه بندی آنها در این پژوهش فراهم آمده، اعتبار اسناد و استحکام متون متقن آنها به صورت اجمالی احراز گردیده است.

مضمون ادعیه و زیارات مهدوی به تبیین سیمای وجودی و عملکردی امام دوازدهم علیه السلام می‌پردازد و به جهت ترسیم شخصیت و بیان حالات و ویژگی‌های شخصی حضرت مهدی علیه السلام، نام، کنیه‌ها، القاب، صفات، خصایص و مقامات معنوی و شئون امام دوازدهم علیه السلام در ادعیه و زیارات مورد توجه قرار گرفته است. حضور و غیبت و انتخاب و انتصاب الهی حضرت مهدی علیه السلام نیز در آنها ملاحظه می‌شود. موضوع دیگر، کارکرد امام دوازدهم علیه السلام است که با مرور

ادعیه و زیارت ثابت شده و بقاء هستی به عنوان اثر تکوینی، از جمله آثار و فواید امام غایب به اثبات می‌رسد.

تحقق کامل اهداف نظام آفرینش و رشد و سعادت جامعه از دستاوردهای حکومت مهدوی تلقی می‌گردد. همچنین در می‌یابیم تشکیل حکومت جهانی با اجرای سیاستهای مهدوی برای برپانمودن عدل و داد و احیای کتاب و سنت در دوران ظهور نسبت به اهل ایمان از جمله اقدامات امام عصر علیه السلام به شمار می‌آید. نسبت به اهل باطل، مبارزه با ظلم و ستم و انتقام، به عنوان بخشی دیگر از عملکرد امام علیه السلام در عصر ظهور، شناخته شده و به اثبات رسیده است.

الف) موضوع نوشتار

موضوع این پژوهش بررسی ابعاد و شئون حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات است. و در آنها به سیمای وجودی امام دوازدهم علیه السلام شامل ویژگیهای شخصی؛ همانند: نام، نسب، لقب، کنیه، صفت و شأن و ویژگیهای نوعی آن حضرت و همانند سیمای عمل کردی امام عصر علیه السلام از جمله آثار و فواید و کار کرد امام علیه السلام در عصر غیبت و ظهور می‌پردازد که در احادیث متعددی از اهل بیت علیهم السلام مورد اهتمام قرار گرفته است.

ب) اهمیت ادعیه و زیارات مهدوی

مسئله مهدویت از مسائل اساسی و بنیادی دنیای اسلام است و شناخت آن امام همام در اندیشه اسلامی جدا کننده حق از باطل است. لکن در مسیر کسب معرفت و شناخت امام زمان علیه السلام مشکلاتی قرار گرفته است که مانع از دیدگاه شفاف و روشن به این آموزه گردیده است؛ چرا که دوران حضور اهل بیت علیهم السلام با چالشهای متعددی از طرف مهدی‌ستیزان روبه‌رو بوده است. بنای سیاست دولت عباسی، در امتداد اندیشه شوم اموی، مبنی بر قطع رابطه امام علیه السلام با مردم، موجب افزایش شک و شبهه نسبت به مهدویت شده است؛ از این رو مسأله امامت؛ به ویژه مهدویت با محدودیت‌های مختلفی رو به رو گردید. به همین جهت، امامیه برای حفظ مواضع خود و صیانت از میراث مهدویت، ناگزیر به اتخاذ راهکارهای معرفت‌شناختی؛ مانند دعا و زیارت شدند. امتیاز این روش به رغم تفاوت ساختار دعا و زیارت با آیات و روایات، بیان غیر مستقیم معارف شیعی است؛ به خصوص که ترکیب ادبیاتی مناجات گونه آنها، کمتر موجب جلب توجه دشمنان اسلام؛ به خصوص مهدی‌ستیزان بوده است. این نوشتار به بیان ابعاد و شئون شخصیتی حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه

و زیارات مهدوی خواهد پرداخت. چراکه ادعیه و زیارات، یکی از پربرترین منابع مهدویت به شمار می آیند و واکاوی آنها معرفت قابل توجهی نسبت به حضرت مهدی علیه السلام ایجاد می کند و معارف مهدوی زیادی نیز در آنها وجود دارد که ضمن آنها امکان پالایش و پیرایش برخی خرافات و اسرائیلیات در حوزه مهدویت در سایه دعا و زیارت پدید می آید و تصویر روشنی در پاره‌ای از مبهمات موضوع مهدویت ترسیم می گردد. علاوه بر این در عصر غیبت کبری، چگونگی ارتباط با آن امام همام علیه السلام در ادعیه و زیارات، مشخص خواهد شد و شیعیان و شیفتگان حضرت مهدی علیه السلام با تمسک به دعا و زیارت، با این آموزه ارتباط شایسته‌ای برقرار نموده، از طوفان حوادث آخر الزمان و مدعیان دروغین در امان خواهند بود.

ج) پیشینه مهدویت در ادعیه و زیارات

تاریخچه بحث از ابعاد و شئون حضرت مهدی علیه السلام در شروح ادعیه و زیارات که به صورت پراکنده و غیرجامع تألیف یا تحریر شده‌اند، به سال (۱۳۰۰ هـ ق) برمی گردد. مرحوم سید جعفر بن ابی اسحاق علوی دارابی بروجردی کشفی (متوفی ۱۳۷۶ ق) شرح گسترده‌ای بر دعای رجبیه با عنوان «سنابرق فی شرح البارق من الشرق» نوشته است که هم اکنون نسخه خطی آن در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است. تفاوت این پژوهش با پژوهشهای گذشته، در نگرش کلی آن به مجموع ادعیه و زیارات مهدوی به جهت ترسیم تصویری مناسب از سیمای وجودی و عملکردی حضرت مهدی علیه السلام است. به همین جهت شرح دعا یا زیارت خاصی مورد توجه قرار نگرفته است؛ چرا که این نوشتار در مقام بیان اهتمام به ادعیه و زیارات مهدوی در اندیشه اسلامی است و در آن تلاش می شود تا ضمن بررسی سیر تطور و طبقه بندی آنها، به ساختار معرفت شناختی آنها در مهدویت دست یابد و روش انتقال معارف مهدویت در آنها را انتظام بخشد.

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

مقدمه

دعا و زیارت در بین سایر منابع مهدوی، معارف بسیاری را در بر گرفته‌اند و قابلیت‌های فراوانی در آنها برای حل مشکلات وجود دارد؛ در سایه آنها می‌توان ضمن ارتباط با خدا، به شناخت بیشتری از آموزه امامت و مهدویت دست یافت و به ادعیه و زیارات به عنوان پناه مهدی باوران در عصر غیبت تمسک و توسل نمود.

مفهوم لغوی دعا و زیارت

دعا از ماده «دعو» به این معنی آمده است: «الرغبة الى الله تعالى فيما عنده من الخير و الابتغال اليه بالسؤال»؛^۱ دعا درخواست متواضعانه از خداوند متعال برای رسیدن به خیر و نیکی است. طبق این تعریف، دعا در لغت به معنی خواندن، فراخوان و دعوت است.

---

۱. تاج العروس، ج ۱۹، ص ۴۰۵، ماده «دعو».

«زیارت» نیز از ماده «زأر» به معنی «صوت الاسد» فی صدره و از ماده «زور» به معنی «زعیم القوم» بوده و از ماده «زیر» به معنی «الدن و الحب» آمده است و در فارسی به معنی دیدار و زیارت اهل قبور است.^۱

تعریف اصطلاحی دعا و زیارت

مرحوم ابن فهد حلی در تعریف دعا فرموده است: «... طلب الادنی للفعل من الاعلی علی جهة الخضوع و الاستکانة؛^۲ دعا درخواست نیازاز مقام عالی در حال خشوع و خضوع است. به هر روی بررسی آیات و روایات نشان می‌دهد: دعا و زیارت، دانشی هماهنگ با آیات و روایات، به جهت انتقال معارف اهل بیت علیهم السلام و ارتباط با خدا، می‌باشد.

جایگاه و آثار دعا و زیارت در اندیشه اسلامی

در این مبحث به نقش و جایگاه دعا و زیارت و نیز آثار آن در زندگی و اندیشه انسان پرداخته می‌شود.

دعا، بهترین عبادت

ارتباط با خداوند متعال به راهی وثیق و مطمئن و کیفیتی مطلوب نیاز دارد؛ ادعیه و زیارات مسیری هموار برای ارتباط با خدا به شمار

---

۱. الصحاح، ج ۲، ص ۶۶۶. زأر و ج ۲، ص ۶۷۲. ماده زور؛ تاج العروس، ص ۴۸۸. ماده زیر.

۲. عدة الداعی، ص ۹.

می آیند. به جهت اشاره به این مطلب در پاسخ امام صادق علیه السلام به سؤال زراره از تفسیر آیه شریفه: «ان الذین یتکبرون عن عبادتی سیدخلون جهنم داخرین»^۱ آمده است: «هو الدعاء و افضل العبادۃ الدعاء، قلت: إن ابراهیم لأواه حلیم، قال: لأواه هو الدعاء»^۲ امام علیه السلام طبق آیه شریفه، کسانی را که کبر ورزیده و از عبادت الهی روی گردان می شوند گرفتار عذاب جهنم شمرده و مراد از این عبادت الهی را دعا می دانند و این بدان معنی است که ادعیه در سایر اعمال عبادی از بهترین و پرفضیلت ترین آنها هستند.

در فرازی دیگر شاخصی از امتیازات حضرت ابراهیم علیه السلام را برای زراره بیان می کند و «اواه» بودن آن پیامبر خدا را به «الدعاء» یعنی بسیار دعا کننده تفسیر می کند و ذهنیت زراره را نسبت به «الأواه» که معنی گریه و بکاء را از آن برداشت می نموده است، اصلاح می نماید و انس و الفت حضرت ابراهیم با دعا را خاطر نشان می سازد. سدید نیز از امام باقر علیه السلام درباره افضل عبادات سؤال می کند و امام علیه السلام می فرماید:

«ما من شی افضل عندالله عزوجل من ان یسأل و یطلب مما عنده و ما احد ابغض الی الله عزوجل لمن یتکبر عن عبادته و لایسال ما عنده»^۳ هیچ چیزی نزد خداوند تبارک و تعالی با

۱. غافر، ۶۰.

۲. کافی، ج ۲، ص ۴۶۶، ح ۱.

۳. همان، ح ۲.

فضیلت‌تر از درخواست آنچه نزد اوست، نمی‌باشد و مبعوض‌ترین کس نزد خدا کسی است که کبرورزی کند و خداوند متعال را عبادت نکند و آنچه نزد اوست را طلب نکند.

طبق این روایت، ویژگی خاصی در ادعیه نهفته است که آنها را از سایر عبادات متمایز ساخته و در صدر قرار می‌دهد و آن ایجاد روحیه انقیاد پذیری و اطاعت پذیری حق تعالی است که انسان را به تکاپو و تلاش برای کسب رضایت خداوند متعال سوق می‌دهد؛ در نتیجه دعا از افضل عبادات است. در روایت؛ آمده است معاویه بن عمار در مورد فضیلت دعا و تلاوت قرآن به امام صادق علیه السلام می‌گوید:

رجلان دخلا المسجد جميعا افتتاحا الصلاة في ساعة واحدة فتلا هذا من القرآن و كانت تلاوته اكثر من دعائه و دعا هذا و كان دعائه اكثر من تلاوته ثم انصرفا في ساعة واحدة، ايهما افضل؟ قال: كل فيه فضل؛ كل حسن. قال: قلت اني قد علمت ان كلاً حسن و ان كلاً فيه فضل، قال: فقال: الدعاء افضل اما سمعت قول الله ﴿ادعوني استجب لكم ان الذين يستكبرون عن عبادتي سيدخلون جهنم داخرين﴾^۱ هي والله افضل، هي والله افضل، هي والله افضل، اليس هي العبادة اليست اشد، هي والله اشد، هي والله اشد، هي والله اشد؛^۲ دونفر همزمان وارد مسجد گشته، مشغول نماز شدند، سپس یکی از آنها به قرائت قرآن و دیگری به دعا مشغول شده عمل کدام یک از آنها بهتر است؟ امام

۱. غافر: ۶۰.

۲. مستطرفات السرائر: ص ۵۵۱؛ بحار الانوار، ج ۹۰، ص ۲۹۲، ح ۱۹.

صادق علیه السلام فرمود: هریک فضیلتی دارد و هر دو نفر نیکو عمل نموده‌اند. معاویه بن عمار می‌گوید: می‌دانم عمل هریک به نیکی بوده و دارای فضیلتی است، کدام عمل فضیلت بیشتری دارد؟ حضرت صادق علیه السلام در پاسخ او فرمودند: دعا کردن از قرائت قرآن افضل است. آیا سخن خداوند متعال را نشنیده‌ای که می‌فرماید: به یقین کسی که از عبادت من تکبر می‌ورزد به زودی با ذلت وارد دوزخ می‌شود. سپس حضرت سه مرتبه فرمودند: به خدا قسم دعا بهتر است.

طبق این حدیث، امام صادق علیه السلام در مورد فضیلت دعا نسبت به تلاوت قرآن در مسجد به معاویه بن عمار تأکید می‌کند و دعا را بر خواندن قرآن ترجیح می‌دهد. بنابر این دعا فضیلت بیشتری نسبت به سایر اعمال عبادی دارد. و می‌توان گفت به مثابه عبادت خداوند متعال تلقی می‌شود.

آثار دعا

الف) خاستگاه ارزشها

ادعیه و زیارات، آثار و برکات زیادی دارند و موجب حرکت جامعه به سوی ارزشها و نشانه رفتن خوبیهاست؛ در مورد این آثار ارزنده و چشم‌گیر در روایات از امام صادق علیه السلام آمده است:

یا میسر ادع و لا تقل ان الامر قد فرغ منه، ان عند الله منزلة لاتنال الا

بمسألة و لو ان عبداً سد فاه و لم یسأل لم یعط شیئاً، فسل تعط یا

میسر انه لیس من باب یقرع الا یوشک ان یفتح لصاحبه؛^۱ ای میسر: دعا کن و نگو کار از کار گذشته و آنچه باید بشود صورت می‌گیرد؛ چرا که نزد خداوند تعالی جایگاهی وجود دارد که تا سؤال و مسألت نکنی به این رتبه و مقام نمی‌رسی و اگر بنده خدا لب فرو بندد و از خداوند متعال درخواستی نداشته باشد چیزی به او عطا نمی‌شود! پس از خدا بخواه تا او هم به تو عنایت فرماید. دعا موجب عطایای الهی برای بندگان خواهد شد.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام به جهت اشاره به این مطلب آمده است:

ما ابرز عبد یده الی الله العزیز الجبار الا استحیا الله عز اسمه ان یردها صفاً حتی یجعل فیها من فضل رحمته ما یشاء...؛^۲ هنگامی که بنده خدا حاجت خویش را نزد خداوند ابراز نماید پروردگار عالم حیا می‌کند او را دست خالی رد کند.

در حدیث دیگری آمده است: «من لم یسال الله عزوجل من فضله افتقر؛^۳ انسانی که از فضل خداوند تعالی درخواستی نداشته باشد فقیر می‌شود.»

مرور روایات نشان می‌دهد، دعا انسان را به خدا نزدیک می‌کند و خلاء موجود بین ما و خداوند تعالی را پوشش می‌دهد؛ چرا که آنچه

۱. کافی، ج ۲، ص ۴۶۶، ح ۳.

۲. همان، ص ۴۷۱، ح ۲.

۳. همان، ص ۴۶۶، ح ۴.

امکان ارتباط با خدا را مهیا می‌سازد دعاست.

در روایتی دیگر از امام صادق علیه السلام آمده است: اوحی الله عزوجل الی آدم علیه السلام... و اما الی بینی و بینک فعلیک الدعاء و علیّ الاجابة؛^۱ خدا به حضرت آدم می‌فرماید: آنچه بین من و توست دعاست که تو در خواست می‌کنی و من اجابتش را به عهده می‌گیرم.

دعا موجب ارتباط با خداست و رابطه انسان با خدا را سامان می‌دهد؛ امام صادق علیه السلام در تأیید این مطلب می‌فرماید:

علیکم بالدعاء فانکم لا تقریون بمثله و لا تترکوا صغيرة لصغرها ان تدعوا بها ان صاحب الصغار هو صاحب الکبار؛^۲ دعا کنید که هیچ چیزی مثل دعا شما را به خدا نزدیک نمی‌کند و خواسته‌های کوچک خود را به خاطر کوچک بودن آنها ترک نکنید که صاحب درخواستهای کوچک، همان کسی است که در خواست‌های بزرگ دارد.

به همین لحاظ دعا مقربیت بیشتری نسبت به سایر اعمال عبادی، نزد خداوند متعال ایجاد می‌کند و موجب افزایش ظرفیت انسان می‌شود؛ چرا که در روایت اشاره شده است: «ان صاحب الصغار هو صاحب الکبار». دعا به رشد و تعالی جامعه می‌انجامد؛ زیرا از همین موارد جزئی که حکم تار و پود یک رشته عظیم را دارند، رابطه جامعه با خدا قوت می‌گیرد و انسان مورد محبت خداوند متعال قرار می‌گیرد.

۱. همان، ص ۱۴۶، ح ۱۳.

۲. همان، ص ۴۶۷، ح ۶.

در حدیثی از امام صادق علیه السلام از قول امیرالمؤمنین علیه السلام به جهت اشاره به این مطلب چنین آمده است: «احب الاعمال الى الله عزوجل في الارض الدعاء؛^۱ محبوب ترین اعمال نزد خدا در زمین دعاست.» دعا انسان را در حصر بندگی محض خداوند متعال قرار می‌دهد و در مسیر عبودیت حضرت حق به حرکت در می‌آورد و تا رسیدن به مقصد همراهی می‌نماید؛ از این رو امام صادق علیه السلام فرموده است: «من اعطى الدعاء اعطى الاجابة؛^۲ هر که توفیق دعا به او عطا شود اجابت پروردگار عالم هم به او عطا شده است.»

دعا از منظر اهل بیت علیهم السلام رابط انسان با خداست؛ در قرآن کریم آمده است: «ادعونی استجب لکم»؛^۳ دعا رضایت الهی را به دنبال دارد و بستر رحمت الهی را ایجاد می‌کند، از این رو امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «الدعاء كهف الاجابة كما ان السحاب كهف المطر»^۴ همان گونه که ابر، زمینه بارش باران است، دعا، زمینه ایجاد ارتباط و اجابت الهی است؛ چرا که حلقه وصل جامعه با خداست و قابلیت قابل جهت برقراری پیوند با خدا را فراهم می‌آورد؛ زیرا ادعیه و زیارات از جمله میراث حدیثی آل محمد علیهم السلام هستند و این به آن معنی است که همان گونه که میراث حدیثی در قالب گونه‌های خبری حاوی مصالح

۱. همان، ص ۴۶۸، ح ۸.

۲. همان.

۳. غافر: ۶۰.

۴. کافی، ج ۲، ص ۴۷۱، ح ۱.

و مفاسدی است که خواست خدای تعالی را برای جامعه مطرح می‌کنند و به تفسیر و تبیین قرآن کریم می‌پردازند، ادعیه و زیارات نیز با همین خصوصیت بیان معارف اهل بیت علیهم السلام را عهده دار شده‌اند؛ به خصوص که در ادبیات مناجات گونه آنها، در آن فضای تیره مهدی‌ستیز، امکان درج معارف مهدوی و اسرار آل محمد علیهم السلام وجود داشته است و دوره‌ای فشرده اما بسیار غنی از معارف به ویژه مباحث کلامی شیعه امامیه در آنها جای گرفته است.

ارزش و جایگاه دعا تا آنجا پیش می‌رود که خداوند متعال آن را برای خویش قرار داده است؛ امام هفتم علیه السلام در این باره می‌فرماید: «علیکم بالدعا فان الدعاء لله و الطلب الی الله؛^۱ دعا کنید که دعا برای خداست و طلبیدن از او رواست.»

انس والفت با دعا، مدیریت انسان را به خدا سپرده، حسن عاقبت را برای او قرار می‌دهد.

امام باقر علیه السلام نیز می‌فرماید: «فلا تمل الدعاء فانه من الله عزوجل بمكان؛^۲ نسبت به دعا ملول نباشید که نزد خداوند متعال جایگاهی دارد.»

بنابر این دعا می‌تواند جامعه را به سوی ارزشها سوق دهد و رابطه انسان با خداوند متعال و تقرب به او را فراهم آورد و راهبرد جامعه در رسیدن به آرمانها قرار گیرد؛ به ویژه ادعیه و زیارات مهدوی که راهکار مناسبی برای توجه به آموزه مهدویت به شمار می‌آیند. در همین

۱. کافی، ج ۲، ۴۷۰، ح ۸.

۲. همان، ص ۴۸۸، ح ۱.

فصل ضمن بحث از دعا و زیارت در عصر غیبت، به آثار دعا برای امام زمان علیه السلام اشاره بیشتری خواهد شد.

ب) دفع بلا و قضا

انسان همواره تمام نیروهای خود را به کار گرفته است تا بتواند در سایه آنها حوایج خود را برطرف نماید و در این زمینه پیشرفت‌هایی نیز داشته است که گاه شکوه و عظمت آن، چشم را خیره می‌کند! لکن در عرصه‌های زیادی؛ از جمله معنویت، مسائل روحی، روانی عاطفی، تحمل مشکلات و مصائب ناشی از عوامل طبیعی و مصنوعی و... با خلاءهای جدی مواجه است که تاکنون توانایی پاسخ‌گویی به آنها را نداشته است. تجربه هم نشان می‌دهد این کمبودها با گرایش به مادیات نه تنها جبران نمی‌شود؛ بلکه در مواردی توسعه یافته و به اندازه‌ای می‌رسد که طالب آن گرفتار یأس و ناامیدی می‌شود و لکن این تنها گزینه انتخاب نیست؛ چرا که از دیدگاه اسلام، دعا و زیارت کلید رحمت الهی است و مشکلات را که مانند رشته طنابی به هم پیچیده گشته‌اند، از هم وا می‌تابد و آنها را بر طرف می‌نماید. به جهت اشاره به این مطلب در روایتی از امام کاظم علیه السلام آمده است:

حماد بن عثمان قال: سمعته (موسی بن جعفر علیه السلام) یقول: «ان الدعاء یرد القضا، ینقضه کما ینقض السلک و قد ابرم ابراماً؛^۱ دعا قضای خداوند متعال را از بین می‌برد؛ مانند رشته طناب به هم پیچیده که از هم می‌تابد.»

۱. کافی، ج ۲، ص ۴۶۹، ح ۱.

در حدیث دیگری امام صادق علیه السلام می فرماید: « ان الدعاء یرد القضا و قد نزل من السماء و قد ابرم ابراماً؛^۱ دعا قضای الهی را برطرف می کند، هر چند از آسمان نازل شده و مسلم باشد.»

در حدیث دیگر از حضرت ابوالحسن (موسی بن جعفر) علیه السلام آمده است:

ان الدعاء یرد ما قد قدر و ما لم یقدر. قلت: و ما قد قدر عرفته، فما لم یقدر؟ قال: حتی لایکون؛^۲ دعا آنچه را مقدر شده و مقدر نشده است را رد می کند. راوی از امام هفتم سؤال می کند دعا چگونه آنچه را مقدر نشده است رد می کند؟ امام به او فرمود: به گونه ای که تقدیری که بنا بود برای انسان مقدر شود با دعاء رقم نمی خورد و تقدیر منفی صورت نمی گیرد.

دعا تقدیر را تغییر می دهد و رحمت واسعه الهی را جلب می کند. امام سجاد علیه السلام با بیانی دیگر می فرماید: « الدعاء یدفع البلاء النازل و ما لم ینزل؛^۳ دعا بلای نازل شده و بلای غیر نازل را دفع می کند.» به این معنی که دعا مانع از نزول بلا می شود

امام سجاد علیه السلام نیز به جهت اشاره به این مطلب می فرمایند: « قال علی بن الحسین: ان الدعاء و البلا لیترافقان الی یوم القیامه ان الدعاء لیرد البلاء و

۱. همان، ح ۳.

۲. همان، ح ۲.

۳. همان، ح ۵.

قد ابرم ابراماً»؛^۱ طبق این حدیث دعا انسان را در مقابل بلاها تا قیامت بیمه می‌کند و از عذاب الهی ایمن می‌دارد.

در حدیث دیگر امام باقر علیه السلام در حالی که به جهت دفع استبعاد مطلب، انگشتانش را به هم می‌فشارد، خطاب به زراره از زبان پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «الا ادلک علی شی لم یستثن فیہ رسول الله صلی الله علیه و آله؟ قلت: بلی. قال: الدعاء یرد القضا بعد ما ابرم ابراماً؛ پیامبر به اصحاب فرمودند آیا شما را به مطلبی راهنمایی کنم که هیچ استثنایی در آن وجود ندارد؟ اصحاب پیامبر گفتند آری. پیامبر فرمود: دعا، قضا و قدر الهی را تغییر می‌دهد، هر چند محکم و قطعی شده باشد».

طبق بیان امام باقر علیه السلام که از اخبار غیبی خبر دارد و احوالات پیامبر عظیم الشان صلی الله علیه و آله را نیک می‌داند، دعا بدون استثناء مشکل‌گشا است و موجب تغییر تقدیر است؛ لذا اگر کسی توفیق دعا پیدا کند در هر برهه‌ای از زمان که باشد و مستحق هرگونه قضاء الهی که قرار گرفته باشد، قادر به خلاصی از قضاء خداوند متعال خواهد بود و می‌تواند با دعا سرنوشت دیگری برای خود اختیار کند و فرجامی نیک را از آن خود سازد.

در روایت دیگری از امام صادق علیه السلام آمده است:

الدعاء یرد القضاء بعد ما ابرم ابراماً فاکثر من الدعاء فانه مفتاح کل

رحمة و نجاح کل حاجة و لا ینال ما عند الله عزوجل الا بالدعاء و انه

۱. همان، ح ۴.

۲. همان، ص ۴۷۰، ح ۶.

لیس باب یکشر قرعه الا یوشک ان یفتح لصاحبه؛^۱ طبق این روایت، دعا قضاء خداوند متعال را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ هر چند قطعی شده باشد؛ چرا که کلید رحمت الهی است و هر نیازمندی که در عرصه‌های مختلف، گرفتار کمبودهای مادی و به ویژه معنوی باشد، با دعا بر مشکلات خویش غلبه کرده و پیروز خواهد شد و گشایش امرش را تجربه می‌نماید و دعا تنها دری است که به روی هر که آن را بکوبد باز می‌شود.

دعا حلال مشکلاتی است که علم و صنعت و تکنولوژی در برابر آنها رنگ باخته است و آلام و دردهای ناشی از آن را که تاکنون بر بشریت تاخته است را تسکین می‌دهد و امراض گوناگون را شفا می‌بخشد. بنابر این شایسته است به دعا بیش از پیش توجه شود، به همین لحاظ امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «علیک بالدعاء فانه شفاء من کل داء»؛^۲ دعا شفای هر دردی است.

بنا بر این، دعا جایگاهی بلند و بس رفیع نزد خداوند متعال دارد و راهکاری مناسب و مجرب برای حل مشکلات جامعه به شمار می‌آید و به همین جهت انس والفت با آن همواره مورد توصیه و تأکید اهل بیت علیهم السلام بوده است.

۱. همان، ح ۷.

۲. همان، ح ۱.

اهتمام به دعا در سنت و سیره ائمه علیهم السلام

ادعیه و زیارات نزد اهل بیت علیهم السلام از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده، نمود آنها در منش و روش و سیره عملی ایشان موجود است؛ به خصوص وقتی پای مشکلات به میان می‌آید و بناست مسائل اساسی دنیای اسلام در آن فضای سیاسی نابه‌هنجار و جو نامساعد مطرح شود. نمونه‌های زیادی از این اهتمام در منابع تاریخی و روایی مشهود است؛ از جمله شخصیت گرانقدر و عظیم الشان پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم در هنگام انتصاب حضرت امیر المؤمنین علیه السلام به ولایت در حماسه غدیر که در شکوه و عظمت با نبوت برابری می‌کند، در فرازهای متعددی از خطبه غدیریه با دعایی مانند «اللهم وال من والاه»^۱ دنیای اسلام را در متن واقعه قرار می‌دهند.

حضرت علی علیه السلام نیز چنان در سیره عملی نسبت به دعا مانوس است که امام صادق علیه السلام در این رابطه می‌فرماید: «وکان امیر المؤمنین رجلاً دعاء»^۲ حضرت امیر المؤمنین علیه السلام بسیار اهل دعا بود.

مطلب قابل توجه این است که حضرت علی علیه السلام به جهت تشریفات امامت و یا به خاطر ناچاری و محرومیت از موقعیت خویش، دعا را به عنوان سیره خویش گزینش ننموده است؛ بلکه عنایت خاصی به ادعیه در نظر ایشان بوده است که انس و الفت با آن به اندازه‌ای رسیده است که امام صادق علیه السلام از آن به عنوان سیره حضرتش یاد می‌کند.

۱. احتجاج، ج ۱، ص ۷۶؛ بحار الانوار، ج ۳۷، ص ۱۳۱، ح ۲۴.

۲. کافی، ج ۲، ص ۴۶۸، ح ۸.

و گداز آن، زنگار غفلت را می‌زداید و سرمای آن، آتش فتنه و کینه و شهوت را خاموش می‌کند.

در حدیثی به روایت امام صادق علیه السلام از امیر مؤمنان علیه السلام برای اشاره به این مطلب آمده است: «الدعاء تُرس المؤمن؛^۱ دعا سپر مؤمن است.» دعا سلاحی است که انبیاء و اولیاء الهی را در اهداف ایشان یاری نموده است. امام رضا علیه السلام نیز در این باره می‌فرماید: «علیکم سلاح الانبیاء. فقیل؛ و ما سلاح الانبیاء؟ قال: الدعاء؛^۲ بر شما باد به سلاح انبیاء؛ از حضرتش سؤال شد سلاح انبیاء چیست؟ فرمودند: دعاست!»

انبیاء علیهم السلام با توسل و توجه به دعا به درگاه الهی بر همه مسائل فائق می‌آمدند و پیروزی نهایی را از آن خود ساختند. دعا راهبردی است که سیر تحول جوامع را به همراه داشته است و با عنایت انبیاء الهی به آن، در طول تاریخ، قلب افراد بسیار زیادی را تسخیر کرده، محبت و مودت الهی را در آن جای داده است؛ امام صادق علیه السلام نیز نسبت به کارکرد گرایبی دعا می‌فرماید: «الدعاء انفذ من السنان الحديد؛^۳ دعا از سر نیزه آهنین، نفوذ بیشتری دارد.» دعا در اعماق وجود انسان اثر می‌گذارد؛ اما سنان فقط در پوست و گوشت انسان کارگر می‌افتد و بدیهی است که آثار دعا را ندارد.

دعا آثار و برکاتی دارد که می‌تواند هسته مرکزی ارتباط با خدا و

۱. همان، ح ۴.

۲. همان، ح ۵.

۳. همان، ص ۴۶۹، ح ۷.

اساس دین قرار گیرد؛ به جهت اشاره به این مطلب در حدیثی نبوی از امام صادق علیه السلام آمده است: «قال رسول الله صلى الله عليه وآله: الدعاء سلاح المؤمن و عمود الدين و نور السماوات و الارض؛^۱ دعا سلاح مؤمن و ستون دین و نور آسمانها و زمین است.»

در روایتی دیگر از امیر المؤمنین علیه السلام آمده است:

الدعاء مفاتيح النجاح و مقاليد الفلاح و خير الدعاء ما صدر عن صدر نقي و قلب تقى و فى المناجاة سبب النجاة و بالاخلاص يكون الخلاص فاذا اشتد الفزع فالى الله المفزع؛^۲ دعا رمز پیروزی و کلید رستگاری است و چه نیکوست دعایی که از سینه‌ای صاف و قلبی پاک صادر شود. در مناجات سبب نجات وجود دارد و اخلاص، خلاصی از مشکلات است، پس اگر مشکلات شدت گرفت باید به خداوند متعال پناه برد.

بنا بر این دعا رمز پیروزی و کلید رستگاری و رمز تسریع ظهور امام زمان علیه السلام است؛ به ویژه دعایی که از سینه‌ای صاف و قلبی پاک برای فرج حضرت مهدی علیه السلام زمزمه شود. از این رو در این قسمت از پژوهش کار کرد متون ادعیه مورد توجه قرار می‌گیرد.

---

۱. همان، ص ۴۶۸، ح ۱.

۲. همان، ح ۲.

تحلیل نقش ادعیه و زیارات و تأثیر سیاسی اجتماعی متون

الف) راهبرد فرهنگی برای انتقال معارف اهل بیت علیهم السلام

اهل بیت علیهم السلام بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و رخداد واقعه عاشورا با تدبیری ژرف و نگرشی دقیق در اقدامی عمیق، راهبردی فرهنگی را در قالب ادعیه و زیارات برای بیداری جامعه پیش گرفتند و با تنظیم برنامه‌ای فرهنگی و تربیتی به صورت غیر مستقیم، بدون آنکه موجب حساسیت حکومت گردد، دعا و زیارت را در پیش گرفتند. از جمله حضرت زهرا علیها السلام در زیارت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با گریه‌های پرشور و اشک‌های فراوان و با سوز و گدازی که حکایت از عظمت فاجعه و عمق مصیبتی بزرگ و دلخراش می‌نمود، با استفاده از ادعیه و زیارات، موضع خویش را در مقابل انحطاط اخلاقی امت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اعلام می‌نمودند.

حضرت امیر علیه السلام نیز با مناجات خویش در نخلستان‌های کوفه از مصاحبت و همراهی امت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم کناره گرفته، با سوز و گدازی عارفانه و حکیمانه، نقاب از چهره بنی امیه بر می‌دارد و زنگار غفلت از قلوب مردم می‌زداید و چشم امت را بر حقایق می‌گشاید. امام حسن و امام حسین علیهما السلام چون پدر مظلوم خویش با همین روش به حیات اسلام استمرار می‌بخشند.

امام سجاد علیه السلام پس از واقعه جانسوز عاشورا و شهادت سید الشهداء علیه السلام در وقتی که می‌رفت تا خورشید اسلام غروب کند و دین مبین اسلام برای همیشه حتی در مکه و مدینه فراموش شود

باتمسک به دعا، در حرکتی حکیمانه و بسیار زیرکانه، ضمن موعظه و نصیحت، اقدام به کادر سازی می‌نماید. این نحوه جهت دهی به جامعه اسلامی در حدی گسترده و عمیق است که بستر گرایش مجدد به امامت و پذیرش ولایت را فراهم آورد و دوست و دشمن را تحت تأثیر قرار داده است؛ چرا که این تنها گزینه‌ای بود که در آن دوران تاریک، حضرتش آن را پیش روی خود می‌دید و بحران معنویت را با آن روش پشت سر نهاد و توانست جامعه از هم پاشیده و متفرق اسلام را بار دیگر گرد هم آورده، باز سازی نماید.

امام صادق علیه السلام نیز با بیان ادعیه‌ای در خصوص دوران غیبت امام دوازدهم علیه السلام، تفکر شیعه در امامت و مهدویت را ساماندهی می‌کند؛ در ادامه این حرکت، امام هادی علیه السلام به جهت امام شناسی و کادر سازی و جهت‌بخشی به شیعیان، به زیارتی همانند زیارت جامعه کبیره می‌پردازد. بنابر این همان گونه که در سیره اهل بیت علیهم السلام مشاهده می‌شود، روش راهبردی برای انتقال معارف در قالب دعا و زیارت، مورد عنایت و توجه اهل بیت علیهم السلام بوده است.

ب) تربیت و پرورش روحیه اعتدال اعتقادی در جامعه اسلامی

رشد و کمال انسان از اهداف بلند آفرینش است. دعا و زیارت برای انجام این منظور مورد توجه اهل بیت علیهم السلام قرار گرفته، مانع از افراط و تفریط در روابط انسان با خویشتن، خداوند متعال و مخلوقات خواهد بود؛ به همین جهت در برخورد با واقعه عاشورا که تحریک احساسات و عواطف سیل مشتاقان را به همراه داشته و دارد، اهل بیت علیهم السلام به

جهت پرهیز از خرافات و بیم از گرایش به برخوردی تاریخی [سطحی] و یا عصری و غیر پدیدار شناسی با این حماسه عظیم، به زیارت عاشورا تمسک نمودند. به جهت اشاره به این مطلب، یونس بن ظبیان به امام صادق علیه السلام می گوید: «وانی کثیرا ما اذکر الحسین فای شی اقول؟ من بسیاری اوقات از امام حسین علیه السلام یاد می کنم! چه بگویم؟ امام صادق علیه السلام فرمایند: «قل صلی الله علیک یا ابا عبدالله؛ بگو صلوات خداوند بر تو باد؛ ای ابا عبدالله»؛ او در ادامه سؤال می کند: «انی ارید ان ازوره، فکیف اقول؟» من قصد زیارت او را دارم، چگونه او را زیارت نموده، چه بگویم؟» در حقیقت، سؤال از برخورد او با این آموزه است؛ امام می فرماید: «... ثم تقول السلام علیک یا حجة الله و ابن حجة؛ هنگام زیارت امام حسین علیه السلام می گویی: سلام بر تو ای حجت خدا و فرزند حجت خدا.»

امام هادی علیه السلام نیز به منظور مقابله با افکار و عقاید پوچ و بی اساس افرادی که خود را شیعه پنداشته و در باره امام علیه السلام غلو نموده و برای او مقام الوهیت قائل می شدند و گاهی نیز خود را منصوب از طرف امام علیه السلام قلمداد می کردند، تبری جسته و برای برخورد صحیح با مسأله امامت به زیارت جامعه با آن معارف بی نظیر می پردازد و در خصوص حضرت امیر علیه السلام و شبهات جبریون، زیارت غدیریه را با آن شگفتی و عظمت بی بدیل مطرح می کند و با بهره گیری از بار

معرفتی آنها، بر اهتمام بصیرت و معرفت جامعه ولایت‌مدار تأکید می‌کند.

ادعیه و زیارات مهدوی وارده از ائمه علیهم‌السلام به عنوان نمونه‌ای دیگر از معارف تربیتی به شمار می‌آیند و در این پژوهش مورد بررسی بیشتر قرار خواهند گرفت. بنابراین تمسک به ادعیه و زیارات، شور و اشتیاق دوستداران اهل بیت علیهم‌السلام را به شعور و شناخت حقیقت و افزایش معرفت و بصیرت نسبت به امامت به ویژه مهدویت تبدیل می‌کند و با آموختن کیفیت تعامل بامهدویت به حفظ و تثبیت اعتقاد به امامت می‌انجامد؛ چرا که مبارزه با غلو و تقصیر و افراط و تفریط در آنها نشانه رفته است و بر رعایت حدود امامت و پذیرش ولایت در آنها تأکید شده است.

ج) تعلیم و ترویج معارف دینی

امام علیه‌السلام در عرصه هستی، عهده دار منصب الهی امامت است. او مبین آموزه‌های شریعت و مفسر کلام وحی است و شخصیت معصوم او یک انسان عادی تلقی نمی‌شود و تمام حرکات و سکنات ایشان از دقت و ظرافت خاصی سرچشمه می‌گیرد و ریشه در اعماق اقیانوس بی‌کران حکمت دارد؛ در نتیجه امام علیه‌السلام تمام نیرو و قوای خویش را به کار می‌گیرد تا جامعه را با آموزه‌های اسلامی و ارزشی آشنا سازد. برای تحقق این منظور، ادعیه و زیارات از خاستگاه مناسبی برای انتقال معارف اسلامی به شمار می‌آیند. ادعیه و زیارات در ساختار و تأمین معرفت و اندیشه دینی شیعه، نقش سازنده‌ای از خود نشان

داده‌اند؛ چرا که اسرار آل محمد علیهم السلام در ادعیه و زیارات جای گرفته است و انس و الفت با آنها موجب روشنگری نسبت به آموزه‌های دینی خواهد بود. به عنوان نمونه دعای عرفه، در بیان موقعیت امام حسین علیه السلام و یا خطبه غدیریه^۱ در بیان حقوق امیر المؤمنین علیه السلام تأییدی بر این مطلب خواهد بود و دوره‌ای فشرده از معارف ناب کلامی به شمار می‌آیند. در زیارت جامعه کبیره نیز نسبت به اساس امامت، معارف بی‌شماری وارد شده است.

دعای ندبه نیز به سیر تحول جوامع توسط انبیاء به عنوان محرک تاریخ و زمینه ساز ظهور حضرت ولی عصر علیه السلام می‌پردازد و حرکت روز افزون جامعه به سوی ظهور و پیدایش قابلیت قابل و پیدایش زمینه را نوید می‌دهد.

در دعای افتتاح، چشم اندازی از دوران حکومت حضرت بازگو می‌گردد و در زیارت آل یس سیمای حضرت مورد شناخت قرار می‌گیرد و دعاها و زیارات فراوان دیگر، که با معرفت زایی برای مهدی یاوران و ترسیمی صحیح از مسأله مهدویت، آنها را در مسیر طولانی و پر پیچ و خم تاریخ یاری می‌نمایند و به تنویر و روشنگری در ظلمات آن می‌پردازند.

معرفت زایی ادعیه و زیارت نسبت به آموزه امامت و مهدویت به خصوص در عصر غیبت، در بخش قابل توجهی از آنها ملاحظه

---

۱. خطبه غدیریه نیز متنی هماهنگ با سیاق ادعیه و زیارات دارد، بنابراین از ادعیه به شمار می‌آید.

می‌گردد؛ به همین روی در این قسمت به پژوهش از دعا و زیارت در عصر غیبت، پرداخته می‌شود.

دعا و زیارت در عصر غیبت

یکی از آثار مهم دعا و زیارت، نقش و تأثیر آن در دوره غیبت امام زمان علیه السلام است که به برخی از موارد آن اشاره می‌شود:

الف) ملجأ و پناه، در عصر غیبت

شیعیان همواره در پناه امام خویش دوران حضور را سپری کردند و هرگونه کمبود و کاستی و ناملازمات و هرگونه مشکل را به کمک و مساعدت و مدیریت ائمه پشت سر نهاده‌اند. با فرا رسیدن غیبت و احساس غربت، فضایی غمناک و جانکاه پدید آمد. طبیعی است که در این میان در جستجوی پناهگاهی ایمن در مقابل فتن عصر غیبت بر آیند تا در سایه آن، بار دیگر به ساحل امن امامت و کشتی نجات هدایت نائل آیند. در خصوص جای‌گزینی این ملجاء و پناه، امام حسن عسکری علیه السلام به احمد بن اسحاق فرموده است:

یا احمد بن اسحاق... و الله لیغین غیبة لا ینجوا فیها من الهلکة الا من ثبته الله عزوجل علی القول بامامته و وفقه [فیها] للدعا بتعجیل فرجه؛^۱ ای احمد ابن اسحاق به خدا قسم در زمان غیبت امام دوازدهم هیچ کس از هلاکت نجات نمی‌یابد مگر

---

۱. کمال الدین، ص ۳۸۴، ح ۱.

کسی که به امامت او معتقد باشد و برای تعجیل در ظهور او دعا کند.

در حدیثی دیگر از امام صادق علیه السلام درباره پناه بردن به دعا آمده است:

ستصییکم شبهة فتبقون بلا علم یری و لا امام هدی و لا ینجو منها الا من دعا...؛^۱ به زودی به شبهه دچار می‌شوید سپس بدون علمی که برای شما نشانگر و بدون امامی که راهنمای شما باشد خواهید بود که در این شرایط فقط کسی که دعا کند نجات می‌یابد.

توصیه و تأکید اهل بیت علیهم السلام بر پناه بردن به دعا، در عصر غیبت حاکی از دیدگاه ژرف و عمیق به ادعیه و زیارات است که در آنها قابلیت نهفته است که می‌تواند شیعه را در زمان غیبت از حیرت و شبهات و خطرات حفظ نماید. در حدیث دیگری سید بن طاوس می‌فرماید:

باسنادنا الی محمد بن احمد بن ابراهیم الجعفی المعروف بالصابونی فی جملة حدیث باسناده و ذکر فیہ غیبة المهدی (صلوات الله علیه)، قلت: کیف تصنع شیعتک؟ قال: علیکم بالدعاء و انتظار الفرج.^۲

با توجه به این احادیث در خصوص دعا و زیارات مهدوی در دوران غیبت، تفقه و کندوکاو در دعا و توسل و توجه به ادعیه و زیارات از

---

۱. همان، ص ۳۵۱، ح ۴۰ و ۴۹؛ غیبت نعمانی، ۱۶۱ ح ۴ با اندکی اختلاف [فلا ینجو من تلك الحيرة الا من دعا].

۲. مهج الدعوات، ص ۳۲۲-۳۵۹؛ بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۳۲۶، ح ۶.

جمله راهکارهای مناسبی است که در سختی‌ها و ناملایمات می‌تواند پناه ره پویان امامت و مهدویت باشد و می‌تواند شیعه را از هر گونه افراط و تفریط و غلو و تقصیر حفظ نماید؛ چرا که هماهنگ با آموزه امامت و مهدویت است و استمرار حرکت، در این مسیر را به دنبال خواهند داشت.

دعای علوی مصری نیز در این خصوص مؤید مطلب است؛ در حالتی بین خواب و بیداری امام عصر علیه السلام به او می‌فرماید:

یا بنی خفت فلانا، فقلت: نعم اراد هلاکی... فقال هلا دعوت الله ربک
و رب آبائک بالادعیه التي دعا بها ما سلف من الانبیاء...^۱ ای
علوی مصری از چه رو پروردگارت را با دعاهای انبیاء
گذشته نمی‌خوانی و با او مناجات نمی‌کنی؟

توصیف دوران غیبت

غیبت امام دوازدهم علیه السلام حقیقتی است که ائمه علیهم السلام از وقوع آن خبر داده بودند؛ اما از آنجا که فضای سیاسی حاکم بر دنیای اسلام، برای توصیف غیبت مناسب نبود و از طرفی سؤالات زیادی در مورد آن وجود داشت؛ ائمه علیهم السلام در پاره‌ای از ادعیه و زیارات مهدوی به ترسیم و تصویر دوران غیبت پرداختند.

امام صادق علیه السلام به جهت اشاره به این مطلب خطاب به عبدالله بن سنان می‌فرماید: «ستصیکم شبهة فتبقون بلا علم و لا امام هدی»؛^۲ در

۱. مهج الدعوات، ص ۳۲۴.

۲. کمال الدین، ص ۲۵۲، ح ۴۹.

دوران غیبت با شبهه روبه‌رو می‌شوید؛ در حالی که علم و یا امام که شما را راهنمایی کند ندارید.

در دعای دیگر به همین مناسبت ضمن اشاره به وجود شک و شبهه و فتنه در عصر غیبت آمده است:

و اجعل ذلك منا خالصا من كل شك و شبهة و رياء و سمعة، حتى لا نريد به غيرك و لا نطلب به الا وجهك، اللهم انا نشكو اليك فقد نبينا و غيبة ولينا و شدة الزمان علينا و وقوع الفتن [بنا] و تظاهر الاعداء علينا و كثرة عدونا و قلة عددنا؛^۱ خداوندا ما را از هرگونه شک و ریا و خودنمایی رهایی بخش به گونه‌ای که غیر از تو را اراده نکنیم و فقط تو را بخواهیم، خداوندا از فقدان پیامبر و غیبت امام عصر و تشدید مشکلات و فتن آخرالزمان و خودنمایی و بسیاری دشمنان و کم بودن دوستداران امامت به تو شکایت می‌جوئیم.

ب) خاستگاه منتظران

انتظار موعود، یکی از ابعاد بسیار مهم آموزه امامت و مهدویت است که معنی بخشی به آن و شناخت وظائف منتظران، ساز و کار پیچیده‌ای دارد؛ چرا که مهدویت، خاستگاه ارزشهاست و کانون

---

۱. همان، ۵۱۴، ح ۴۳؛ مصباح‌المتهجد، ص ۳۶۶.

المتهجد با همین متن: ص ۴۱۴ و با متنی مشابه ص ۳۳۶ و ص ۵۸۱ در دعای افتتاح با متنی دیگر و اقبال‌الاعمال، ج ۲، ص ۱۳۹ با متنی دیگر و ج ۱، ص ۱۲۷ و ص ۱۴۳ و جمال‌الاسبوع، ص ۲۵۷ به عبارتی دیگر و ۳۱۸ مطابق با عبارت کمال‌الدین و کشف‌المحجّة ۱۷۹ با دعایی متفاوت البته فراز مورد نظر در همه منابع مشترک است.

احساسات و عواطف و آرمانها به شمار می آید. برقراری ارتباطی صحیح با این آموزه و ساماندهی شور و هیجان جامعه تشنه بصیرت و وحشتزده از بحران هویت و خلأ معنویت، نیاز به آرام بخشی از جنس نور برای سالک وادی طور دارد؛ دعا و زیارات می تواند در این میان ره توشه منتظران قرار گیرد. به همین جهت در پاسخ به سؤال زراره از وظیفه منتظر در زمان غیبت با اشاره به این مطلب چنین آمده است:

«یا زرارۃ اذا ادركت هذا الزمان فادع بهذا الدعاء: اللهم عرفنی نفسك...! اگر آن زمان را درک کردی این دعا را بخوان.»

شایان ذکر است وقتی زراره می پرسد: «و ما تأمرنی لو ادركت ذلك الزمان؟» اگر من آخر الزمان را درک کردم چه کاری انجام دهم؟ امام در پاسخ وی را در دوران انتظار به دعا توصیه می کند.

ادعیه و زیارات، راهنما و راهگشای منتظران در عصر غیبت به شمار می آیند و می توان با تمسک و توجه به آنها فرهنگی جامع و واحد و یک پارچه را در پویایی انتظار ایجاد نمود و به نوعی هم اندیشی و هم گرایی دست یافت.

یونس بن عبدالرحمان نیز در باب انتظار و اهتمام به ادعیه مهدوی از امام هشتم علیه السلام نقل می کند:

---

۱. کافی، ج ۱، ص ۳۲۷، ح ۵ و ج ۱، ص ۳۴۲، ح ۲۹؛ کمال الدین: ص ۳۴۲، ح ۲۴ و ص ۵۱۲، ح ۴۳؛ غیبت نعمانی، ۱۵۱ ح ۱۰۶ و ۱۷۰ ح ۱۰۶؛ غیبت شیخ طوسی: ۳۳۳ ح ۲۷۹؛ مهج الدعوات، ص ۳۵۹ با متنی متفاوت.

ان الرضا عليه السلام كان يأمر بالدعاء لصاحب الامر عليه السلام بهذا: اللهم اذفع عن وليك و خليفتك و حجتك على خلقك...^۱ امام هشتم اصحاب را به دعا برای امام زمان امر می نمود.

شایان ذکر است جلالت شأن «زراره و یونس بن عبدالرحمن» حاکی از توجه عمیق ایشان به آموزه امامت و مهدویت است و سؤال ایشان نمی تواند از روی جهل به مسأله باشد؛ بنابراین سؤال ایشان از دیدگاه معصومین عليهم السلام در دوران غیبت و زمان انتظار مهدی عليه السلام است؛ به همین لحاظ به نظر می آید امام عليه السلام دعا را ره توشه مهدی باوران معرفی می کند و امر به انس و الفت به ادعیه می نماید و به نوع دعا و چگونگی طرح و پی گیری امامت و مهدویت می پردازد و از تکیه گاهی وثیق و مطمئن خبر می دهد که می توان با عنایت به آنها، به اندیشه راهبردی و کاربردی مهدویت توجه کرد.

بنابراین توجه به امام دوازدهم عليه السلام در عصر غیبت به مناسبت های مختلف؛ مانند اعیاد شعبانیه، در سایه ادعیه و زیارات نیز همواره مورد توصیه و تأکید معصومین عليهم السلام بوده است. به عنوان نمونه امام حسن عسکری عليه السلام در توقیعی به قاسم بن علاء همدانی به مناسبت سوم شعبان می فرماید: «و ادع فيه بهذا الدعاء اللهم اني اسالك بحق المولود في هذا اليوم...»^۲ در شب سوم شعبان این گونه دعا کن.

امام باقر عليه السلام نیز به روایت ابو یحیی، در خصوص نیمه شعبان

۱. جمال الاسبوع، ص ۲۰۷-۵۰۷.

۲. مصباح المتعجد، ص ۸۲۶.

می‌فرماید: «هی افضل لیلۃ بعد لیلۃ القدر... فاجتهدوا فی الدعاء و الثناء علی الله؛^۱ در شب نیمه شعبان که بهترین شب بعد از شب قدر است، بسیار برای دعا و ثناء الهی تلاش کن.»

امام رضا علیه السلام هم به علی بن حسن بن فضال به مناسبت نیمه شعبان می‌فرماید: «و اکثر فیها من ذکر الله تعالی و من الاستغفار و الدعاء؛^۲ در شب نیمه شعبان بسیار دعا کن و از خداوند متعال طلب مغفرت نما.»

تعلیم ادعیه به این مناسبت و سایر مناسبات مهدوی، گواه دیگری بر توصیه و تأکید اهل بیت علیهم السلام در توسل به ادعیه و زیارات است. تعلیم دعای خضر توسط حضرت امیر علیه السلام به کمیل^۳ و دعای دیگری که امام صادق علیه السلام به مناسبت نیمه شعبان به اسماعیل هاشمی می‌آموزد،^۴ نمونه دیگری برای کیفیت تعامل با آموزه امامت و مهدویت است.

بنا بر این دعا و زیارت در عصر غیبت، قابلیت و ظرفیت جامعه را در استقبال و پذیرش امامت پرورش می‌دهد و به ساماندهی ارتباط منتظران با امام خویش می‌انجامد. و تثبیت اعتقاد به امام زمان علیه السلام را در پی خواهد داشت.

---

۱. همان، ص ۸۳۱.

۲. همان، ص ۸۳۸.

۳. همان، ص ۸۴۴.

۴. همان، ص ۸۴۳.

ج) تجلی امامت، توجه به مهدویت

ترسیم و تصویر مقامات معنوی و ابعاد و شئون حضرت مهدی علیه السلام در زیارات مخصوص آن حضرت آمده است و امام شناسی ادعیه و زیارات در پاره‌ای از موارد از دقت و ظرافت بیشتری نسبت به روایات برخوردار است؛ به خصوص در شناخت اوصاف و ویژگی‌های امام دوازدهم علیه السلام زیاراتی مانند زیارت آل یس و زیارت ندبه، جلب توجه می‌نمایند. شایان ذکر است زیارت ندبه غیر از دعای ندبه است و از جمله زیارات مخصوص حضرت مهدی علیه السلام در سرداب مقدس به شمار می‌آید و متن آن شبیه متن زیارت آل یس می‌باشد. به همین روی در توقیعی که از ناحیه مقدسه برای محمد بن عبدالله بن جعفر الحمیری صادر شده، چنین آمده است: «اذا اردتم التوجه بنا الی الله و الینا فقولوا كما قال الله تعالی: سلام علی آل یس»^۱.

شایان ذکر است در زیارات فوق به جلوه‌های ویژه الهی حضرت مهدی علیه السلام پرداخته می‌شود و با بحث از امامت خاصه، شخصیت امام دوازدهم علیه السلام معرفی می‌گردد.

در زیارات سرداب که از دیگر زیارات مخصوص حضرت مهدی علیه السلام می‌باشد نیز آمده است:

---

۱. الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹۳ که به زیارت آل یس معروف است؛ المزار الکبیر، ص ۵۶۶ بنا
متنی متفاوت که به زیارت ندبه معروف است و مصباح الزائر، ص ۴۲۸.

سلام الله و برکاته و تھیاته علی مولای صاحب الزمان، صاحب الضیاء و النور و الدین المأثور و اللواء المشهور و الکتاب المنشور؛^۱ سلام و برکات و درود خدا بر مولای ما صاحب الزمان، همان صاحب نور درخشان و دین استوار و ریشه دار، همان صاحب پرچمی که برافراشته می گردد، همان صاحب کتابی که منتشر می گردد.

در زیارت دیگر سرداب نیز از شخصیت حضرت این گونه تجلیل می شود: «السلام علی الحق الجدید و العالم الذی علمه لایبید، السلام علی محیی المؤمنین...»^۲ سلام بر آن حق که تجدید می شود و سلام بر آن عالمی که علم او پایان نمی یابد.»

در زیارت سوم سرداب نیز آمده است:

السلام علی ولی الله وابن اولیائه، السلام علی المدخر لکرامه الله و بوار اعدائه، السلام علی النور الذی اراد اهل الکفر اطفائه...^۳ سلام بر ولی خدا و فرزند اولیاء خدا، سلام بر ذخیره الهی که کرامت خدای را نشان خواهد داد و دشمنان را از بین خواهد برد، سلام بر آن نوری که اهل کفر و عناد می خواستند آن را خاموش نمایند؛ اما هرگز به خاموش کردن آن موفق نشدند.

---

۱. مصباح الزائر، ۴۱۹؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۳ ح ۲.

۲. همان، ص ۴۴۱؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۱.

۳. همان، ص ۴۴۴؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۲؛ المزار، ص ۲۰۳ با متنی متفاوت و مصباح

کفعمی، ص ۴۹۵ با اندکی اختلاف.

این زیارات با معرفی شخصیت امام دوازدهم علیه السلام و بیان سیمای وجودی و عمل کردی آن حضرت، در مقام تبیین چهره واقعی از امام دوازدهم علیه السلام مورد استفاده قرار می‌گیرند و می‌توان از آنها به عنوان معیار سنجش امامت در مقابل مدعیان و متمهیدیان استفاده کرد و حتی برای هماهنگی با آموزه امامت و مهدویت در میدان عمل از آنها کمک گرفت و در گسترش معرفت به امامت حضرت مهدی علیه السلام به آنها تمسک و توجه داشت.

د) چگونگی طلب ظهور و ارتباط با مهدویت در عصر غیبت

چگونگی طلب ظهور و ارتباط با مهدویت در ادعیه و زیارات مهدوی، از ناحیه ائمه علیهم السلام مورد توجه قرار گرفته است؛ به همین جهت امام رضا علیه السلام از ابن مقاتل سؤال می‌کند:

ای شیء تقولون فی قنوت صلاة الجمعة؟ قال: قلت ما تقول الناس. قال:
لا تقل كما يقولون، و لكن قل: ...^۱ در قنوت نماز جمعه چه
می‌گویید؟ ابن مقاتل پاسخ می‌دهد: هر آنچه مردم می‌گویند. امام
هشتم علیه السلام به او فرمود: از گفتن آنچه نوع مردم می‌گویند بپرهیزید.

سپس توجه ابن مقاتل را ضمن دعایی که به او می‌آموزد، به امام زمان معطوف می‌دارد.

طبق این حدیث امام هشتم علیه السلام ابتدا به ابن مقاتل جهت را می‌آموزد که مهدی باوران در دوران غیبت و در حالت انتظار، مانند

۱. مصباح المتعجد، ص ۲۶۶ ش ۴۹۶؛ جمال الاسبوع، ص ۲۵۶.

دیگران نیستند و شایسته است از هر گونه عوام‌زدگی و سطحی‌نگری پرهیز نمایند و هماهنگ با آموزه امامت و مهدویت حرکت کرده، رفتار خود را در سایه این آموزه ارزش‌گزاری و راستی‌آزمایی نمایند. سپس حضرت رضا علیه السلام به کیفیت تعامل با این آموزه می‌پردازد و دعا برای حضرت مهدی علیه السلام را به او می‌آموزد تا با عنایت به آن با مهدویت هماهنگ گردد.

امام صادق علیه السلام نیز در خصوص چگونگی دعا در زمان غیبت به عبدالله بن سنان دعایی می‌آموزد و می‌فرماید: بگو:

یا الله یا رحمن یا رحیم یا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینک.
محمد بن سنان می‌گوید من گفتم: یا الله یا رحمن یا رحیم یا
مقلب القلوب و الابصار... امام صادق فرمود: ان الله عز و جل
مقلب القلوب و الابصار و لکن قل کما اقول لک: یا مقلب
القلوب ثبت قلبی علی دینک.^۱

بررسی این حدیث نشان می‌دهد کیفیت دعا برای حضرت امام مهدی علیه السلام و طلب ظهور او بسیار مهم است؛ چرا که امام علیه السلام اجازه نمی‌دهد که در دعای غریق، حتی یک واژه که آن هم منافاتی با دعا ندارد، به متن دعا اضافه شود! تا چه رسد به اذکار و اوراد بی‌پایه و اساس و غیر ماثور و یا ادعیه و زیارات منشأ و بر گرفته از ذوق و سلیقه شخصی که برخی افراد بدون شناخت و آگاهی اقدام به نشر و ترویج آنها می‌نمایند؛ در نتیجه با تأکید بر اصل دعایی که به محمد

---

۱. کمال‌الدین و تمام النعمه: ص ۲۵۱، ح ۵۰.

بن سنان تعلیم داده است خاطر نشان می‌سازد در دوران غیبت چه بگوید و چگونه بگوید.

امام باقر علیه السلام نیز درباره کیفیت زیارت حضرت مهدی علیه السلام به جابر می‌فرماید: «... فمن بقى منكم حتى يراه فليقل حين يراه: السلام عليكم يا اهل بيت الرحمة...؛ هر یک از شما که در زمان مهدی زنده باشد، وقتی او را می‌بیند به او بگوید: السلام عليكم يا اهل بيت الرحمة...».

یکی از مشایخ محمد بن علی بن بابویه نیز می‌گوید: در عالم رؤیا کسی به من فرمود: حضرت مهدی علیه السلام را این‌گونه زیارت کن: «سلام الله الكامل التام...»^۲.

تعلیم ادعیه و زیارات دیگر که در احصاء و شمارش ادعیه به آنها اشاره می‌شود، گواه دیگری بر آموزش کیفیت دعا برای ظهور امام دوازدهم علیه السلام از طرف ائمه علیهم السلام است.^۳

در حدیثی دیگر در چگونگی دعا در عصر غیبت، محمد بن احمد بن ابراهیم الجعفی از امام علیه السلام سؤال می‌کند:

كيف تصنع شيعتك؟ قال: عليكم بالدعاء و انتظار الفرج و انه سيبدو لكم علم فاذا بدا لكم فاحمدوا الله و تمسكوا بما بدا لكم.

۱. همان، ج ۲، ص ۶۵۳، ح ۱۸.

۲. بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۲۴۵، ش ۸.

۳. کافی، ج ۲، ص ۵۷۰، ح ۶ و ص ۵۸۳ از امام صادق... (وعجل فرجهم)؛ مصباح‌المتهدج، (وعجل فرج آل محمد) ص ۵۳ و ص ۷۸۳ (وعجل فرجهم) مصباح‌المتهدج: ص ۴۶۱ و ۴۶۴ (وعجل فرجه) و (عجل الله فرجه) و ۲۲۶ و ۲۵۷ و ۲۶۵ و ۲۸۴ و ۳۶۸ و ۳۸۷ و ۵۵۱ و ۵۵۸ (و ان تعجل فرج وليك)؛ ۱۴۰ و کمال‌الدین و تمام‌النعمة، ص ۵۱۳ و ۳۳۵ ی.

فصل اول: کلیات و مفاهیم □ ۵۹

قلت: فما ندعوا به؟ قال: تقول: اللهم انت عرفتنى نفسك و عرفتنى رسولك و عرفتنى ملائكتك بينك و عرفتنى و ولاة امرک؛^۱ شیعیان شما در عصر غیبت چگونه عمل کنند؟ امام فرمود: بر شما لازم است در عصر غیبت دعا نموده و منتظر فرج باشید که به زودی نشانه و هدایتی برای شما خواهد رسید. پس شکر خدا نموده و به آن راهنما «موعود آخر الزمان» تمسک جویند. راوی از امام سؤال می کند چگونه دعا کنیم؟ که حضرت به او می فرماید: بگو خداوندا معرفت خود و رسالت و ملائکات و ولی امرت را به من عطا کن.

البته در چگونگی دعا برای ظهور، سیمای عمل کردی حضرت نیز طلب می شود که در فصل چهارم خواهد آمد.

در ادعیه مهدوی به وظایف شیعه در عصر غیبت هم چنین اشاره شده است:

فصبرنى على ذلك حتى لا احب تعجيل ما اخرت و لا تأخير ما عجلت
و لا اكشف عما سترته و لا ابحت عما كتمته و لا انازعك فى
تدبيرك و لا اقول لم و كيف و ما بال ولى الامر و لا يظهر و قد
امتثلت الارض من الجور و افوض امورى كلها اليك.^۲

شایسته است منتظران در غیبت حکیمانه حضرت مهدی عجل الله فرجه صبور بوده و از هر گونه شتاب زدگی و تجسس در امر امامت و مهدویت و

۱. مهج الدعوات، ص ۳۹۵؛ بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۳۳۶.

۲. کمال الدین، ص ۵۱۲، ح ۴۳.

دگر اندیشی و بهانه تراشی به بهانه ظلم و جور روزگار بپرهیزند و ظهور حضرت را به خدا واگذار نمایند.

مطلب دیگر در ادعیه و زیارات معصومین علیهم السلام چگونگی بیان خواسته‌های منتظرین، از امام خویش است. در این خصوص، در فرازهای متعددی، پیروزی و سلامتی حضرت چنین طلب می‌شود:

اللهم اعز نصره و مد فی عمره و زین الارض بطول بقائه، اللهم اكفه
یغی الحاسدین و اعذه من شر الكائدين و ادحر عنه ارادة الظالمین؛^۱
خدوندا پیروزی امام زمان را با عزت همراه کن و عمر او را
طولانی قرار ده و زمین را با ماندگاری او زیبایی بخش،
خداوندا کینه افراد حسود و شر حيله‌گران و ظالمان را از
وی دور کن.

اللهم انصر و انتصر به اولیائک و اولیائه و شیعته و انصاره و
اجعلنا منهم، اللهم اعذه من کل باغ و طاغ...؛^۲ خداوندا امام
زمان را یاری کن و دوستان و اولیاء خود را و دوستان و
یاران او را یاری کن و ما را از یاران او قرار ده و او را از شر
افراد سرکش و طغیان‌گر در امان بدار.

اللهم اعذه من شر کل باغ و طاغ و من شر جمیع خلقک و احفظه من
بین یدیه و من خلفه و عن یمینه...؛^۳ خداوندا امام زمان را از شر

---

۱. غیبت طوسی، ص ۲۷۹، ح ۲۳۸.

۲. الاحتجاج، ج ۲، ص ۳۱۸.

۳. مصباح‌المهتجد، ص ۴۰۵ و ۵۸۱ و ۱۵۹ به شکلی دیگر.

افراد طغیان‌گر و شر جمیع خلق در امان دار و او را از هر جانب محفوظ بدار.

اللهم صل علیه و قرب بعهده و انجز وعده و اوف عهده و اکشف عن باسه حجاب الغیبة و اظهر بظهوره صحائف المحنة و قدم امامه الرعب و ثبت به القلب...^۱ خداوندا بر امام زمان درود فرست و وعده ظهور او را نزدیک و قطعی بدار و عهدش را پایداری بخش و حجاب غیبت را از او برطرف کن که با ظهور او رنجنامه‌ها از بین برود و ترس ریخته شود و دل آرام گیرد؛ قلب ثبات و پایداری یابد.

اللهم صل علیه صلاة تظهر بها حجة و توضح بها بهجة و ترفع بها درجته و تؤید بها سلطانه و تعظم بها برهانه و تشرف بها مكانه و تعلق بها بنیانه و تعز بها نصره و ترفع بها قدره...^۲ خداوندا بر او آن‌گونه درود فرست که حجت بودن او ظاهر شود و بهجت و سرور به دست او وضوح یابد و درجاتش و حکومتش تأیید گردد و برهان او عظمت پیدا کند و جایگاهش شرافت یابد و بنیانش علو پیدا کند و یارانش به برکت او عزیز شوند و منزلتی رفیع یابد.

بنا بر این عنایت به ادعیه و زیارات موجب رویارویی هر چه بهتر با آموزه امامت و مهدویت می‌گردد و فرهنگی شایسته و کادری زیبنده برای زمان غیبت فراهم می‌آورد.

---

۱. بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۲.

۲. همان، ج ۹۹، ص ۸۵.

زیارت و دعا از دیدگاه امام مهدی علیه السلام

الف) تعجیل فرج

دعا و زیارت از منظر امام دوازدهم علیه السلام فرج و گشایش مهدی باوران است؛ کلینی در این باره می‌فرماید:

حدثنا محمد بن عصام الكلینی رضی الله عنه قال: حدثنا محمد بن یعقوب الكلینی عن اسحاق بن یعقوب قال سألت محمد بن عثمان العمری (رضی الله عنه) ان یوصل لی کتابا قد سألت فیہ عن مسائل اشکلت علی فوردت فی التوقیع بخط مولانا صاحب الزمان علیه السلام... و اکثروا الدعاء بتعجیل الفرغ فان ذلک فرجکم و السلام علیک یا اسحاق بن یعقوب و علی من اتبع الهدی؛^۱

طبق این توقیع که از ناحیه مقدسه صادر شده است، حضرت صاحب الامر علیه السلام پس از پاسخ به سؤالات می‌فرمایند:

فاغلقوا ابواب السؤال عما لا یعنیکم و لا تتکلفوا علم ما قد کفیتم؛^۲ از سؤال در مورد آنچه به شما ارتباط ندارد بپرهیزید و خود را در به دست آوردن آنچه از شما بازداشته شده است، به زحمت نیندازید.

تأکید بر عدم سؤال از غیبت و علت آن، از آن جهت است که فضایی برای بیان دلیل اصلی غیبت به صورت کامل آماده نبوده است. به همین لحاظ امام علیه السلام پاسخ نداده و دعا را راهکار تسریع در امر فرج

۱. کمال الدین، ص ۴۸۵، ح ۴؛ غیبت طوسی، ص ۲۹۲، ح ۲۴۷.

۲. کمال الدین و تمام النعمه، ص ۴۸۵، ح ۴؛ غیبت طوسی، ص ۲۹۲، ح ۲۴۷.

برمی‌شمارد و بر آن توصیه و تأکید می‌نماید که دعا برای فرج حضرتش گشایش امر ماست. اگرچه دعای منتظران نمی‌تواند مستلزم ظهور قطعی حضرت مهدی علیه السلام باشد و لکن به جهت ایجاد معنویت و نورانیت و معرفت زایی برای جامعه، نوعی بهداشت روانی را به همراه دارد و مشکلات زیادی را در دوران غیبت، حل می‌نماید.

تحلیل چگونگی فرج به پژوهشی مستقل و دقیق نیاز دارد و لکن به تناسب بضاعت ناچیز علمی نویسنده می‌توان در مورد آن گفت: انس و الفت با دعا و زیارات مهدوی، موجب تفکر و تعمق در فلسفه وجودی امامت و لزوم وجود او در همه زمان‌ها خواهد شد که این خود می‌تواند منشأ پویایی فکری و حیات سیاسی اجتماعی جامعه مهدی باور قرار گیرد؛ به همین لحاظ جامعه به جهت هماهنگی با امام خویش، به تلاش و تکاپو برای رسیدن به زمینه ظهور ترغیب خواهد شد که خاستگاه آن در ادعیه و زیارات نهفته است و بینش آن را می‌توان در آیات و روایات جستجو نمود و این مطلب به معنی درهم تنیدگی آیات و روایات و ادعیه و زیارات مهدویت برای نشان دادن کارکرد گرایی مسأله مهدویت است.

(ب) زیارت؛ توجه به حضرت مهدی علیه السلام

احمد بن ابراهیم درباره اشتیاق خود جهت تشریف به محضر حضرت صاحب الامر علیه السلام می‌گوید: «شکوت الی ابی جعفر محمد بن عثمان شوقی الی رویه مولانا علیه السلام فقال لی: مع الشوق تشتهی ان ترأه؟ فقلت له: نعم. فقال لی: شکر الله لک شوقک و اراک وجهک فی یسر و عافیة، لا تلمس یا ابا عبدالله ان ترأه،

فان ایام الغیبة تشتاق الیه و لا تسأل الاجتماع معه انھا عزائم الله و التسليم لها اولی و لكن توجه الیه بالزیارة؛^۱ از عدم امکان رؤیت امام زمان به خاطر اشتیاق زیادی که به آن داشتیم به محمد بن عثمان عمری نائب امام زمان شکایت بردم، او به من فرمود: آیا خیلی مشتاق هستی امام زمان را ببینی؟ به او گفتم آری که او در پاسخ گفت: خداوند شور و اشتیاق تو را سپاس می‌نهد و امید است چهره نورانی او در شرایطی ایمن و آسان به تو نشان داده شود و لكن بر این خواسته خود اصرار مکن که ایام غیبت فرا رسیده است و امکان اجتماع و ملاقات با او میسر نیست که این امر مشیت و خواست خداوند متعال است و برای تو بهتر است تسلیم او باشی و چنانچه قصد توجه به او را داری زیارت او را بخوان. که به نظر می‌رسد زیارت آل یس مراد است.

آنچه حائز اهمیت است اینکه محمد بن عثمان از طرف خود چنین توصیه‌ای به احمد بن ابراهیم ندارد؛ و با آن سوز و گداز و شوق و اشتیاقی که برای دیدار حضرت از او مشاهده می‌کند، در پاسخ او به عنوان وکیل خاص، با آن شأن و منزلت که حامل منویات امام علیه السلام در آن دوران است؛ توجه به زیارت را پیشنهاد می‌کند. در نتیجه فقط در خصوص مورد سؤال پاسخ نمی‌دهد؛ بلکه در مقام بیان حکم کلی برای منتظران مشتاق رویت امام علیه السلام پاسخ می‌دهد و زیارت را توجه به حضرت صاحب الامر علیه السلام برمی‌شمارد. بنابراین با توجه به اینکه

۱. المزار الکبیر، ص ۵۸۵؛ الاحتجاج، ص ۲۰، ح ۳۱۵... اذا اردتم التوجه بنا الی الله و الینا

فقولوا کما قال الله: سلام علی آل یس؛ بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۳۶، ح ۲۳.

شیعیان همواره مشتاق ارتباط تنگاتنگ با اهل بیت علیهم السلام بوده‌اند و ائمه علیهم السلام نیز در پی این ارتباط بوده‌اند؛ پس از وقوع غیبت کبری، ادعیه و زیارات، راهکاری مناسب به جهت ارتباط با آموزه امامت و مهدویت شناخته می‌شود.

شایان ذکر است؛ ائمه علیهم السلام از راههای متعدد ارتباطی با ایشان؛ از قبیل کشف و شهود، رمل و جفر و... خبر داشتند؛ اما از همه آنها چشم پوشیده و ادعیه و زیارات را توصیه می‌نمایند و این به معنی آن است که ادعیه و زیارات از صحیح‌ترین و وثیق‌ترین راههای ارتباطی با اهل بیت علیهم السلام به ویژه، مهدی آل محمد علیهم السلام در دوران غیبت کبری است.

ج) دعا میراث اهل بیت علیهم السلام

حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه ضمن ملاقات با عده‌ای، در اثناء مناسک حج فرمودند:

أندرون ما كان يقول ابو عبدالله عليه السلام في دعاء الالحاح؟ قلنا: و ما كان يقول؟ قال: كان يقول: اللهم انى اسالك باسمك الذى به تقوم السماء...^۱ آیا می‌دانید امام صادق علیه السلام در دعای الحاح چه می‌فرمود؟ آنها در پاسخ گفتند: چه می‌فرمود؟ که حضرت دعای الحاح را به آنها می‌آموزد.

از این حدیث، تعامل امام علیه السلام با این میراث ماندگار معلوم می‌شود.

۱. کمال الدین، ص ۴۷۰، ح ۲۴؛ غیبت طوسی، ص ۲۵۹، ح ۲۲۷ و ۲۲۴.

تذکر در اثناء حج، حاکی از اهتمام امام علیه السلام، به این دعا است؛ از این رو آن را برای موالیان خود قرائت می‌کند. در نتیجه، این گونه موارد شهادتی بر عنایت حضرت صاحب الامر علیه السلام به میراث آباء خویش است و ایشان نیز مانند اهل بیت علیهم السلام آن را حفظ نمودند.

همچنین توقیعاتی که در، درخواست دعا از حضرتش وارد شده است گواه دیگری بر عنایت به دعا در سیره ایشان است؛ از جمله این توقیع که در آن آمده است:

و کتب هارون بن موسی بن الفرات فی اشیاء و خط بالقلم بغير مداد
یسأل الدعاء لابنی اخیه و کانا محبوسین، فورد علیه جواب کتابه و
فیه دعاء للمحبوسین باسمهما؛^۱ هارون بن موسی بن فرات در
مورد مسائلی با خطی که به ظاهر دیده و خوانده
نمی‌شود، از امام درخواست دعا برای دو بردارزاده
محبوس خود در زندان می‌نماید که در جواب او پاسخی
با اشاره به نام افراد محبوس شده صادر می‌شود.

در همین باب توقیعات دیگری در خصوص دعاهاى درخواستی به جهت تولد فرزند، برای والدین و... وارد شده است که نشان از تبلور خاص ادعیه در سیره حضرت صاحب الامر علیه السلام دارد.^۲

نمونه دیگر حفظ این میراث، تعامل محمد بن عثمان عمری با ادعیه و زیارات است؛ احمد بن محمد بن عباس در این خصوص

۱. کمال‌الدین و تمام النعمه، ص ۴۹۴، ح ۱۸.

۲. همان، ج ۲، ص ۴۸۲، باب ۴۵.

می گویند: «حسن بن احمد بن محمد بن عمر بن صباح قزوینی و محمد بن احمد بن عبدالرحمن بغدادی می گویند:

لما مضى سيدنا الشيخ ابو جعفر محمد بن عثمان بن سعيد العمري رضي الله عنه و فرغ من امره جلس الشيخ ابو القاسم الحسين بن روح بن ابي بحر رضي الله عنه في دار الماضي فاخرج اليه ذكاء الخادم الابيض مدرجا و عكازا و حقة خشب مدهونة فاخذ العكاز فجعلها في حجره على فخذه و اخذ المدرج بيمينه و الحقه بشماله فقال الورثة: في هذا المدرج ذكر ودائع فنشره فاذا هي ادعية و قنوت موالينا الائمة من آل محمد؛^۱ پس از اينکه محمد بن عثمان بن سعيد عمري در گذشت و حسين بن روح بن ابي بحر به جای او نشست، ذكاء خادم بسته پیچیده‌ای را همراه با عصایی که در چوب آن مطالبی جاسازی شده بود در اختیار او قرار داد؛ حسين بن روح، بسته را در دامان خویش نهاد و آن را گشوده و اجزایش را به هم متصل نمود. سپس به همراهان خود گفت در این بسته میراث و امانتی است؛ پس آن را گشود در این هنگام محتوی بسته که ادعیه و ذکرها و اهل بیت علیهم السلام بود، پدیدار شد.

مرحوم صدوق نیز درباره اهتمام به حفظ این میراث می فرماید:

حدثنا محمد بن الحسن بن احمد الوليد (رضي الله عنه) قال:

حدثنا محمد بن الحسن الصفار و سعد بن عبدالله و عبدالله بن جعفر

---

۱. مهج الدعوات، ص ۶۵؛ بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۲۱۱. توضیح بیشتر این متن در فصل دوم

الحمیری جمیعا عن محمد بن الحسین بن ابی الخطاب عن علی بن النعمان عن فضیل بن عثمان عن ابی عبیده قال: قلت لابی عبدالله: ... فقال علیه السلام: ... ان منزلة الامام اعظم مما یذهب الیه سالم^۱ و الناس اجمعون و انه لن یهلك منا امام قط الا ترک من بعده من یعلم مثل علمه و یرسیر مثل سیرته و یدعوا الی مثل الذی دعا الیه و انه لم یمنع الله عزوجل ما اعطی داود ان اعطی سلیمان افضل منه.^۲

امام صادق می فرماید: ... جایگاه امام از آنچه سالم بن ابی حفصه و مردم می پندارند بالاتر می باشد و هیچ امامی از دنیا نمی رود مگر اینکه امام بعد از او همانند علم او را دارد و مثل او رفتار خواهد کرد و مردم را به آنچه امام قبل او دعوت می نمود فرا می خواند و خداوند به داود چیزی عطا ننموده مگر اینکه به سلیمان بهتر از او را داده است؛ یعنی امام بعد با کمال و شکوه بیشتر از امام قبل خواهد بود؛ چرا که میراث امام قبلی زمینه بهتری برای امام بعد فراهم می آورد.

طبق این روایت، امام صادق علیه السلام می فرماید: هر امامی که به شهادت می رسد به یقین امام بعد از او در علم همانند اوست و به مانند او رفتار خواهد کرد. هر چند این روایت در خصوص سیره حضرت صاحب الامر علیه السلام نیست؛ لکن با توجه به اینکه از ساز و کار امامت و قوانین حاکم بر امامت خبر می دهد، می تواند برای اثبات مطلب مفید باشد؛ چرا که با بیانی شفاف می فرماید: هرگز امامی از ما به شهادت

۱. سالم بن ابی حفصه از مخالفین امامت است.

۲. کمال الدین، ص ۲۲۹، ح ۲۷.

نمی‌رسد مگر اینکه امام بعد از او با همان توان‌مندی و روش و منش و سیره و میراث او خواهد آمد. بنابراین هر چند شرایط خاص به ما اجازه نمی‌دهد تا نمود سیره مهدوی در رابطه با ادعیه و زیارات را نظاره‌گر باشیم، اما به یقین آن امام همام نیز مانند سایر ائمه علیهم‌السلام قبل از خود به حفظ ادعیه و زیارات اهتمام می‌ورزیدند؛ به خصوص که طبق قرینه‌ای که در این روایت آمده است: «انه لم يمنع الله عزوجل ما اعطی داود ان اعطی سلیمان افضل منه» ممکن است در سیره امام دوازدهم علیه‌السلام به عنوان آخرین امام محرک تاریخ، ادعیه و زیارات از اهمیت بیشتری برخوردار باشند.

مهدویت در ادعیه و زیارات معصومین علیهم‌السلام

متون ادعیه و زیارات مهدوی با روشی نظام‌مند و کادرساز، معرفت ما را نسبت به امام دوازدهم علیه‌السلام افزایش می‌دهند و از چگونگی بحث از مهدویت توسط اهل بیت علیهم‌السلام در قالب دعا و زیارت آگاه می‌کنند. از این رو کندوکاو در آنها به نوع تعامل و توجه با آموزه امامت و مهدویت و کیفیت تعامل با ابعاد مختلف مسأله می‌پردازد؛ چرا که بدون عنایت به دعا و زیارت، حرکت در مسیر امامت و مهدویت کیفیت مطلوبی نخواهد داشت؛ به خصوص در زمان غیبت کبری که با وجود مدعیان و متمه‌دیان و شکل‌گیری فرق انحرافی، حیرت ناشی از غیبت دو چندان می‌شود؛ در نتیجه برای سلامتی از هر گونه لغزش و انحراف، شایسته است به محورهای بحث از مهدویت در ادعیه و زیارات معصومین علیهم‌السلام توجه شود و هماهنگ با آنها فرهنگی

۷۰. ابعاد شخصیت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

جامع در برخورد با آموزه امامت و مهدویت در ابعاد مختلف پدید آید. در این بخش از پژوهش مشخص خواهد شد که می‌توان با تمسک به ادعیه و زیارات، معارف مهدوی را یافته و از آنها به عنوان دانش مکمل در کنار سایر معارف مهدوی استفاده کرد؛ از این رو نمونه‌هایی از سیمای حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات ارائه می‌شود.

در دعای ندبه در خصوص نسب حضرت مهدی آمده است:

«وصل علی محمد جده و رسولک السید الاکبر و علی ابیه السید
الاصغر و جدته الصدیقة الکبری فاطمة بنت محمد»^۱

چنانچه این سؤال مطرح شود که امام دوازدهم علیه السلام از نسل امام حسن علیه السلام است و یا از نسل امام حسین علیه السلام خواهد بود؟ پاسخ آن استمرار امامت، از نسل سید الشهداء است.

در دعای شب سوم شعبان این گونه آمده است:

اللهم انی استلک بحق المولود فی هذا الیوم الموعود بشهادته
قبل استهلاله و ولادته... ان الائمة من نسله؛^۲ خداوندا به حق
مولود سوم شعبان که وعده شهادت او قبل از ولادتش
داده شده است و ائمه از نسل او خواهند بود به تو
توسل می‌جویم.

نسبت به ولادت و غیبت حضرت نیز در ادعیه شب نیمه شعبان

۱. المزار الکبیر، ص ۵۸۳.

۲. مصباح المتعجد، ج ۲، ۸۲۶.

آمده است: «...الغائب المستور جل مولده و کرم محتده»^۱ امام زمان غائب پوشیده و نهان از مردم است و وجود او گرامی است. به خاطر اصالت خانوادگی آن حضرت.

درباره معنی غیبت نیز آمده است: «الذی سترته عن خلقک»^۲ به رغم اشاره به سیمای وجودی به سیمای عمل کردی نیز اشاره شده است؛ همان گونه که در دعای افتتاح در باره سیاست حضرت مهدی در تشکیل دولت و دستاوردهای آن آمده است:

اللهم انا نرغب الیک فی دولة کریمه تعز بها الاسلام واهله و تذلل بها النفاق واهله؛^۳ خداوندا ما مشتاق دولت کریمه‌ای هستیم که در آن اسلام عزت می‌یابد و نفاق و اهل آن ذلت و خواری خواهند کشید.

احیای کتاب و سنت نیز از جمله اقدامات حضرت مهدی علیه السلام خواهد بود. در ادعیه آمده است: «اللهم صل علی ولیک المحیی سنتک...»^۴ در فراز دیگر آمده است:

واصلح به ما بدل من حکمک و غیر من سنتک حتی یعود دینک به و علی یدیه غضاً جدیداً صحیحاً لا عوج فیه ولا بدعة معه؛^۵ خداوندا بر ولی تو که دین تو را تجدید خواهد کرد درود فرست و

---

۱. المزار الکبیر، ص ۴۱۰.

۲. مصباح المتعجد، ص ۴۱۲.

۳. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۳۸، فصل ۱۵.

۴. مصباح المتعجد، ص ۴۰۸.

۵. همان، ص ۴۱۰.

آنچه از حکم و سنت تو تغییر یافته است را به دست او
اصلاح فرما، به گونه‌ای که دین تو به دست او بازگردد و
توسعه یابد بدون اینکه بدعت و کجاندیشی در آن باشد.

نتیجه گیری

ظهور امام دوازدهم علیه السلام آرزوی همه منتظران است. انتظاری به حق
وسازنده می‌تواند راهی به سوی ظهور باشد. در روایتی از امام
سجاد علیه السلام آمده است: «انتظار الفرج من اعظم الفرج»^۱ انتظار فرج
موجب بیشترین گشایش در امور خواهد شد. به یقین این انتظار در
مقام عمل نتیجه بخش خواهد بود. در بین وظایف منتظران بر کثرت
دعا برای ظهور همواره تأکید شده است. حضرت مهدی علیه السلام به جهت
اشاره به این واقعیت می‌فرماید: «واکثروا الدعاء بتعجيل الفرج»^۲.
مرور ادعیه و زیارات نشان می‌دهد حجم قابل توجهی از معارف
مهدوی در آنها وجود دارد و بستر پژوهش وجستار از آموزه امامت
ومهدویت به جهت تبیین ابعاد و شئون حضرت مهدی علیه السلام در آنها
وجود دارد و سیمای وجودی و عملکردی حضرت می‌تواند در آنها مورد
بررسی قرار گیرد.

بنابراین انس والفت با ادعیه و زیارات می‌تواند ضمن آموختن
کیفیت ارتباط با مسأله مهدویت؛ در عصر غیبت، ره توشه مهدی

۱. کمال الدین، ص ۳۲۰، ح ۲.

۲. همان، ص ۴۸۵، ح ۴.

باوران قرار گیرد و توسل و توجه به آنها، معارف مهدوی را در جامعه نهادینه نموده و کادری زیبنده دوران ظهور به وجود آورد و منتظران را از حالت ایستا و منفعل، به حالتی فعال و در حال حرکت در آورده، در مسیر امامت و مهدویت قرار داده و بستر ظهور را فراهم آورد.

فصل دوم:

طبقه بندی ادعیه و زیارات مهدوی

مقدمه

غناي متون دعا و زیارت نشان می‌دهد این متون می‌تواند هماهنگ با آیات و روایات به تبیین آموزه امامت و مهدویت بپردازد. ادعیه و زیارات در منابع معتبر روایی به دو صورت وارد شده‌اند:

اول. منابعی که مجموع کتاب به دعا و زیارت اختصاص یافته است؛ مانند «صحیفه سجادیه» که تا کنون حفظ گردیده است.

دوم. منابعی که مجموع کتاب به دعا و زیارت اختصاص ندارد و به ادعیه و زیارات، ضمن احادیث و روایات وارد شده در جوامع روایی؛ مانند *کافی و الغیة و کمال الدین* و... پرداخته شده است. مجموع ادعیه و زیارات در این دسته، از سه بخش تشکیل شده است:

الف) مناجات با خدا؛ به رغم ارزش بسیار زیاد آنها اشاره‌ای در پاسخ به شبهات مهدوی در این گونه معارف یافت نمی‌شود و استفاده از آنها در باب اخلاق و عبادات خواهد بود.

ب) تاریخ انبیاء و اولیاء؛ در پاره‌ای از موارد به صورت پراکنده در این دسته از ادعیه و زیارات مسائلی مربوط و یا مرتبط با مهدویت یافت می‌شود که به تناسب موضوعات مهدوی از آنها استفاده می‌گردد.

ج) کلام و آموزه‌های اعتقادی که به بیان مسائل بنیادی و اندیشه‌های راهبردی دینی می‌پردازند و دغدغه آنها پاسخ به شبهات و مجهولات به ویژه در باب امامت و مهدویت است.

از آنجا که معارف مهدوی در بین مجموع ادعیه و زیارات قرار گرفته است، در این فصل ناگزیر پژوهشی از آنها انجام خواهد شد تا زمینه شناسایی و احصاء آنها میسر گردد و امکان طبقه بندی آنها فراهم آید.

ادعیه و زیارات مهدوی در یک نگاه

ادعیه و زیارات مهدوی در مجموعه‌های مشابهی مانند صحیفه مهدیه براساس ورود به مناسبت‌های مختلف سال، جمع آوری شده‌اند. از این رو معیار و روش مفیدی در طبقه بندی آنها وجود ندارد. از طرفی در کنار ادعیه و زیارات مأثوره، ادعیه و زیارات مرسومه مشاهده می‌شود که ذوق و سلیقه و یا انشاء و خواب و کشف و شهود، اساس شکل‌گیری آنهاست و به رغم تفاوت آنها با ادعیه و زیارات مأثوره، به عنوان دعا یا زیارتی مسلم پذیرفته شده‌اند و ممکن است در آینده تغییرات بیشتری توسط عده دیگری ایجاد شود و به جهت تحریف و تصحیف و غفلت از آنها بار معرفتی دعا و زیارت در غبار بدعت و زنگار غفلت مدفون شود. به همین دلیل این پژوهش در حرکتی روشمند به طبقه بندی ادعیه و زیارات مهدوی می‌پردازد تا مأثور و صحیح و معتبر، از غیر مأثور و ضعیف بازشناسی شود و زمینه بررسی میزان اعتبار آنها فراهم آید و ضمن دعا شناسی مهدویت، دریچه دیگری از معرفت نسبت به این آموزه گشوده گردد.

چگونگی و کیفیت ورود ادعیه و زیارات در منابع

رهیافت ما به ادعیه و زیارات در منابع روایی به دو صورت تصور می‌شود:

صورت اول

مجموعه‌ای از ادعیه و زیارات در موضوعات مختلف به نقل از امام معصوم به صورت مشخص در قالب کتاب یا صحیفه وارد شده است و تا امروز به شکلی منسجم و تدوین یافته به عنوان میراث ائمه علیهم السلام ثبت و ضبط شده است و طبقه روات و اسناد و نسخه‌های آن برای ما مشخص است؛ مانند صحیفه سجادیه که تمام دعاهاى آن توسط امام سجاد علیه السلام انشاء شده است و ره‌توشه منتظران در عصر غیبت قرار گرفته و تاکنون حفظ گردیده است.

صورت دوم

ادعیه و زیاراتی که به مناسبت‌های مختلف به شکل پراکنده و غیر مجتمع از ائمه علیهم السلام صادر شده‌اند و در کتب حدیثی ضمن موضوعات دیگر و یا به صورت جداگانه و مستقل مطرح شده‌اند و برای شناخت آنها منابع روایی، مورد پژوهش واقع می‌شوند. در این قسمت از پژوهش به طبقه‌بندی ادعیه و زیارات مآثور بر اساس سیر زمان‌مند در منابع مربوطه، و نیز ورود از معصوم و محتوای مهدوی پرداخته خواهد شد. و این شیوه کاشف از اصالت و اعتبار بسیار زیاد متون ادعیه و زیارات است.

یک ادعیه و زیارات مأثور

شیوه اول: طبقه بندی براساس ورود در منابع

فایده علمی طبقه بندی به این شیوه، شناخت منابع اولیه ادعیه و زیارات است که در سایه آن، امکان احصاء و شمارش ادعیه و زیارات به صورت مستند فراهم می گردد و کیفیت اتصال و صدور آنها به معصوم کشف خواهد شد.

معیار ما در طبقه بندی ادعیه و زیارات سیر زمان مند آنها می باشد که بر این اساس، مجموعه مشتمل بر ادعیه و زیارات از زمان معصومین علیهم السلام جمع آوری و تدوین شده است؛ هر چند از تعداد بسیار زیاد آنها امروزه اثری جز نام باقی نمانده است؛ لکن حجم قابل توجهی از ادعیه و زیارات در جوامع حدیثی و کتب دعا و مزار موجود است. از آنجا که این آثار از نسخه ها و منابع اولیه استنساخ شده اند و در زمان دیگری تدوین و تنظیم گردیده اند، مرور آنها می تواند نوعی طبقه بندی به شمار آید. امتیاز این شیوه کشف حلقه اتصال متن به معصوم علیه السلام است و در سایه این روش، احصاء ادعیه و زیارات مهدوی نیز ممکن می شود. با اتکاء بر این روش، چهار طبقه در ادعیه و زیارات مهدوی تصور می شود که مورد بررسی قرار خواهند گرفت:

طبقه اول: ادعیه و زیارات قبل از غیبت صغری تا زمان (۲۶۰ ق). این طبقه به دست ما نرسیده است.

طبقه دوم: ادعیه و زیارات قبل از غیبت کبری و بعد از غیبت صغری که از زمان (۲۶۰-۳۲۹ ق) نگارش یافته اند.

طبقه سوم: ادعیه و زیارات بعد از غیبت کبری در جوامع اولیه حدیثی از سال (۳۲۹-۱۱۱۱ ق) که در کتب حدیثی گرد آوری شده‌اند.
 طبقه چهارم: ادعیه و زیارات بعد از غیبت کبری در جوامع ثانویه حدیثی از سال (۱۱۱۱ ق) که تا زمان معاصر جمع آوری شده‌اند. این طبقه بعد از واکاوی منابع طبقه سوم مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بررسی طبقه اول:

طبقه اول ادعیه و زیارات شامل سیزده کتاب در ادعیه و دوازده کتاب در زیارات است؛ اما متأسفانه از این گنجینه ارزشمند، اثری در منابع و مآخذ دعا و زیارات به جای نمانده است و میزان آگاهی از آنها در حد نام مؤلف و مؤلف است که با مراجعه به کتب رجال میسر می‌گردد. بنابراین طبقه اول منابع ادعیه و زیارات فقط تا سال (۲۶۰ ق) موجود بوده است. این کتابها عبارتند از:

صحیفه سجادیه علی بن الحسین علیه السلام به روایت نجم الدین،

بهاء الشرف^۱

کتاب الدعاء	ابراهیم بن سلیمان بن عبدالله	رکد احمد بن علی النجاشی، رجال	۱۸ ش ۲۰
کتاب الدعاء	اسماعیل بن موسی بن جعفر	رکد احمد بن علی النجاشی، رجال	۲۶ / ۴۸
کتاب الدعاء	الحسین بن سعید الاهوازی	رکد احمد بن علی النجاشی، رجال	۱۳۷ / ۵۸
کتاب الدعاء	احمد بن محمد بن خالد	رکد احمد بن علی النجاشی، رجال	۱۸۳ / ۷۶

۱. جهت آشنایی بیشتر با سند صحیفه سجادیه، بحار الانوار، ج ۱۰۷، ص ۴۳ معرفی می‌گردد.

فصل دوم: طبقه بندی ادعیه و زیارات مهدوی □ ۸۱

۶۴۰/۲۴۰	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	عبدالغزیز بن یحی	کتاب الدعاء
۶۶۴/۲۵۳	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	علی بن مهزیار الاهوازی	کتاب الدعاء
۶۷۶/۲۵۷	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	علی بن الحسن بن علی	کتاب الدعاء
۸۹۱/۳۲۹	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن اوربمة	کتاب الدعاء
۹۱۶/۳۴۱	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن عباس بن عیسی	کتاب الدعاء
۹۳۹/۳۴۷	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن احمد بن یحیی	کتاب الدعاء
۱۰۵۹/۱۰۵۹/۳۹۵	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن عبدالله بن محمد	کتاب الدعاء
۱۰۶۰/۳۹۶	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن وهبان	کتاب الدعاء
۱۱۸۰/۴۳۸	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	هارون بن مسلم	کتاب الدعاء
۲۳/۱۹	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	ابراهیم بن محمد بن معروف	کتاب المزار
۱۴۵/۶۲	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	الحسن بن احمد بن زبیده القمی	کتاب المزار
۴۱۰/۱۵۶	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	طوود بن کثیر	کتاب المزار
۵۶۶/۲۱۷	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	عبدالله بن عبدالرحمن	کتاب المزار
۵۶۸/۲۱۷	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	عبدالله بن حماد الانصاری	کتاب المزار
۶۶۳/۲۵۲	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	علی بن اسباط	کتاب المزار
۶۶۴/۲۵۳	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	علی بن مهزیار الاهوازی	کتاب المزار
۸۹۱/۳۲۹	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن اوربمة	کتاب المزار
۹۳۹/۳۴۷	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن احمد بن یحیی	کتاب المزار
۹۴۴/۳۵۵	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن مسعود	کتاب المزار
۱۰۶۰/۳۹۶	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن هبان	کتاب المزار
۱۲۰۹/۴۴۸	رکذ احمد بن علی النجاشی، رجال	یونس بن علی القطان	کتاب المزار

بررسی طبقه دوم:

۳۳۹ش/۱۳۲	رک: احمد بن علی النجاشی، رجال	حمید بن زیاد متوفی ۳۱۰	کتاب الدعاء
۴۶۷/۱۷۷	رک: احمد بن علی النجاشی، رجال	سعد بن عبدالله متوفی ۳۰۱	کتاب الدعاء
۹۳۷/۳۴۷	رک: احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن سلیمان متوفی ۳۰۱	کتاب الدعاء
۹۴۸/۳۵۴	رک: احمد بن علی النجاشی، رجال	محمد بن الحسن بن فروخ متوفی ۲۷۰	کتاب الدعاء

مجموعه‌ای از ادعیه؛ این اثر در اختیار ابابکر احمد بن محمد بن عثمان بغدادی بوده است که محمد بن ابی قره با سندش از آن چنین یاد می‌کند:

حدثنی ابوالغنائم محمد بن محمد بن محمد بن عبدالله الحسنی، قال: اخبرنا ابو عمرو محمد بن محمد بن نصر السکونی رضی الله عنه قال: سالت ابابکر احمد بن محمد بن عثمان البغدادی رحمه الله ان یخرج الی ادعیه شهر رمضان التي كان عمه ابو جعفر محمد بن عثمان بن سعید العمری رضی الله عنه و ارضاه یدعوا بها فاخرج الی دفتر مجلدا باحمر فنسخت منه ادعیه کثیرة.^۱ محمد بن نصر سکونی می‌گوید: از ابابکر احمد بن محمد بن عثمان بغدادی برادرزاده محمد بن عثمان بن سعید عمری دعاهای ماه مبارک رمضان را درخواست نمودم که او دفتری با جلد قرمز را در اختیار من قرار داد که دعاهای زیادی از آن استنساخ نمودم.

سید بن طاوس دعای افتتاح و بعضی ادعیه دیگر را از این اثر نقل می‌کند که به همین لحاظ می‌توان نتیجه گرفت این مجموعه به دست ایشان رسیده است.

۱. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۳۸، فصل ۱۵.

فصل دوم: طبقه بندی ادعیه و زیارات مهدوی □ ۸۳

کتاب المزار	سعد بن عبدالله، متوفی ۳۰۱	رک: احمد بن علی النجاشی، رجال	۱۷۷ ش ۴۶۷
کتاب المزار	محمد بن الحسن بن فروخ، متوفی ۲۷۰	رک: احمد بن علی النجاشی، رجال	۹۴۸/۳۵۴

طبقه دوم ادعیه و زیارات از سال (۲۶۰ - ۳۲۹ ق) شامل چهار کتاب و یک دفتر مشتمل بر تعدادی از ادعیه و دو کتاب زیارت است. شایان ذکر است از این منابع به صورت مستقل صیانت و حفاظت نشده است و نسخه‌های اصلی آنها از بین رفته است و جستار از اصل این آثار تلاشی بی نتیجه خواهد بود؛ لکن با توجه به نقل سید بن طاوس از این منابع و رهیافت و اسناد سید به آنها معلوم می‌شود نسخ اصلی آنها تا سال (۶۶۴ق) موجود بوده است و به رؤیت سید بن طاوس رسیده است. مرحوم ابن طاوس به جهت اشاره به این مطلب، تصریح می‌کند دعای افتتاح را از دفتر «ابابکر احمد بن محمد بن عثمان البغدادی» برادر زاده عثمان بن سعید عمری نقل می‌کند و از آنجا که ایشان سند دعا را نقل می‌کند و می‌فرماید ادعیه کثیری از این دفتر استنساخ کرده است، استفاده می‌شود نسخه اصلی دفتر نزد ایشان موجود بوده است؛ همان طور که نسخه اصلی کتاب محمد بن الحسن الفروخ الصفار به رؤیت سید بن طاوس رسیده است. سید در اشاره به این مطلب می‌فرماید: «روینا ذلک، استغفار کل یوم من شعبان، باسنادنا الی محمد بن الحسن الصفار من کتاب فضل الدعاء باسناده»^۱. بنابراین کتب طبقه دوم تا سال ۶۶۴ هـ ق موجود بوده است و از آن زمان

۱. همان، ج ۳، ص ۲۹۵، فصل ۱۰.

تاکنون در ضمن کتب سید بن طاوس قرار گرفته‌اند و می‌توان آنها را در بین آثار ایشان در دعا و زیارت ملاحظه نمود.

بررسی طبقه سوم:

تدوین جوامع اولیه روایی برای اولین بار در سال (۳۲۰ هـ) صورت گرفته است. مرحوم کلینی در آن زمان احادیث فراوانی در موضوعات مختلف را گردآوری و کافی شریف را تدوین نموده است. شایان ذکر است در طبقه اول و دوم و قبل از سال (۳۲۰ ق) کتب روایی، جامع موضوعات حدیثی به نظر نمی‌آیند و در هر کتاب، موضوعی خاص مطرح شده است و منابع موجود حاوی همه موضوعات نیستند؛ اما پس از شکل‌گیری منابع اولیه روایی که همان جوامع حدیثی هستند، پس از (۳۲۰-۶۶۴ ق) ادعیه و زیارات مهدوی نیز در بین مضامین آنها مورد حفظ و صیانت قرار گرفته است. از این رو در این بخش از پژوهش، علاوه بر بررسی طبقه سوم به منبع‌شناسی آن پرداخته خواهد شد؛ چرا که میزان وثاقت و اعتبار منابع فعلی ادعیه و زیارات، در سایه بررسی منابع، معین و مشخص می‌گردد.

بنابراین مراد از منابع و جوامع اولیه حدیثی، کتب موجودی است که برای اولین بار بعد از سال (۳۱۰ ق) دعا یا زیارتی در باب امامت و مهدویت در آنها وارد شده است و بررسی آنها امکان شناخت ادعیه اختصاصی و غیر اختصاصی به حضرت مهدی علیه السلام را فراهم می‌نماید.

این کتب به ترتیب زمان از کافی تا مزار محمد بن مشهدی را شامل می‌شوند و به دو دسته تقسیم می‌شوند:

دسته اول کتب حدیثی و دسته دوم کتب دعا و زیارت را در بر گرفته‌اند.

بررسی منابع طبقه سوم

۱. اصول کافی «کلینی»

تألیف محمد بن یعقوب بن اسحاق ابوجعفر الکلینی (متوفی ۳۲۰ ق) او از محدثان دوران غیبت صغری است، وی شخصیتی بی‌نظیر در بین علماء امامیه است و کتاب او از بهترین کتب شیعه به شمار می‌آید.^۱ مرحوم کلینی جلد دوم کافی را با شصت باب به کتاب الدعاء اختصاص می‌دهد.^۲ این کتاب در فصل اول پژوهش به تناسب ابواب مختلف آن مورد استفاده قرار گرفته است. علاوه بر این، در «کتاب الحجة، باب فی الغیبة»^۳ و در «کتاب الصیام، باب الدعاء فی العشر الاواخر من شهر رمضان» و در «کتاب الجهاد در باب دهم» از جلد اول، کافی بعضی ادعیه مهدوی را نقل می‌کند.^۴

---

۱. جهت شناخت بیشتر مرحوم کلینی منابع زیر معرفی می‌گردد: رجال نجاشی، ص ۳۷۷ ش ۱۰۲۶؛ فهرست طوسی، ص ۲۱۰، ش ۶۰۲؛ کشف المحجّة، ۱۵۹؛ مرآة العقول، ج ۱۰، ص ۳؛ تصحیح الاعتقاد، ص ۷۰.

۲. رک: کافی، ج ۲، ص ۴۶۶، کتاب الدعاء.

۳. همان، ج ۱، ص ۳۳۷، ح ۵ و ص ۳۴۲، ح ۲۹؛ کتاب الحجة، باب الغیبة: دعاء معرفت و ج ۴، ص ۱۶۲ کتاب الصیام باب الدعاء فی العشر الاواخر من شهر رمضان: دعا برای ظهور حضرت مهدی. البته به این دعا در ضمن ادعیه دیگر نیز اشاره شده.

۴. همان، ج ۲، ص ۵۷۰، ح ۶ کتاب الدعاء، باب الحرزو العوذة و ج ۲، ص ۵۸۳، ح ۱۸، کتاب

۲. الغيبة نعمانی

تألیف محمد بن ابراهیم بن جعفر، ابوعبدالله الکاتب النعمانی المعروف بابن زینب، که کاتب مرحوم کلینی بوده است و شخصیتی بس با عظمت دارد. از ویژگی‌های اثر ایشان، نقل روایات منحصر به فرد در دفاع از آموزه امامت و مهدویت در پاسخ مخالفین است.^۱

«غیبت نعمانی» بیست و شش باب دارد که هیچ یک از آنها اختصاص به ادعیه و زیارات ندارد؛ اما ایشان به مناسبت به دو مورد از ادعیه مهدوی اشاره می‌کند:

مورد اول: دعای معرفت، که آن را به صورت مختصر نقل می‌کند.^۲

مورد دوم: دعای غریق که حدیثی در تأکید و توصیه به آن نقل می‌کند و به متن دعا نمی‌پردازد. البته با توجه به سیاق روایت، متن این دعا از روایات دیگر در سایر منابع قابل تشخیص است.^۳ بنابراین ادعیه مهدوی در غیبت نعمانی به همین دو مورد محدود می‌شود.

→

الدعا، باب الحرز العوذة و ج ۵، ص ۳۳، ح ۴، کتاب الجهاد، باب ۱۰.

۱. برای شناخت بهتر مرحوم نعمانی منابع زیر معرفی می‌گردد:

رجال نجاشی، ص ۳۸۳، ش ۱۰۴۳ و امل/الامل، ج ۲، ۲۳۲، ش ۶۹۱.

۲. غیبت نعمانی، ص ۱۷۰، ح ۶، باب ۱۰ - «ماروی فی غیبة الامام المنتظر»، فصل ۳، دعای معرفت.

۳. همان، ص ۱۶۱، ح ۴، باب ۱۰ «ماروی فی غیبة الامام المنتظر» فصل ۲ تأکید بر دعای غریق.

۳. کامل زیارات «ابن قولویه»

تألیف جعفر بن محمد بن موسی بن قولویه، ابو القاسم از بزرگانی است که وثاقت او مورد تأیید علمای امامیه است و در بین مردم نیز از او به نیکی و بزرگواری یاد می‌شده است.^۱ اثر گران سنگ ایشان در ترغیب به دعا و زیارت معصومین علیهم‌السلام و بیان ثواب آنها می‌پردازد. مرحوم ابن قولویه در «کامل زیارات» با صد و هشت باب به کیفیت زیارت اهل بیت علیهم‌السلام می‌پردازد، که به آداب و اماکن زیارتی و چگونگی ورود و خروج از آنها اشاره می‌کند. هر چند اثر ایشان به زیارت آل محمد علیهم‌السلام مربوط می‌شود؛ ولی محور بحث، زیارت سید الشهداء علیهم‌السلام است.

زیارات مهدوی در کامل زیارات وارد نشده است و ایشان فقط در دو مورد به مناسبت و ضمن زیارات دیگر، به فرازهای مهدوی اشاره می‌کند:

الف: زیارت عاشورا^۲

ب: زیارت امام هشتم^۳ که ضمن فصل‌های آینده به آنها اشاره می‌شود.

---

۱. جهت آشنایی بیشتر با ابن قولویه منابع زیر معرفی می‌گردد:
رجال نجاشی، ص ۱۲۳، ش ۳۱۸؛ فهرست طوسی، ص ۹۲، ش ۱۴۱؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۲۳.

۲. کامل زیارات، ص ۳۲۵، ح ۹، ب ۷۱ جهت عرض تسلیت به عزاداران: ... مع ولیه الامام المهدی من آل محمد صلی الله علیه و آله.

۳. کامل زیارات، ص ۵۱۷، ح ۲، ب ۱۰۲ ضمن زیارت امام رضا علیه‌السلام... اللهم صل علی حجتک و ولیک القائم فی خلقک...

۴. مجموعه کتب صدوق: اکمال الدین، من لایحضره الفقیه، ادعیه

الموقف، زیارات قبور الائمه، المدینه و زیارة قبر النبی [ا].

تألیف محمد بن علی بن الحسین بن موسی بن بابویه القمی
ابوجعفر معروف به شیخ صدوق رضوان الله تعالی علیه؛ که متوفای
(۳۸۱ق) است و از علمای جلیل القدر شیعه به شمار می آید.

شایان ذکر است مرحوم شیخ صدوق کتابی به نام «مدینه العلم»
داشته است که امروزه اثری از آن نیست.^۱

«کمال الدین» با پنجاه و هشت باب از جمله آثار مهدوی ایشان با
محوریت غیبت انبیاء علیهم السلام است و شباهت های حضرت مهدی علیه السلام به
انبیاء گذشته در آن مورد بررسی قرار گرفته است. مرحوم صدوق در
باب ۳۳ و ۳۴ و ۴۵ آن ادعیه مهدوی را نقل می کند.^۲

شایان ذکر است در بعضی موارد که مربوط به دعا می باشد قرائت
راوی توسط حضرت تصحیح می شود. در برخی موارد نیز دعا از حضرت
درخواست می شود. در کتاب «من لایحضره الفقیه» نیز به مواردی از ادعیه
از جمله دعاهای ماه رمضان می پردازد که ارتباطی به مهدویت ندارند؛

۱. جهت آشنایی بیشتر شیخ صدوق به منابع زیر مراجعه گردد:

رجال نجاشی، ص ۳۸۸، ش ۱۰۴۹؛ فهرست طوسی، ص ۲۳۸، ش ۷۱۰.

۲. کمال الدین، ص ۳۴۲، ح ۲۴، باب ۳۳، دعای معرفت و ص ۳۴۸، ح ۴۰، باب ۳۳، دعای
غریق و ص ۳۵۱، ح ۴۹، باب ۳۳، دعای غریق و ص ۴۷۰، ح ۲۴، باب ۴۳، دعای الحاج -
تصحیح دعا و ص ۴۹۴، ح ۱۸، باب ۴۵، دعای محبوسین - درخواست دعا و ص ۵۱۲، ح
۴۳، باب ۴۵ دعای معرفت.

هر چند ایشان زیارات ائمه علیهم السلام را نقل می کند که زیارت جامعه برای هر یک از ائمه از اهم آنهاست؛ ولی زیارت خاصی برای امام دوازدهم علیه السلام نقل نمی کند و فقط ضمن زیارات سه مورد فرازمهدوی وجود دارد.^۱ که در فصل دوم و سوم پژوهش به آنها اشاره می شود.

۵. المزار «مفید»

تألیف محمد بن محمد بن نعمان معروف به شیخ مفید که به فطانت و زیرکی در بین علمای امامیه مشهور است و در سال (۴۱۳ق) وفات یافت. از آثار مهدوی ایشان چهار رساله در غیبت باقی مانده است که به بررسی شبهات و پاسخ به آنها می پردازد.^۲ شیخ مفید اثر خاصی در ادعیه ندارد و دعای خاصی از ایشان نقل نشده است و لکن در باب زیارات «کتاب المزار» گنجینه ارزشمند ایشان برای شیعه به شمار می آید که کتاب ایشان در دو بخش تدوین شده است:

بخش اول: در اهتمام به اماکن مقدسه و فضیلت زیارات آنها است و در ضمن آنها به زیارت ائمه علیهم السلام در مناسبت‌هایی؛ مانند نیمه شعبان تشویق می کند که مشتمل بر شصت و هفت باب است و بعضی از

---

۱. کمال الدین، من لا یحضره الفقیه: ج ۲، ص ۶۱۰ ح ۳۲۱۳ زیارت جامعه کبیره و ج ۱، ص ۳۲۷ دعا برای ظهور و ج ۲، ص ۵۷۴ ضمن زیارت حضرت زهرا و ج ۲، ص ۴۰۶ ضمن زیارت حضرت رضا.

۲. جهت آشنایی بیشتر با شیخ مفید منابع زیر معرفی می گردد: رجال نجاشی، ۳۹۹ ش ۱۰۶۷؛ الفهرست طوسی، ص ۲۳۸ ش ۷۱۱.

ادعیه را در آن ذکر می‌کند؛ مانند دعای عرفه که بعضی از فرازهای آن مهدوی است.^۱

بخش دوم: در بیان زیارات مختصر اهل بیت علیهم السلام است که مشتمل بر بیست و نه باب است؛ لکن ایشان زیارت خاصی برای حضرت صاحب الامر علیه السلام بیان نمی‌کند.

۶ و ۷. الغیبة و مصباح المتهدجد «شیخ طوسی»

تألیف محمد بن حسن الطوسی معروف به شیخ طوسی متوفای (۴۶۰ق). عظمت شیخ الطائفه و جایگاه نوشته‌های او نیازی به توضیح ندارد و به جرأت می‌توان گفت کم‌تر کسی از موقعیت اجتماعی ایشان در بین علماء امامیه برخوردار بوده است. «کتاب الغیبة» با هشت فصل، اثر ویژه مهدوی ایشان است که در فصل سوم و پنجم آن تعدادی محدود، از ادعیه مهدویت را نقل می‌کند.^۲ بنابراین ادعیه آن به سه مورد محدود می‌شود.

«مصباح المتهدجد» از جمله آثار وزین شیخ طوسی در ادعیه و زیارات است و بخش اعظم آن به آنها اختصاص یافته است. این اثر بعد از غیبت کبری اولین کتاب جامع در دعا و زیارت به شمار می‌آید و تعداد زیادی از ادعیه مهدوی در آن موجود است. شایان ذکر است

۱. المزار مفید، ص ۱۶۳ «و فرج عن ال محمد و...»

۲. غیبت طوسی، ص ۲۵۹، ح ۲۲۷، فصل ۳، دعای الحاح. و ص ۲۲۷، ح ۲۳۸، فصل ۳،

صلوات ضراب اصفهانی و ص ۳۳۳، ح ۲۷۹، فصل ۵.

ملاک و معیار شیخ طوسی در «مصباح المتهجد» برای نقل دعا، مناسبت‌های ایام سال است. به لحاظ این کتاب، اهمیت ادعیه و زیارات آن به صورت مستقل احصاء می‌شود که در همین بخش خواهد آمد.

۸. الاحتجاج «طبرسی»

تألیف احمد بن علی بن ابی طالب الطبرسی، کنیه‌اش ابومنصور (متوفای ۵۴۸ ق). او فاضلی فقیه و محدث است و در احتجاج با شرح حال روات و محدثین، احتجاج ائمه علیهم‌السلام در مناسبت‌های مختلف را بیان می‌کند. ایشان کتاب خاصی در دعا ندارد.^۱ مرحوم طبرسی در جلد دوم «الاحتجاج» ضمن شرح حال محمد بن عبدالله بن الحسین بن جامع بن مالک الحمیری، به زیارت خاص «آل یس» برای امام دوازدهم علیه‌السلام اشاره می‌کند که از ناحیه مقدسه در ضمن توقیعی به محمد بن عبدالله جعفر الحمیری صادر شده است.^۲

۹. الدعوات «راوندی»

تألیف سعید بن هبة الله الراوندی؛ سید بن طاوس از او به عنوان الشیخ العالم یاد می‌کند. این بزرگوار کتاب دعوات را در چهار باب تنظیم نموده است که باب اول آن با چهار فصل در فضیلت دعا و کیفیت آن و اصرار بر دعا و استجابت دعا تدوین شده است و برخی

۱. جهت شناخت بیشتر طبرسی به کتاب *امل الامل*، ج ۲، ص ۱۷، ش ۳۶.

۲. *الاحتجاج*، ج ۲، ص ۳۱۵.

از ادعیه را نقل کرده است که اختصاصی به مهدویت ندارند.^۱

۱۰. المزار الكبير «ابن المشهدی»

تألیف محمد بن جعفر المشهدی معروف به ابن مشهدی. در شخصیت او اختلاف است، شیخ حر عاملی می‌فرماید: «کان فاضلاً محدثاً صدوقاً له کتب یروی عن شاذان بن جبرئیل»^۲ و عجیب است که این ستایش فقط از ناحیه شیخ حرعاملی است و دیگران نه تنها او را ترجمه و تمجید نمی‌کنند؛ بلکه بعضی مانند مرحوم خویی ایشان را مجهول می‌داند و تألیف او را نمی‌پذیرد.^۳ و الله العالم.

کتاب مزار ابن مشهدی دارای هشت قسمت است و هر قسمتی چند باب در ادعیه و زیارات و فضایل اماکن مقدسه دارد. ایشان در قسمت چهارم، ضمن باب شانزدهم به مناسبت ماه شعبان و در قسمت پنجم، ضمن باب نهم در زیارت حضرت صاحب الامر علیه السلام به ذکر زیارت و دعای ندبه می‌پردازد و همچنین در قسمت هشتم، ضمن باب چهارم، زیارت و دعای عهد حضرت مهدی علیه السلام را بیان می‌کند.^۴

۱. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۵۸ و کشف المحجّة، ص ۲۰.

۲. امل الامل، ج ۲، ص ۲۵۲، ش ۷۴۷.

۳. معجم الرجال، ج ۱، ص ۵۱.

۴. المزار الكبير، ص ۴۱۰، دعاء لصاحب الزمان، باب ۱۶، قسمت ۴ و ص ۵۶۶، زیارة مولانا الخلف، باب ۹، قسمت ۵ و ص ۵۲۷ و ۶۶۲، مایزار به مولانا صاحب الزمان، باب ۴ قسمت ۸ و ص ۶۶۳، عهد مامور به در زمان غیبت، باب ۴، قسمت ۸.

۱۱. مجموعه کتب سید بن طاوس

سید رضی الدین ابوالقاسم علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن محمد بن أحمد بن محمد بن احمد بن محمد بن محمد بن طاوس الحسینی درباره آثار خویش در ادعیه و زیارات می فرماید:

... انا مرتب ذلك بالله جل جلاله في عدة مجلدات يحتسب ما ارجوه من المهمات و التتمات: المجلد الاول و الثاني: اسميه كتاب «فلاح السائل في عمل يوم و ليلة» و هو مجلدان و المجلد الثالث: اسمه كتاب «زهرة الربيع في ادعية الاسابيع» و المجلد الرابع: اسمه كتاب «جمال الاسبوع بكمال العمل المشروع» و المجلد الخامس: اسمه كتاب «الدروع الواقية من الاخطار فيما يعمل مثله كل شهر على التكرار» و المجلد السادس: اسمه كتاب «المضمار للسباق و اللحاق بصوم شهر اطلاق الأرزاق و عتاق الاعناق» و المجلد السابع: اسمه كتاب «الاقبال بالاعمال الحسنة» فيما نذكره مما يعمل ميقاتا واحدا كل سنة و المجلد العاشر: اسمه كتاب «السعادات بالعبادات التي ليس لها وقت معلوم في الروايات بل وقتها بحسب الحادثات المقتضية و الادوات المتعلقة بها»^۱

شایان ذکر است «مهج الدعوات» و «مصباح الزائر» نیز از جمله تألیفات سید بن طاوس به شمار می آید.

سید بن طاوس (متوفای ۶۶۴ ق) و در بین علمای امامیه به زهد و عبادت و فقاہت مشهور است و میزان وثاقت و جلالت و عظمت شأن

---

۱. فلاح السائل، ص ۷، کتاب «المجتبی من الدعاء» نیز ضمن کتاب مهج الدعوات موجود است. شایان ذکر است ادعیه و زیارات فلاح السائل ضمن سایر منابع ذکر می شوند.

ایشان زبان زد خاص و عام است. او دارای مقام نقابت علویان بوده و مرحوم شیخ الطائفه جد مادری وی می‌باشد.^۱ مجموعه کتب سید بن طاوس در ادعیه و زیارات از چند جهت اهمیت ویژه‌ای دارد:

الف) انگیزه سید بن طاوس از تألیف این کتاب‌ها، تکمیل «مصباح المجتهد» شیخ طوسی است، از این رو بسیاری از ادعیه و زیارات مصباح المجتهد را با ذکر سند و ارائه طریق به شیخ الطائفه نقل می‌کند و در حقیقت مجموعه شیخ طوسی در ادعیه را تحقیق می‌کند. ب) تألیف مجموعه‌ای از ادعیه و زیارات با استفاده از منابع زیادی که در اختیارش بوده است. مرحوم سید درباره کثرت منابع و مآخذ ادعیه و زیارات نزد ایشان می‌فرماید: «فان خزانة کتبنا فی هذه الاوقات اکثر من سبعین مجلدا فی الدعوات».^۲

ج) بیان منابع و ذکر اسناد و طرق ایشان به گذشتگان و احیاء آن اسناد.

د) مجموعه سید در ادعیه و زیارات، به دلیل بازآفرینی آثار گذشته در این باب از جوامع ثانویه دعا و زیارت به شمار می‌آیند.

مرحوم سید بن طاوس در مجموعه خویش، ادعیه و زیارات مهدوی را در آثار متعدد خویش نقل می‌کند؛ از جمله در «جمال الاسبوع» که

۱. جهت آشنایی بیشتر با سید بن طاوس منابع زیر معرفی می‌گردد:

امل الامل، ج ۲، ص ۲۰۵ و بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۰۴ و ۲۰۶ و ۲۰۸ و ۲۰۳/۲۵.

۲. مهج الدعوات ۴۱۱؛ البته در کشف المحجة لثمره المهجة می‌فرماید: شصت منبع از ادعیه و زیارات نزد ایشان بوده است.

دارای چهل و هفت فصل است، در فصل چهل و هفتم به دعا برای حضرت صاحب الامر عجل الله فرجه از امام هشتم علیه السلام و دعایی در زمان غیبت می‌پردازد.^۱

در جلد اول «اقبال الاعمال» که دارای سی و هفت باب است در باب‌های ۷، ۱۷، ۲۱ و ۳۷ ضمن ادعیه شبهای ماه مبارک رمضان در فصل اول و چهارم و بیست و یکم ادعیه‌ای در باب مهدویت می‌آورد.^۲ در کتاب «فلاح السائل» با نقل دعای الحاج از حضرت مهدی و دعای امام صادق و کاظم علیهما السلام برای حضرت ادعیه‌ای نقل می‌کند.^۳ در کتاب «مهج الدعوات» با ذکر قنوت حضرت و دعای علوی مصری و دعای غریق و دعای عهد، ادعیه مهدوی را یاد آور می‌شود.^۴ و در کتاب «مصباح الزائر» نیز با ذکر زیارات سرداب و دعای عهد در فصل هفده، ادعیه مهدوی را بیان می‌کند.^۵

ادعیه و زیارات موجود در این منابع، پس از بررسی طبقه چهارم به صورت مستند مورد احصاء و شمارش قرار خواهند گرفت.

-
۱. جمال الاسبوع، ص ۳۰۱ و ۳۰۷ و ۳۱۰ و ۳۱۵ فصل ۴۷.
  ۲. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۹۹، باب ۷، فصل ۲۶ و ج ۱، ص ۲۸۷، باب ۱۷، فصل ۱ و ج ۱، ص ۳۱۰، باب ۲۱، فصل ۱، و ج ۱، ص ۴۷۷، باب ۳۷، فصل ۴.
  ۳. فلاح السائل، ص ۱۷۰، دعا للمهدی و ۱۸۱ دعای الحاج و ۱۹۹ دعاء للمولانا المهدی.
  ۴. مهج الدعوات، ص ۹۰، قنوت حضرت و ۳۳۶ دعاء علوی مصری ۳۵۱- دعا برای قضاء حوائج، ۳۹۶، دعای غریق و ۳۹۸، دعای عهد.
  ۵. مصباح الزائر، فصل ۱۷، ص ۴۱۸.

بررسی طبقه چهارم (ادعیه و زیارات در جوامع ثانویه روایی)

بحارالانوار

تألیف محمد باقر مجلسی، متوفای (۱۱۱۱ ق) او محقق مدقق و معروف به علامه مجلسی است و در بین محدثان و متکلمان و فقهای امامیه، از همه محاسن و فضایل بهره‌مند است. ایشان یگانه عصر خویش و فرزانه روزگار بوده است و نیاز به توصیف و تعریف و تمجید ندارد.

«بحارالانوار» مرحوم علامه، ویژگی‌های زیادی دارد که به صورت گذرا می‌توان به آنها چنین اشاره کرد:

الف) بازشناسی نسخ اصلی و جامع و صحیح، از نسخ ناقص و محرف و مندرس؛ زیرا مرحوم علامه مجلسی نسخه شناسی متبحر و پژوهشگری نخبه بوده است.^۱

ب) دارای فهرست و طرح تفصیلی و بیان ریز مجموعه و زیر گونه.

ج) تبویب و تنظیم موضوعات اصلی و فرعی.

د) استفاده از آیات شریفه قرآن کریم به تناسب موضوعات مختلف.

ه) بیان و واکاوی و تحلیل روایات مشکل و پیچیده.

و) نقل و بررسی روایات متعارض.

ز) ذکر اسناد و منابع و مصادری که مجموعه بحارالانوار از آنها

---

۱. جهت آگاهی بیشتر از مطلب به توضیحات محمد باقر بهبودی و علامه شعرانی از محققین بحارالانوار مراجعه می‌شود. [رک: بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۲۷۰ و ح ۵۳، ص ۳]

گردآوری شده است.

ح) حفظ میراث گذشته و بازنویسی مجدد و چینش نوین جوامع روایی. با توجه به جامعیت «بحار الانوار» در روایات و احیاء برخی آثار گذشته، می‌توان دریافت مجموعه این اثر گران سنگ، از جوامع ثانویه روایی است و اثر مرحوم علامه مجلسی تنها رهیافت محققین و پژوهشگران علوم حدیث به بعضی از کتب حدیثی گذشته بوده و میراث ماندگار روایی تلقی می‌گردد.

کاوش و بررسی کتاب بحار الانوار نشان می‌دهد، ادعیه در جلد نود این اثر، تحت عنوان «الجزء الثانی من المجلد التاسع عشر فی ذکر الادعیه و الاذکار» ذکر شده‌اند.^۱ زیارات نیز در جلد نود و هفت آورده شده‌اند.

مرحوم علامه در این باره می‌فرمایند:

«اما بعد فهذا هو المجلد الثانی و العشرون من کتاب بحار الانوار الکاشف للأستار عن وجوه الزیارات النبی و الائمة الاطهار».^۲

ادعیه و زیارات مهدوی به مناسبت‌های مختلف در ابواب متعددی از بحار الانوار موجود است که جهت شناسایی آنها می‌توان به مجلدات ذیل مراجعه کرد.^۳

---

۱. بحار الانوار، ج ۹۰، ص ۱۴۸.

۲. همان، ج ۹۷، ص ۱۰۱.

۳. همان، ج ۵۲، ص ۱۴۶، باب ۲۱، ح ۷۰ و ج ۵۲، ص ۱۴۶، باب ۲۱، ح ۷۳، دعائه الذی یقرء فی زمن الغیبة، کمال الدین و ج ۵۲، ص ۱۷۱، باب ۳۱، ح ۵، زیارة مولانا المنتظر و

احصا و شمارش ادعیه و زیارات مهدوی

ادعیه و زیارات متعددی در مورد امام دوازدهم علیه السلام در کتب معتبر موجود است. این بخش از پژوهش با توجه به سیر زمان مند و ترتیب ورود در منابع به احصاء آنها می پردازد. شایان ذکر است به جهت اختصار به ذکر نام و سند و ابتدای آنها بسنده می شود. بنابر این در صورت نیاز به متن کامل دعا و زیارت مراجعه به مجموعه هایی که

→ ج ۵۲، ص ۱۷۸، ب ۳۱، ح ۸، فی دعایدعی به فی زمن الغيبة، احتجاج و ح ۵۲، ص ۱۲۲، ب ۳۱، دعا عبرات و صفحات ۲۲۵ و ۲۲۶ و ۲۳۰ با سه دعای درخواستی از حضرت، کتب از سید بن طاوس. و ج ۵۲، ص ۳۲۵، ب ۳۱ فی ان المداومة علی العبادة و الاخلاص فی النية اربعین یوما يستعد المؤمن للتشرف بلقائه و الادعیه الواردة، و ج ۸۲، ص ۲۱۱، ب ۳۳، فی القنوتات المروية عن اهل البيت علیهم السلام از مهج الدعوات و ج ۸۳، ص ۶۱، ح ۱، ب ۲۸، الدعاء الذي من قرئه بعد كل فريضة يرى صاحب العصر، از مجالس المفید. و ج ۸۳، ص ۸۰، ح ۸، ب ۴۰، الدعاء لمولانا المهدي بعد صلاة العصر، از فلاح السائل. و ج ۸۳، ص ۱۶۵، ش ۴۴، ب ۴۳، دعا الحریق، مصباح کفعمی و ج ۸۳، ص ۲۷۱، ش ۴۰، ب ۴۵، دعای عشرات، فلاح السائل. و ج ۸۳، ص ۳۵۴، ب ۴۵ دعا ساعت دوازدهم برای حضرت. و ج ۹۱، ص ۲، ش ۴ باب ۲۸، كيفية السلام علی الائمه عليهم السلام و ج ۹۱، ص ۴۲، ش ۲۵، ب ۲۸، دعای عهد و ج ۹۱، ص ۷۸، ش ۱، ب ۳۰، الصلاة علی ولی المنتظر و ج ۹۱، ص ۳۶۵، ش ۱ و ص ۳۷۸، ب ۵۰ حرز و دعای صاحب الزمان از مهج الدعوات و ج ۹۲، ص ۳۲۶، ب ۱۱۵، ما ينبغي ان يدعى به فی زمان الغيبة و ص ۳۷۸، دعای معرفت و غریق از کمال الدین. و ج ۹۲، ص ۲۴، ب ۱۰۷، ش ۳۱ دعای یمانی از مهج الدعوات و ج ۹۲، ص ۲۶۶، ب ۱۰۷، ش ۳۴ دعای علوی مصری و ج ۹۵، ص ۳۹۲، ب ۲۳ الدعاء الذي خرج من الناحية المقدسة برای ماه رجب و ج ۹۵، ص ۴۰۸، ب ۳۰ عمل ليلة النصف من شعبان. و ج ۹۸، ص ۹۳، ب ۱۳ زیارة علیه السلام فی النصف من شعبان البته زیارت مربوط به سیدالشهداء است. و ج ۹۹، ص ۸۱، ب ۷ فی زیارة الامام المستتر عن الابصار با ۶ زیارت و دعای عهد و ندبه.

در این زمینه گرد آوری شده‌اند، توصیه می‌گردد. از محتوای آنها نیز در فصل سوم و چهارم برای بیان سیمای وجودی و عمل کردی امام دوازدهم علیه السلام بهره‌گیری خواهد شد.

ثمره علمی

هدف از انجام این کار، بازشناسی ادعیه و زیارات اختصاصی و اصلی مهدویت از عمومی و فرعی است که زمینه دعاشناسی مهدویت را به وجود می‌آورد و علاوه بر موضوع شناختی ادعیه و زیارات، مستند آنها از غیر مستند، و منشأ از غیر منشأ شناخته خواهد شد و امکان بررسی اجمالی اعتبار آنها نیز فراهم می‌گردد که به جهت فایده علمی این روش، توفیقی برای بیان ادعیه و زیارات به ترتیب ورود از معصوم علیه السلام حاصل نمی‌شود؛ به خصوص که اتصال تمام ادعیه و زیارات و انتساب آنها به معصوم علیه السلام احراز نمی‌شود و این گونه استقرار در مقام عمل تداوم نخواهد داشت هر چند در شیوه سوم طبقه بندی به آن روش نیز پرداخته خواهد شد. بنابراین ناگزیر به مرور سیر زمان مند ادعیه و زیارات، شمارش آنها آغاز می‌گردد.

ادعیه و زیارات مهدوی در: کافی، الغیبة (نعمانی)، کامل الزیارات،

کمال الدین، الغیبة (طوسی)

نکته قابل توجه اینکه به لحاظ شمارش ادعیه در این قسمت از پژوهش فقط به آنها اشاره می‌شود و دعا یا زیارت ترجمه نمی‌شود.

۱. دعای معرفت ۱

نام‌گذاری این دعا به معرفت از سوی علماء ممکن است به جهت تأکید آن بر معرفت‌شناسی نسبت به خدا و اهل‌بیت به ویژه امام زمان باشد.

«عن الصادق علیه السلام: اللهم عرفنی نفسک، فانک ان لم تعرفنی رسولک لم اعرف حجتک»^۱.

۲. دعای معرفت ۲

«عن الصادق علیه السلام: اللهم عرفنی نفسک... فانک ان لم تعرفنی نبیک لم اعرفه قط»^۲.

۳. دعای معرفت ۳

«عن مولانا المهدی علیه السلام: اللهم عرفنی نفسک... اللهم لاتمتنی میتة جاهلیة...»^۳.

---

۱. کافی، ج ۱، ص ۲۳۷، ح ۵، باب فی الغیبة: علی بن ابراهیم عن الحسن بن موسی الخشاب عن عبدالله بن موسی عن عبدالله بن بکیر عن زارة قال سمعت ابا عبدالله علیه السلام غیبت نعمانی، ۱۷ ح ۶ باب ۱۰ فصل ۳. حدثنا محمد بن همام قال حدثنا جعفر بن محمد بن مالک قال حدثنا عباد بن یعقوب عن یحیی بن یعلی عن زرارة... کمال الدین، ص ۳۴۲، ح ۲۴، باب ۲۳. حدثنا احمد بن محمد بن یحیی العطار قال حدثنا سعد بن عبدالله عن احمد بن محمد بن عیسی عن عثمان بن عیسی الکلابی عن خالد بن نجیح عن زراره... و غیبت شیخ طوسی، ص ۳۳۳، ح ۲۹۷، فصل ۵... روى سعد بن عبدالله عن جماعة من اصحابنا عن عثمان بن عیسی عن خالد بن نجیح عن زرارة بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۴۶، ح ۷۰، ب ۲۲، ج ۹۲، ص ۳۲۶، ح ۲، ب ۱۱۵.

۲. همان، ج ۱، ص ۳۴۲، ح ۲۹ باب فی الغیبة - الحسين بن احمد عن احمد بن هلال قال حدثنا عثمان بن عیسی عن خالد بن نجیح عن زرارة... جمال الاسبوع، ص ۳۱۴ و ۴۷.

۳. رک: محمد بن علی الصدوق، کمال الدین، ص ۵۱۲، ح ۴۳، ب ۴۵ حدثنا ابو محمد الحسين بن احمد المکتب قال حدثنا ابو علی بن همام بهذا الدعاء و ذکر ان الشيخ العمري املاه عليه و

۴. دعای معرفت ۴

« من مولانا المهدي عليه السلام: اللهم انت عرفتني نفسك»^۱

۵. دعای غریق

نام گذاری این دعا از سوی معصوم به این نام می تواند اشاره به نوعی سردرگمی در عصر غیبت باشد که با توسل به این دعا برطرف می شود.

«عن الصادق عليه السلام: يا الله يا رحمن يا رحيم يا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك»^۲

۶. دعای سلامتی امام زمان عليه السلام

«عن الصالحين عليهم السلام: اللهم كن لوليک الحجة بن الحسن...»^۱

...→

رک امالی الصدوق، ص ۴۷۴، ش ۱۸/۶۳۹ بسیار مختصر؛ مصباح المتعجد، ص ۴۱۱، ش ۱۵۳۶/۱۴۶ و ماروی عن ابی عمرو بن سعید العمری قال اخبرنا جماعة عن ابی محمد هارون بن موسی التلعکبری ان ابا علی محمد بن همام اخبره بهذا الدعاء؛ جمال الاسبوع، ص ۳۱۵، فصل ۴۷.

و الشیخ محمد باقر المجلسی: بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۸۷، ح ۱۸ باب ۳۰ و ج ۹۲، ص ۳۲۷، ح ۳، ب ۱۱۵ و ج ۹۹، ص ۸۹، ب ۶.

۱. مهج الدعوات، ص ۳۹۶ باسنادنا الی محمد بن احمد بن ابراهیم الجعفی؛ بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۳۳۶، ح ۶، باب ۱۱۵.

۲. کمال الدین، ص ۳۵۱، ح ۴۹ و بهذا الاسناد عن محمد بن مسعود قال وجدت بخط جبرئیل بن احمد حدثنی العیبدی محمد بن عیسی عن یونس بن عبدالرحمن عن عبدالله بن سنان قال قال ابو عبدالله...؛ کافی، ج ۲، ص ۲۶۹، ح ۱۴ و ج ۲، ص ۵۶۱، ح ۱۵ و ج ۸، ص ۱۳۸، ح ۱۰۸ تاکید بر دعا بدون ذکر دعاء؛ غیبت نعمانی، ص ۱۶۱، ح ۴، باب ۱۰، فصل ۲ بدون دعاء؛ مهج الدعوات، ص ۳۹۶؛ مصباح المتعجد، ص ۳۶۵ باضافات و بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۴۸، ح ۷۳، باب ۲۱ و ج ۹۲، ص ۱۲۶، ح ۱، باب ۱۱۵.

۷. صلوات ضراب اصفهانی

«عن مولانا الحجة عليه السلام: بسم الله الرحمن الرحيم، اللهم صل على محمد سيد المرسلين و خاتم النبيين...»^۲

۸. زیارت و دعا برای حضرت ضمن تعقیب نماز واجب

«عن الباقر عليه السلام: السلام عليكم يا اهل بيت الرحمة... السلام عليك يا بقية الله في ارضه»^۳.

۹. دعا برای حضرت مهدی ضمن زیارت امام رضا و حضرت زهرا عليهما السلام

«عن بعضهم عليه السلام:... اللهم صل على حجتك و وليك و القائم في خلقك»^۴.

→

۱. کافی، ج ۴، ص ۱۶۲، ح ۳ باب الدعاء فی العشر الاواخر من شهر رمضان محمد بن عیسی باسناده عن الصالحین عليهم السلام؛ مصباح المتعبد، ص ۶۳۰؛ المزار الكبير، ص ۶۱۱، مصباح کنعمی، ص ۵۸۶؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۹۱، فصل ۲۶؛ فلاح السائل، ص ۴۶؛ بحار الانوار، ج ۹۴، ص ۳۹۴، باب ۲ و ح ۸۶، ص ۳۴۰، باب ۴.

۲. غیبت طوسی، ص ۲۷۷، ح ۲۳۸، فصل ۳، عنه عن ابی الحسین.

محمد بن جعفر الاسدی قال حدثنی الحسين بن محمد بن عامر الاشعری القمی قال حدثنی یعقوب یوسف الضراب الغسانی و مصباح المتعبد، ص ۴۰۶، ش ۶۹۰، ص ۶۶ و ص ۶۶۷، ب ۶؛ المصباح، ص ۵۴۶؛ جمال الاسبوع، ص ۳۰۴، فصل ۴۷، بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۲۰، ح ۱۴، باب ۱۸ و ج ۹۱، ص ۸۱، ح ۲، ب ۳۰.

۳. کمال الدین، ص ۶۵۳، ح ۱۸ و بهذا الاسناد و عن محمد بن سنان عن عمرو بن شمر عن جابر عن ابی جعفر عليه السلام؛ بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۳۶، ح ۵ و ج ۵۲، ص ۳۱۷، ح ۱۶.

۴. کامل الزیارات، ۵۱۷، ح ۲ (۸۰۱) ضمن زیارت امام رضا عليه السلام؛ عیون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۳۰۱؛ من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۰۴؛ المزار الكبير، ص ۶۵۰؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۴۶.

۱۰. دعا برای ظهور ضمن عرض تسلیت به عزاداران سیدالشهداء علیهم السلام
«من الباقر علیه السلام: عظم الله اجورنا بمصابنا بالحسین علیه السلام... مع ولیه الامام المهدی». ^۱

۱۱. دعا برای ظهور از امام جواد علیه السلام
«عن الجواد علیه السلام: اللهم ولیک الحجة فاحفظه من بین یدیه و من خلفه و عن یمینه و عن شماله». ^۲

۱۲. دعایی دیگر برای ظهور از امام جواد علیه السلام
«و صل علی الحجة القائم بن الحسن بن علی اللهم احی به العدل و امت به الجور و زین ببقائه الارض». ^۳

دعا برای تعجیل ظهور

۱۳. «و عجل فرجهم»

این دعا با الفاظ بسیار متعددی وارده شده است که به آنها اشاره

---

۱. رک: جعفر بن محمد بن قولویه، کامل الزیارات، ص ۲۲۵، ح ۹ (۵۵۶):
حدثنی حکیم بن داود بن حکیم و غیره عن محمد بن موسی الهمدانی عن محمد بن خالد الطیالسی عن سیف بن عمیره و صالح بن عقبه جمیعا عن علقمة بن محمد الحضرمی و محمد بن اسماعیل عن صالح بن عقبه عن مالک الجهنی عن ابی جعفر الباقر.
شایان ذکر است این متن برای عرض تسلیت به جهت روز عاشورا است و به مناسبت احصاء ادعیه مهدوی از کامل الزیارات، ضمن زیارت مطلقه حضرت مهدی علیه السلام اشاره شد.

۲. کافی، ج ۲، ص ۵۴۸، ح ۶ باسناده عن محمد بن الفرغ قال کتب الی ابوجعفر الرضا محمد بن علی الصدوق؛ من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۳۲۷، ح ۹۶۰؛ بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۴۲، ح ۵۲، ب ۳۸.

۳. من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۷۴، ش ۳۱۵۸؛ المزار ابن المشهدی، ص ۸۲، ب ۳، قسم ۲؛ بحار الانوار، ج ۹، ص ۱۹۷، ح ۱۳، ب ۵ ضمن زیارت حضرت زهرا (س).

می‌گردد:

الف. کافی: ج ۲، ص ۵۷۰ و ص ۵۸۳؛

ب. مصباح المتهجد: ص ۲۶۶، ۲۵۷، ۵۵۱، ۵۵۸، ۳۷۸، ۳۶۸، ۲۸۴، ۲۶۵ و ۲۵۶؛

ج. دعوات راوندی: ص ۱۲۸؛

د. اقبال الاعمال: ج ۱، ص ۳۱۴ و ص ۳۲۱ و ج ۳؛ ص ۶۹؛

هـ. جمال الاسبوع: ص ۱۲۱، ۱۸۱، ۲۶۱ و ۲۷۷؛

و. المصباح کفعمی: ص ۶۴، ۶۵، ۱۳۳، ۴۲۱، ۵۷۱ و ۵۶۸؛

ز. بحار الانوار: ج ۸۲، ص ۲۶۹ و ۲۷۰؛ ج ۸۳، ص ۷۷؛ ج ۸۶، ص ۲۸۹؛

ص ۳۳۱، ۳۴۱، ۳۵۳ و ۳۶۳؛ ج ۸۷، ص ۶۵، ۹۱ و ۲۱۶؛ ج ۹۲،

ص ۱۴۵؛ ج ۹۵، ص ۱۲۳ و ص ۱۲۸؛ ج ۹۸، ص ۳۱۲؛ ج ۹۹، ص ۱۵۹ و

۹۹ ص ۳۱۶.

۱۴. «و عجل فرجه»

الف) مصباح المتهجد: ص ۶۱؛

ب) المزار ابن مشهدی: ص ۵۳۷ و ۶۶۵؛

ج) اقبال الاعمال: ج ۱، ص ۲۱۵؛

د) المصباح کفعمی: ص ۳۲ و ۵۵۱؛

ه) بحار الانوار: ج ۵۳، ص ۹۶، ج ۸۳، ص ۶۱؛ ج ۸۳، ص ۶۲ و ۲۸۵؛

ج ۹۱، ص ۴۲؛ ج ۹۵، ص ۱۱۰ و ج ۹۹، ص ۱۱۲.

۱۵/ «و فرج عن آل محمد»

الف) مصباح المتهدجد: ص ۶۹۷؛

ب) المزار المفید: ص ۱۳۶؛

ج) اقبال الاعمال: ج ۲، ص ۱۱۰؛

د) المصباح کفعمی: ص ۶۷۰؛

ه) بحار الانوار: ج ۹۵، ص ۲۳۴.

۱۶. «من بفرجه فرج»

الف) اقبال الاعمال: ج ۱، ص ۳۶۸؛

ب) بحار الانوار: ج ۹۵، ص ۱۵۸.

۱۷. «تعجل بها فرجه»

الف) کامل الزیارات: ص ۵۱۷؛

ب) عیون اخبار الرضا: ج ۱، ص ۳۰۱؛

ج) من لایحضره الفقیه: ج ۲، ص ۶۰۴؛

د) المزار ابن المشهدی: ج ۶۵؛

ه) بحار الانوار: ج ۹۹، ص ۴۶.

۱۸. «و عجل فرج ولیک»

الف) المزار ابن المشهدی: ص ۵۴۳ و ص ۵۵۴؛

ب) بحار الانوار: ج ۹۹، ص ۱۱.

۱۹. «وان تعجل فرج ولیک»

الف) مصباح المتهدجد: ص ۱۴۰؛

ب) المصباح کفعمی: ص ۵۱؛

ج) بحار الانوار: ج ۸۴، ص ۲۴۵.

۲۰. «اللهم عجل فرج ولیک»

الف) کامل زیارات: ص ۵۲۱؛

ب) من لا یحضره الفقیه: ج ۲، ص ۶۰۷؛

ج) المزار ابن المشهدی: ص ۵۵۳ و ص ۵۵۴؛

د) المزار الشهید الاول: ص ۲۰۲؛

ه) المصباح کفعمی: ص ۴۹۴؛

و) بحار الانوار: ج ۹۹، ص ۷۴.

۲۱. «و عجل فرجنا بالقائم»

الف) اقبال الاعمال: ج ۳، ص ۶۸؛

ب) بحار الانوار: ج ۹۸، ص ۳۱۱ و ج ۹۹ ص ۲۲۶ «و عجل فرجنا به».

۲۲. «و عجل لولیک الفرّج»

الف) مصباح المتهدجد: ص ۵۸؛

ب) الدعوات الراوندی: ص ۱۳۴؛

ج) فلاح السائل: ص ۱۶۸؛

د) المصباح کفعمی: ص ۲۴؛

ه) بحار الانوار: ج ۸۳، ص ۷.

۲۳. «اللهم عجل الروح و الفرّج»

الف) اقبال الاعمال: ج ۲، ص ۱۲۶.

ب) بحارالانوار: ج ۲۷، ص ۱۲۱؛ ج ۶۵، ص ۳۸؛ ج ۸۵، ص ۹۸؛ ج ۹۲، ص ۳۰۵ و ج ۹۵، ص ۲۴۵.

۲۴. «وان تعجل فرج المنتقم»

الف) مصباح المتعجل: ص ۷۴؛
ب) جمال الاسبوع: ص ۲۰۰؛
ج) المصباح کفعمی: ص ۳۴؛
د) بحارالانوار: ج ۸۳، ص ۸۱.

۲۵. «و عجل فرج ال محمد»

الف) مصباح المتعجل: ص ۵۳، ص ۶۷۰ و ص ۷۸۳؛
ب) المزار ابن المشهدی: ص ۴۷۵؛
ج) بحارالانوار: ج ۸۳، ص ۴۵؛ ج ۸۷، ص ۶۵؛ ج ۹۱، ص ۲۶۶ و ج ۹۸، ص ۳۰۵.

۲۶. «و عجل فرجی»

الف) المصباح کفعمی: ص ۸۰ و ص ۲۱۹؛
ب) بحارالانوار: ج ۸۳، ص ۱۷۶ و ج ۹۱، ص ۳۷۸.

۲۷. «عجل الله خروج قائمنا»، «عجل الله فرجه»، «عجل الله لك ما وعدك»، «عجل الله فرجك»

الف) الکافی: ج ۵، ص ۳۳، ح ۴؛
ب) غیبت، الطوسی: ص ۲۹۳، ح ۲۴۸ و ص ۲۹۸، ح ۲۵۳؛
ج) المزار ابن المشهدی: ص ۶۶۱؛

د) جمال الاسبوع: ۴۱ «عجل الله لك ما وعدك»؛

ه) المزار الشهيد الاول: ص ۲۱۳؛

و) بحار الانوار: ج ۳۶، ص ۳۰۶ خروج قائمنا؛ ج ۵۲، ص ۱۴۳؛ ج ۹۹،

ص ۹۸، ج ۷۵، ص ۳۳۹ عجل الله فرجك وج ۹۹، ص ۲۱۶ «عجل الله

لك ما وعدك».

۲۸. «اللهم عجل فرجهم»

الف) المزار ابن المشهدی: ص ۵۶۳؛

ب) بحار الانوار: ج ۹۹، ص ۱۸۲.

۲۹. «اللهم عجل فرجه»

الف) کمال الدین و تمام النعمة: ص ۵۱۳؛

ب) جمال الاسبوع: ص ۳۱۷؛

ج) المزار ابن المشهدی: ص ۱۰۷؛

د) المصباح الكفعمی: ص ۷۲۰؛

ه) بحار الانوار: ج ۵۳، ص ۱۸۸؛ ج ۹۲، ص ۳۲۸؛ ج ۹۹، ص ۹۰ و ص ۱۹۴.

ادعیه و زیارات در مصباح المتہجد شیخ طوسی

۳۰. دعا به جهت دیدار و تشرف

«اللهم صل على محمد و آل محمد، اللهم ان الصادق الامين عليه السلام قال انك قلت ما

ترددت في شي انا فاعله... [شيخ طوسي: و روى ان من دعا بهذا...] عاش حتى

یمل الحیاة»^۱

۳۱. دعا برای ظهور بعد از نماز ظهر

«یا ای سامع کل صوت...»^۲

۳۲. دعا برای ظهور امام عصر علیه السلام بعد از نماز عصر

«انت الله...»^۳

۳۳. دعا برای ظهور

و يستحب ان يدعوا هاتين الركتين «اللهم انى اسالك و لم يسال مثلك انت

موضع مسالة السائلین...»^۴

---

۱. مصباح المتعجد، ص ۵۸، ش ۶۳/۹۰؛ دعوات رواندی، ص ۱۳۴؛ المصباح کفعمی، ص

۲۴؛ بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۷، ح ۱۵.

۲. بحار الانوار، ۶۰، ش ۶۹/۹۶؛ فلاح السائل، ص ۱۷۰ ابو محمد و هبان الدنبلی عن ابی

علی محمد ابن الحسن بن محمد بن جمهور العمی عن ابیه عن ابیه محمد بن جمهور عن

احمد بن الحسن السکری عن عباد بن محمد المدائنی قال دخلت علی ابی عبدالله علیه السلام

بالمدينة حين فرغ من مكتوبة الظهر و قدرع يديه الى السماء و هو يقول: ... و المصباح

کفعمی، ص ۳۲.

۳. همان، ص ۷۳، ش ۹۲/۱۱۹؛ فلاح السائل، ص ۱۹۹ محمد بن بشیر الازدی قال حدثنا

احمد بن عمر بن موسى الكاتب قال حدثنا الحسن بن محمد بن جمهور القمی عن ابیه

محمد بن جمهور عن يحيى بن الفضل التوفلی قال دخلت علی ابی الحسن موسى بن

جعفر علیه السلام ببغداد حين فرغ من صلاة العصر فرفع يديه الى السماء و سمعته يقول... و

المصباح کفعمی، صص ۳۲ و ۳۴؛ بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۸۰، ح ۸.

۴. همان، ۱۳۹ ش ۲۳/۲۲۷ و مصباح الكفعمی: ج ۵۱؛ بحار الانوار، ج ۸۴، ۲۴۵، ح ۵۵.

۳۴. دعای دیگر برای ظهور

ثم تقول عقیب ذلك: «یا رب انت الله ما شئت من امر يكون فصل علی محمد و ال محمد واجعل لی فیما تشاء...»^۱

۳۵. قنوت امام حسن عسکری علیه السلام

«الحمد لله شکراً لنعمائه و استدعاء لمزیده و استجلاباً لرزقه و استخلاصاً له و به دون غیره...»^۲

۱. همان، ۱۴۵ ش ۲۹/۲۲۳؛ بحار الانوار، ج ۸۴، ۲۵۰، ح ۵۷.

۲. همان، ۱۵۶ ش، ۴۶/۲۵۰؛ جمال الاسبوع، ص ۲۰۰؛ مهج الدعوات، ص ۸۵؛ بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۳۲۹، ب ۳۳.

شایان ذکر است مرحوم شیخ طوسی سند قنوتات اهل بیت علیهم السلام را در مصباح المتہجد نقل نکرده؛ ولی مرحوم سیدعلی بن موسی الطاوس در کتاب مهج الدعوات به صورت کلی در مورد آنها می فرماید:

وجدت فی الاصل الذی نقلت منه هذه القنوتات ما هذا لفظه مما یاتی ذکره بغير اسناد ثم وجدت بعد سطر هذه القنوتات اسنادها و کتاب عمل رجب و شعبان و شهر رمضان تألیف احمد بن عیاش رحمه الله فقال:

حدثنی ابوالطیب الحسن بن احمد بن محمد بن عمد ابن عبدالله بن الصباح القزوینی و ابوالصباح محمد بن احمد بن محمد بن عبدالرحمن البغدادی الکاتبان قالاً جرى بحضرة شیخنا فقیه العصابة ذکر مولانا ابی محمد الحسن... فقال لما رضی سیدنا الشیخ ابوجعفر محمد بن عثمان ففرغ من امره جلس الشیخ ابوالقاسم الحسین بن روح بن ابی بحر... فاخرج الیه ذکاء الخادم الابيض مدرجا و عکازا و حقة خشب مدهونة فاخذ العکاز فجعلها فی حجره علی فخذیه و اخذ المدرج بيمينه و الحقه بشماله فقال لورثته فی هذا المدرج ذکر و ودایع فنشره فاذا هی ادعية و قنوت موالینا الائمة من آل محمد صلی الله علیه و آله وسلم.

جهت ملاحظه این مطلب به آدرس ذیل مراجعه شود: مهج الدعوات، ص ۶۵؛ بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۲۱۱.

۳۶. دعای حریق از امام باقر علیه السلام و مورد تاکید حضرت ولی عصر علیه السلام
«اللهم انی اصبحت اشهدک و کفی بک شهیداً»^۱

۳۷. دعا برای ظهور ضمن تعقیب نماز
«عن الکاظم علیه السلام: یا من لا تخفی علیه اللغات... اللهم صل علی... الداعی الیک
باذنک القائم بامرک»^۲

۳۸. دعا برای حضرت ضمن تعقیب نماز حاجت
«عن الصادق علیه السلام: اللهم انی اسالک حسن الظن... و اتقرب الیک بالبقیة الباقی...
خاتم الاوصیاء»^۳

۳۹. دعا برای حضرت در قنوت نماز جمعه و قنوت نماز وتر
«عن الباقر علیه السلام: اللهم تم نورک... اللهم انا نشکو الیک فقد نبینا و غیبة ولینا»^۴

۴۰. دعا برای حضرت بعد از نماز جمعه
«عن علی بن الحسین علیه السلام: اللهم اشتر من نفسی... تملأ به الارض عدلاً و قسطاً

---

۱. همان، ص ۲۲۰، ش ۷۰/۳۲؛ مصباح کفعمی، ص ۷۲؛ بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۲۰۴، ح ۳۸
عن کتاب العتیق الغروی: قال ابو محمد عبدالله بن محمد المروزى: حدثنى عمارة بن زيد قال
حدثنى عبدالله بن العلاء عن جعفر بن محمد الصادق يقول قال كنت مع ابى محمد بن على
بن الحسين...

۲. همان، ص ۳۱۰ ضمن ش ۲۹/۴۱۷؛ جمال الاسبوع، ص ۱۸۶، ف ۳۰؛ بحار الانوار، ج
۸۸، ص ۱۹۸ ضمن ح ۳، ب ۱۲.

۳. مصباح المتعجد، ص ۳۲۸ ضمن ش ۴۰۱/۴۳۶؛ بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۳۲، ب ۵.

۴. همان، ص ۳۶۶، ش ۱۰۳/۴۹۲؛ امالی صدوق، ص ۴۷۴، ش ۱۸/۶۳۹؛ من لا یحضره
القیه، ج ۱، ص ۴۸۷، ش ۱۴۰۴؛ امالی طوسی، ۴۳۲، ش: ۲۸/۹۷؛ جمال الاسبوع، ۲۵۷،
ف ۳۴؛ بحار الانوار، ج ۸۴، ص ۱۹۸، ح ۶، ب ۱۸ و ج ۸۶، ص ۱۹۰، ح ۲۹، ب ۳.

کما ملئت ظلماً و جوراً»^۱.

۴۱. دعای امام هشتم علیه السلام برای حضرت مهدی

«عن علی بن موسی الرضا علیه السلام: اللهم اذفع عن ولیک و خلیفتک و حجتک علی خلقک و لسانک المعبر عنک...»^۲.

۴۲. دعای سمات

«عن العمری (ره): اللهم انی اسالک باسمک العظیم الاعظم الاعز الاجل الاکرم...»^۳.

۴۳. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام در ساعت دوازدهم

«یا من توحد بنفسه... اسالک بحق الخلف الصالح علیه السلام...»^۴.

۴۴. دعای افتتاح

«عن ناحیه المقدسه: اللهم انی افتتح الثناء بحمدک... اللهم صل علی ولی امرک

---

۱. همان، ص ۳۷۵ ش ۱۱۲/۵۰۲؛ جمال الاسبوع، ص ۲۶۷، ب ۳۴؛ بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۶۸، ح ۱۲، ب ۷.

۲. همان، ص ۴۰۹ ش ۱۴۵/۵۳۹؛ جمال الاسبوع، ص ۳۱۰، ف ۴۷؛ بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۳۳۳، ح ۵، ب ۱۱۵ و ج ۹۹، ص ۱۱۲، ب ۷ از کتاب عتیق غروی تحت عنوان دعای عهد با متنی متفاوت. این نام از سوی معصوم برده شده و ممکن است به لحاظ نجات از آتش باشد.

۳. همان، ص ۴۱۶ ش ۱۴۸/۵۳۸؛ جمال الاسبوع، ص ۳۲۱؛ بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۹۷، ح ۱۲، ب ۸.

۴. همان، ص ۵۲۷ ش ۵۶/۶۰۱؛ المصباح کفعمی، ص ۱۴۶؛ بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۳۵۴، ب ۴۶، ادعیه الساعات.

القائم المؤمل...»^۱

۴۵. دعا برای حضرت در هر روز ماه مبارک رمضان

«عن علی بن الحسین: اللهم هذا شهر انزلت فيه القرآن... اسالك ان تنصر وصی محمد و خلیفة محمد».^۲

۴۶. دعا برای حضرت در شب اول ماه مبارک رمضان

«ان الله و ملائکته يصلون علی النبی و اله... اللهم صل علی الخلف من بعده».^۳

۴۷. دعا برای حضرت در موقف حج

«عن علی بن الحسین: اللهم انت الله رب العالمین... و فرج عن ال محمد واجعلهم ائمة یهدون بالحق...».^۴

۴۸. دعا برای ظهور در ظهر عاشورا

«عن الصادق: اللهم عذب الفجرة... وعد الله الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات

---

۱. همان، ص ۵۷۷ ش ۶۶/۹۰؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۳۸ محمد بن ابی قره باسناد قال حدثنی ابوالغنائم محمد بن محمد بن محمد بن عبدالله الحسنی قال اخبرنا ابو عمرو محمد بن محمد بن نصر السکونی قال سالت ابابکر احمد بن محمد بن عثمان بن سعید العمری رضی الله عنه و ارضا ان یدعوبها فاخرج الی دفتر مجلدا باحمد فنسخت منه ادعیه کثیرة و کان من جملتها... افتتح.

۲. مصباح المتعجد، ص ۶۱۴، ش ۷۲/۶۹۶؛ مصباح کفعمی، ص ۶۲۲؛ بحار الانوار، ج ۴۲، ص ۲۵۲ و ج ۹۵، ص ۱۰۴، ب ۶.

۳. همان، ۶۲۲ ش ۷۵/۶۹۹؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۲۱۵، ف ۶؛ المصباح کفعمی، ص ۶۳۰؛ بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۱۱۰، ب ۶.

۴. همان، ص ۶۹۷ ش ۴۰/۷۷۱، المزار مفید، ص ۱۶۳؛ اقبال الاعمال، ج ۲، ص ۱۱۰، ف ۲۲؛ مصباح کفعمی، ص ۶۷۰؛ بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۲۳۴، ب ۲.

ليستخلفنهم في الارض»^۱.

۴۹. دعا برای حضرت در شب سوم شعبان

«عن ناحیه المقدسة: خرج الى القاسم بن العلاء الهمداني وکیل ابی محمد علیه السلام: ان مولانا الحسين علیه السلام ولد يوم الخميس لثلاث خلون من شعبان فسمه و ادع فيه بهذا الدعاء: اللهم انی اسالك بحق الموعود في هذا اليوم... ان الائمة من نسله و الشفاء في تربته و الفوز معه في اوبته و الاوصياء من عترته بعد قائمهم و غيبته...»^۲.

۵۰. دعا برای حضرت در شب نیمه شعبان

«اللهم بحق ليلتنا و مولودها و حجتك و موعودها التي قرنت الي فضلها فضلك...»^۳.

ادعیه و زیارات در احتجاج طبرسی

۵۱. زیارت «آل یس»

محمد بن جعفر الحمیری می گوید: خرج التوفیع من الناحية المقدسة حرسها الله بعد

---

۱. همان، ص ۷۸۳ ش ۳/۵۸۲؛ المزار ابن المشهدی، ص ۴۷۷؛ اقبال الاعمال، ج ۳، ص ۶۸، ف ۱۳؛ بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۰۶، ح ۴، ب ۲۴.

۲. همان، ص ۸۲۶ ش ۱/۸۸۶؛ المزار ابن المشهدی، ص ۳۹۸؛ اقبال الاعمال، ج ۳، ص ۳۰۳، ف ۱۶؛ مصباح کفعمی، ص ۵۴۳؛ بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۹۵، ح ۱۰۷، ب ۲۷؛ بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۴۳، ح ۱، ب ۲۸.

۳. همان، ص ۸۴۲، ش ۲۰۳/۹۰۸، المزار ابن المشهدی، ص ۴۱۰، ب ۱۶؛ المصباح کفعمی، ص ۵۴۵؛ اقبال الاعمال، ج ۳، ص ۳۳۰، ف ۵۱.
شایان ذکر است ادعیه ماه رجب از ناحیه مقدسه فراز مهدوی ندارد.

المسائل: بسم الله الرحمن الرحيم لا لامره تعقلون و لا من اوليائه تقبلون، حكمة بالغة فما تغن النذر عن قوم لا يؤمنون؛ السلام علينا و على عباد الله الصالحين، فاذا اردتم التوجه بنا الى الله تعالى و الينا فقولوا كما قال الله تعالى: سلام على ال يس، السلام عليك يا داعي الله و رباني آياته...»^۱

لازم به ذکر است مرحوم طبرسی برای این زیارت و سایر اخباری که در احتجاج آورده است، سند را نقل نمی کند و لکن باید توجه داشت که این به معنی عدم اعتبار این اخبار نیست؛ چرا که ایشان در مقدمه احتجاج می فرماید: «... و لا ناتی فی اکثر ما نوره من الاخبار باسناده اما لوجود الاجماع علیه او موافقته لما دلت العقول الیه او لاشتھاره فی السیر و الکتب بین المخالف و المؤلف الا ما اورده عن ابی محمد الحسن العسکری»^۲ سند بسیاری از اخبار و روایات موجود در احتجاج ذکر نمی شود چرا که برخی از آنها اجماعی و بعضی از ضروریات معقول و بدیهی مقبول و پاره‌ای از آنها بین موافقین و مخالفین مذهب خاصه از شهرت روایی برخوردارند.

بنابراین سند زیارت «آل یس» از نظر ایشان نیاز بیان است و گویا در آن روز متن آن مورد اجماع و یا مشهور و مقبول بوده است گذشته از این موافق، عقل و مؤید به نقل است.

---

۱. الاحتجاج، ج ۲، ص ۳۱۵؛ بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۷۱، ح ۵، ب ۳۱ و ح ۹۱، ص ۲، ح

۴، ب ۲۸.

۲. الاحتجاج، ج ۱، ص ۷.

ادعیه و زیارات در مزار محمد بن المشهدی

۵۲. زیارت حضرت مهدی ضمن زیارت حضرت زهرا علیها السلام

« و صل علی الحجة القائم بن الحسن بن علی، اللهم احی به العدل و امت به الجور و زین ببقائه الارض»^۱

۵۳. زیارتی جامع برای هر یک از ائمه علیهم السلام

«السلام علی الامام العالم الغائب عن الابصار و الحاضر فی الامصار»^۲

۵۴. زیارتی جامع برای هر یک از ائمه علیهم السلام

«والحجة بن الحسن صاحب العصر و الزمان وصی الاوصیاء و بقیة الانبیاء»^۳

۵۵. زیارت ندبه برای حضرت صاحب الامر علیه السلام

«عن ناحية المقدسة: السلام علی آل یس، ذلك هو الفضل المبین و الله ذوالفضل العظیم لمن یرهدی صراطه المستقیم، قد اتاکم الله یا آل یس خلافته و علم مجاری امره فیما قضاء»^۴

---

۱. المزار الکبیر، ص ۸۲، ب ۳، قسم ۲ که نقل آن از من لا یحضره الفقیه گذشت.

۲. المزار الکبیر، ص ۱۰۷، ب ۱۲، قسم ۲؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۹۳، ب ۸.

۳. همان، ص ۵۶۱، ب ۸، قسم ۵؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۸۱، ب ۸ زیارت ۷. مرحوم علامه می فرماید: قال السید علیه السلام هی مرویة عن ابی الحسن الثالث صلوات الله علیه تستأذن بما قدمناه فی زیارة صاحب الامر علیه السلام.

۴. المزار الکبیر، ص ۵۶۶، ب ۹، قسم ۵:

حدثنا الشیخ الاجل الفقیه العالم ابو محمد عربی بن مسافر العبادی رضی الله عنه قراءة علیه بداره بالحلة السیفیه فی شهر ربیع الاول سنة ثلاث و سبعین و خمسمائة و حدثنی الشیخ العفیف ابوالبقاء هبة الله بن نماء بن علی بن حمدون رحمه الله قراءة ایضا بالحلة السیفیه قالا جمیعا حدثنا الشیخ الامین ابو عبدالله الحسین بن احمد بن محمد بن علی بن طحال المقداری رحمه الله بمشهد

این زیارت با متنی متمایز از دعای ندبه، مضمونی شبیه دعای ندبه دارد و از جمله زیارات سرداب مقدس به شمار می آید.

۵۶. دعای ندبه

« قال محمد بن ابی قره: نقلت من کتاب ابی جعفر محمد بن الحسین البزوفری رضی الله عنه هذا الدعاء و ذکر فيه انه الدعاء لصاحب الزمان... الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی سیدنا محمد نبیه و آله و سلم تسليماً»^۱

۵۷. زیارت سرداب

«السلام علیک یا خلیفة الله و خلیفة آباءه المهديين، السلام علیک یا وصی الاوصیاء الماضین»^۲

→

مولانا امیر المؤمنین... قال حدثنا الشيخ الاجل السيد المفيد ابوعلی الحسن بن محمد الطوسی قال حدثنا السيد السعيد الوالد ابو جعفر محمد بن الحسن الطوسی عن محمد بن اسماعیل عن محمد بن اشناس البزار قال اخبرنا ابو الحسن محمد بن احمد بن یحیی القمی قال حدثنا محمد بن علی بن زنجویه القمی قال حدثنا ابو جعفر محمد بن عبدالله بن جعفر الحمیری قال قال ابوعلی الحسن بن اشناس و اخبرنا ابو الفضل محمد بن عبدالله الشیبانی ان ابا جعفر محمد بن عبدالله بن جعفر الحمیری اخبره و اجاز له جميع ما رواه انه خرج اليه من الناحية المقدسة حرسها الله بعد المسائل و الصلاة و التوجه... نیز مصباح الزائر، ص ۴۳۰، ف ۱۷؛ بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۷۴، ح ۶، ب ۳۰ و ج ۹۹، ص ۹۵، ب ۷ بدون ذکر زیارت.

۱. همان، ص ۵۷۳، ب ۹؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۵۰۴، ف ۳۰؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۴، ب ۷.

۲. همان، ص ۵۸۶، ح ۴، ب ۹؛ مصباح الزائر ۲۲۸؛ المزار للشهيد الاول، ص ۲۰۸، ف ۸؛ المصباح كفعمی، ص ۴۹۷؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۱۶، ب ۷ و ج ۹۹، ص ۱۰۱، ب ۷ با اختلاف متن.

در ادامه به پنج زیارت دیگر در مورد سرداب مقدس اشاره خواهد شد.

۵۸. دعای فرج

«اللهم عظم البلاء و برح الخفاء و انكشف الغطاء و ضاقت الارض و منعت السماء»^۱.

۵۹. دعای عهد

«اللهم بلغ مولای صاحب الزمان صلوات الله علیه عن جميع المؤمنین و المؤمنات»^۲.

۶۰. دعای عهد دیگر

« اللهم رب نور العظیم و رب الكرسي الرفیع و رب البحر المسجور»^۳.

۶۱. استغاثه به صاحب الزمان علیه السلام

« سلام الله الكامل التام الشامل العام و صلواته و برکاته القائمہ التامة»^۴.

---

۱. المزار، ص ۵۹۱، ب ۹، جمال الاسبوع، ص ۱۸۱، ف ۳۰؛ المزار الشہید الاول، ص ۲۱۰، ف ۸؛ المصباح کفعمی، ص ۱۷۶؛ بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۲۷۵، ب ۳۱ و ج ۸۸، ص ۱۹۰، ب ۶ و ج ۹۹، ص ۲۰، ب ۱ و ص ۱۱۹، ب ۷.
۲. همان، ۶۶۲، ب ۴؛ مصباح الزائر، ۴۵۴، ف ۱۷؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۱۰، ب ۷؛ بحار الانوار ۶۱/۸۳ ب ۳۸ از ابن عبدالباقی یا متنی دیگر.
۳. همان، ص ۶۶۳، ب ۵؛ مصباح الزائر، ۴۵۵؛ المصباح کفعمی، ص ۵۸۶؛ بحار الانوار، ۵۳، ص ۹۵، ح ۱۱۱، ب ۲۷ و ج ۹۱، ص ۴۲، ح ۲۵، ب ۲۸.
۴. همان، ص ۶۷۰، ب ۷؛ مصباح الزائر، ص ۴۳۵؛ بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۳۱ ضمن ح ۱۱ ب ۲۸ عن قیس المصباح و ۳۷۳/۹۸ ح ۱۶ ب ۳۲ عن المزار و ۹۷/۹۹ ب ۷ عن مصباح الزائر، ۲۴۶/۹۹ ح ۸ ب ۹ عن قیس المصباح باختلاف متن.

ادعیه و زیارات مهدوی در «اقبال الاعمال»

۶۲. دعا برای ظهور در شب ۲۳ ماه رمضان
«اللهم کن لولیک»^۱

۶۳. دعا برای ظهور در روز ۱۳ رمضان
«اللهم انی ادینک... و اذفع عن ولیک و خلیفتک و لسانک و القائم بقسطک و المعظم لحرمتک»^۲

۶۴. دعا برای ظهور در روز ۱۸ رمضان
«اللهم ان الظلمة کفروا بکتابک... و ان مولانا و سیدنا صاحب الزمان، الهادی المهدی»^۳

۶۵. دعا برای ظهور در روز ۲۰ رمضان
«اللهم انی اسالک باسمک المخزون... و ان تجعلنی ممن تنتصر به لدینک و تقاتل به عدوک»^۴

۶۶. دعا برای ظهور در جمعه و عید فطر و قربان
«اللهم من تهباً فی هذا الیوم... اللهم افتح له فتحا یسیرا و انصره نصراً عزیزاً»^۵

---

۱. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۹۱ فصل ۲۶ که قبلاً گذشت.
۲. همان، ج ۱، ص ۲۸۷ ف ب ۱۷۱؛ بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۳۷.
۳. همان، ج ۱، ص ۳۱۰ ف ۱ ب ۲۱؛ بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۴۹.
۴. همان، ج ۱، ص ۳۵۴، ف ۱، ب ۲۴؛ بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۵۱؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۳۶۸، ف ۱، باب ۲۵ که ضمن دعا برای تعجیل فرج گذشت.
۵. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۴۷۵، ف ۴، ب ۳۷؛ بحار الانوار، ج ۸۸، ص ۵.

۱۲۰ □ ابعاد شخصیت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

۶۷. دعا برای ظهور ضمن دعا در مسیر نماز عید

«اللهم صل علی ولیک المنتظر امرک، المنتظر لفرج اولیائک، اللهم اشعب به الصدع»^۱

۶۸. دعا برای ظهور ضمن دعا قبل از عید از امام سجاد علیه السلام

«... و اعنی اللهم علی جهاد عدوک فی سبیلک مع ولیک...»^۲

ادعیه و زیارات در «جمال الاسبوع»

۶۹. دعا دوران غیبت

این دعا به طریق معتبر از ناحیه امام هشتم علیه السلام وارد شده و بر خواندن آن در عصر غیبت تأکید شده است.

عن یونس بن عبدالرحمن ان الرضا علیه السلام کان یأمر بالدعاء لصاحب الامر بهذا: اللهم اذفع عن ولیک و خلیفتک و حجتک علی خلقک و لسانک المعبر عنک باذنک»^۳

۱. همان، ج ۱، ص ۴۸۵ ف ۱۲ ب ۳۷؛ بحار الانوار، ج ۸۸، ص ۱۷.

۲. همان، ج ۱، ص ۴۹۲ ف ۱۶ ب ۳۷؛ المصباح کفعمی، ص ۶۷۴؛ بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۲۴۵؛ اقبال الاعمال، ج ۲، ص ۱۲۶، ف ۲۲؛ بحار الانوار، ج ۸۵، ص ۲۴۵ که ضمن دعا برای تعجیل فرج گذشت.

۳. جمال الاسبوع، ص ۳۰۷ که ضمن ادعیه مصباح المتهدجد گذشت و اینجا به دلیل ذکر سند متعرض آن شدیم. «حدثنی الجماعة الذین قدمت ذکرهم فی عدة مواضع من هذا الكتاب باسناد هم لی جدی ابی جعفر الطوسی تلقاه الله جل جلاله بالامان و الرضوان یوم الحساب قال اخبرنا ابن ابی الجید عن محمد بن الحسن بن سعید بن عبدالله و الحمیری و علی بن ابراهیم و الصفار کلهم عن ابراهیم بن هاشم عن اسماعیل مولد و صالح بن السندي عن یونس بن عبدالرحمن و رواه جدی ابو جعفر الطوسی فیما یرویه عن یونس بن عبدالرحمن»

۷۰. زیارت حضرت مهدی علیه السلام در روز جمعه

«السلام عليك يا حجة الله في ارضه، السلام عليك يا عين الله في خلقه».^۱

ادعیه و زیارات مطلقه حضرت مهدی علیه السلام در «مصباح الزائر»

۷۱. زیارت حضرت مهدی ضمن زیارت امام حسن عسکری علیه السلام

«... اتوسل اليك يا رب باماننا و محقق زماننا، اليوم الموعود و الشاهد المشهود و النور الازهر».^۲

زیارات سرداب مقدس

۷۲. زیارت اول

قال السيد علي بن طاوس نورالله مرقدہ: اذا فرغت من زيارة العسكريين فامض الى السرداب المقدس و قف على بابه و قل: الهی انی قد وقفت على باب بيت من بيوت نبيك^۳ و قتی از زیارت امام هادی و امام حسن عسکری فارغ شدی به سوی سرداب مقدس برو و بایست و بگو: خداوندا من بر در یکی از خانه‌های پیامبر تو ایستاده‌ام و به حضرت سلام بده: «... سلام الله و برکاته و تحياته و صلواته على مولای صاحب الزمان صاحب الضیاء و النور»^۴

→

بعده طرق تركت ذكرها كراهية للاطالة في هذا المكان يروى.

۱. همان، ص ۴۱، ف ۳؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۲۱۵، ب ۹.

۲. مصباح الزائر، ص ۴۱۲، فصل ۱۷؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۶۹، ح ۸، ب ۶.

۳. مصباح الزائر، ص ۴۱۸، فصل ۱۷.

۴. همان، ص ۴۱۹، ف ۱۷؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۳، ح ۲، ب ۷.

۷۳. زیارت دوم

«سلام الله الكامل التام، الشامل العام، و صلواته و بركاته الدائمة على حجة الله».^۱

۷۴. زیارت سوم

«السلام عليك يا خليفة الله في ارضه و خليفة رسوله و آبائه الائمة المعصومين المهديين».^۲

۷۵. زیارت چهارم

«السلام على الحق الجديد و العالم الذي علمه لا يبید، السلام على محیی المؤمنین».^۳

۷۶. زیارت پنجم

«الله اكبر الله اكبر، لا اله الا الله و الله اكبر و لله الحمد، الحمد لله الذي هدانا لهذا و عرفنا اوليائه».^۴

۷۷. زیارت ششم از مزار ابن مشهدی و متن مشابه آن از شهید اول

«السلام عليك يا خليفة الله و خليفة آبائه المهديين، السلام عليك يا وصي الاوصياء الماضين».^۵

---

۱. همان، ص ۴۳۵، ف ۱۷؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۹۷ و ۹۸.

۲. همان، ص ۴۳۷، ف ۱۷؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۲۴۵، ح ۸، ب ۷ از قبس المصباح با اندکی اختلاف.

۳. همان، ص ۴۴۱، ف ۱۷؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۱، ب ۷.

۴. همان، ص ۴۴۴، ف ۱۷، بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۲، ب ۷.

۵. المزار الشهید، ص ۲۰۳ که متن آن متمایز از سایر متون است؛ المصباح کفعمی، ص ۴۹۵ باختلاف متن؛ المزار الكبير، ص ۵۸۶، ح ۴، ب ۹؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۱۶، ب ۷ عنه و

۷۸. زیارت مطلقه هفتم از کتاب عتیق غروی

«السلام عليك يا حجة الله في عباده و خليفته في بلاده و نوره في سمائه و ارضه...»^۱

ادعیه و زیارات مهدوی در مهج الدعوات

۷۹. دعا برای حضرت مهدی ضمن قنوت امام جواد علیه السلام

«اللهم انت الاول بلا اوليه معدودة... و للامام المنتظر القائم بالقسط تابعين...»^۲

۸۰. دعا برای حضرت مهدی ضمن قنوت امام حسن عسکری علیه السلام

« الحمد لله شكر النعمائه... اللهم و اظهر به الحق و اصبح به في غسق الظلم و بهم الحيرة، اللهم و احى به القلوب الميتة... »^۳

۸۱. دعای حضرت مهدی علیه السلام برای خویش ضمن قنوت

«اللهم مالک الملك... يا من لا يخلف الميعاد و انجز لی ما وعدتني و اجمع لی اصحابی و صبرهم...»^۴

ص ۱۰۱، ب ۷ از عتیق غروی.

۱. بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۲۲۷، ب ۹.

شایان ذکر است مرحوم علامه مجلسی سند زیارات را در بحار الانوار، ج ۹۹، ۹۸ به ج ۹۹، ص ۲۲۷، ح ۱، ب ۱۰ ارجاع می دهند.

۲. مهج الدعوات، ص ۸۰؛ بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۲۲۵، ب ۳۳.

۳. همان، ص ۸۵ و بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۲۲۹، ب ۳۳؛ این دعا قبلا مورد اشاره قرار گرفته است.

۴. همان، ص ۹۰؛ بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۲۳۳.

۸۲. حجاب حضرت مهدی علیه السلام^۱

«اللهم احجبنى عن عيون اعدائى واجمع بينى و بين اوليائى و انجز لى ما وعدتنى و اخفظنى فى غيبتى»^۲

۸۳. دعای یمانی^۳

این دعا از امیرالمؤمنین علیه السلام است و امام دوازدهم علیه السلام قرائت آن را برای قاری، تصحیح می کند.^۴

۸۴. دعای علوی مصری^۵

این دعا را حضرت به علوی مصری می آموزد که برای حل مشکلات

---

۱. شایان ذکر است با توجه به شباهت لحن و آهنگ متن حجب و حرز ائمه با ادعیه ۱ و زیارات، حجب اهل بیت نیز دعا محسوب می گردد.

۲. مهج الدعوات، ص ۳۶۰؛ المصباح کفعمی، ص ۲۰۹؛ بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۳۷۸.

۳. دعای یمانی از حضرت علی علیه السلام صادر شده است و حضرت صاحب الامر علیه السلام آن را تکمیل می کند و فراز مهدوی ندارد.

۴. مهج الدعوات، ص ۱۳۷ و ۱۴۷ با سندی دیگر [حدثنا الشریف ابو الحسن زید بن جعفر العلوی المحدثی...]: بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۲۴۰، ح ۳۱. و ج ۹۲، ص ۲۴۶، ح ۳۲.

۵. دعا علوی مصری توسط حضرت ولی عصر ارواحنا فداه به او تعلیم می شود: ابوالحسن علی بن حماد المصری قال اخبرنی ابو عبدالله الحسین بن محمد العلوی قال حدثنی محمد بن علی العلوی الحسینی المصری قال اصابنی غم شدید... فقصدت مشهد ساداتی و ابائی صلوات الله علیهم بالحائر... و اتضرع لیلا و نهارا فترائی لی قائم الزمان و ولی الرحمن علیه و علی آبائه افضل التحیه و السلام فاتانی و أنا بین النائم و الیقضان... فقال لی هلا دعوت الله... فقال لی... و ادع بهذا الدعاء... رب من ذا الذی دعاک فلم تجبه؟

بخوانند.^۱

سید بن طاووس سند دیگری برای دعای علوی مصری به این شرح ذکر کرده است:

احمد بن محمد العلوی العریضی عن محمد بن علی العلوی
الحسینی...^۲

۸۵. دعای عهد

دعای عهد به چهار صورت وارد شده است که در این قسمت از پژوهش به یکی از انواع غیر مشهور آن اشاره می‌شود:

حدثنا محمد بن علی بن دقاق القمی ابوجعفر قال حدثنا ابوالحسن
محمد بن احمد بن علی بن الحسن بن شاذان القمی قال حدثنا ابوجعفر
محمد بن علی بن بابویه القمی عن ابيه عن عبدالله بن جعفر عن
العباس بن معروف عن عبدالسلام بن سالم قال حدثنا محمد بن سنان
عن یونس بن ظبیان عن جابر بن یزید الجحفی قال: قال ابوجعفر
«علیه السلام»:... اللهم یا اله الالهة یا واحد یا احد یا آخر الاخرین

---

۱. مهج الدعوات، ص ۳۳۶: «اخبرنا ابو عبدالله الحسین بن ابراهیم بن علی القمی المعروف بابن
الخیاط عن هارون بن موسی التلعکبری عن عبدالواحد بن عبدالله بن یونس الموصلی عن علی بن
محمد بن احمد العلوی عن عبدالرحمن بن علی بن زیاد قال قال عبدالله بن عباس و عبدالله بن
جعفر... قال مولانا امیر المؤمنین... و کتب له «الیمانی» هذا الدعاء و هو: بسم الله الرحمن الرحیم اللهم
انت الله الملك الحق الذي لا اله الا انت» و من ذا الذي سالک فلم تعطه؟ و من ذا الذي ناجاک
فخيبته؟...»

(بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۲۶۶، ح ۳۴).

۲. همان، ص ۳۵۰: بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۳۰۷، ح ۲۳.

یا قاهر القاهرین یا علی یا عظیم انت العلی الاعلی...^۱

۸۶. دعای عبرات

این دعا توصیه امام عصر علیه السلام به سید رضی الدین است. وی کتابی در ادعیه و زیارات به نام «منهاج الصلاح» دارد: «حدثنی صدیقی و المواخی لی محمد بن محمد القاضی الاوی...: اللهم انی اسالک یا راحم العبرات و یا کاشف الکربات، انت الذی تقشع سحاب المحن و قد امست اثقالا...»^۲

المصباح کفعمی

۸۷. دعای طلب صفات محموده «اللهم ارزقنا توفیق الطاعة»

الفصل التاسع و العشرون فی ادعیه ماثورة و فضائلها المشهورة و لیس لها اسماء تعرف بها مذکورة و هی فی مظانها فی کتب علمائنا مزبورة و فی دفاترهم مسطورة فمن ذلک دعاء مروی عن المهدی علیه السلام: «اللهم ارزقنا توفیق الطاعة و بعد

۱. همان، ص ۳۹۷

بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۳۳۷، ح ۸.

۲. مهج الدعوات، ص ۴۰۳؛ بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۲۲۱، بدون متن و ج ۹۲، ص ۳۷۷، ح ۲۸. متن دعا در ج ۹۲، ص ۳۸۱.

به نظرمی آید این دعا همان دعایی باشد که مرحوم شیخ طوسی به مناسبت دهه اول ذی الحجه به روایت ابو حمزه ثمالی از امام صادق علیه السلام نقل می کند؛ مصباح المتعجب، ص ۶۷۳ و اقبال الاعمال، ج ۲، ص ۴۵.

یادآوری: هر چند اختلاف متن آن زیاد است؛ ولی دو قرینه وجود دارد: ۱- علامه حلی دعا را از امام صادق می داند ۲- سید بن طاوس می فرماید: و رایت هذا الدعاء فی نسخة عتیقة قد اصاب بعضها بلل و فيه زیادة و نقصان... و يمكن ان يكون هذا الدعاء كان موجود فی الكتب و ما كان اخى الرضا الاوى يعرف موضعه.

المعصية...»^۱

دعای اختصاصی بحارالانوار

۸۸. دعای توسل

« اللهم انى اسالك و اتوجه اليك بنبيك نبى الرحمة... يا وصى الحسن و الخلف
الحجة ايها القائم المنتظر...»^۲

شیوه دوم: طبقه بندی بر اساس محتوای مهدوی

فائده علمی: ثمره علمی این شیوه، دعا شناسی مهدویت خواهد بود؛
به گونه‌ای که در پی آن معلوم خواهد شد دعاها و زیاراتی که به
حضرت مهدی علیه السلام و یا آموزه مهدویت اختصاص دارند کدام است و
ادعیه و زیاراتی که فرازی مهدوی در آنها قرار دارد کدام است.
لازم به ذکر است به منابع و مستندات ادعیه و زیاراتی که در این
شیوه مورد اشاره قرار می‌گیرند در شیوه اول طبقه بندی پرداخته
شده است و نیازی به تکرار مجدد آنها نمی‌باشد.

---

۱. المصباح کفعمی، ص ۲۸۰، ف ۲۹.

۲. بحارالانوار، ج ۹۹، ص ۲۴۹، ح ۸، ب ۷ اقول وجدت فی نسخة قدیمه من مولفات بعض
اصحابنا ما هذا لفظه: هذا الدعاء رواه محمد بن بابويه (ره) عن الائمة عليه السلام؛ بحارالانوار، ج ۹۹،
ص ۲۴۹، ح ۹، ب ۷ عن الكتاب العتيق الغروي روى مثله الا انه روى فى الكل بصيغة
المتكلم وحده و زاد فى آخره: يا سادتي وموالى انى توجهت بكم ائمتى وعدتى ليوم فقرى
و حاجتى الى الله.

ادعیه و زیارات مختص به حضرت مهدی علیه السلام

مراد از این گونه دعا و زیارت، ادعیه و زیاراتی است که مجموع محتوای آنها به موضوع امامت و مهدویت و یا پدیده‌های مرتبط با آن می‌پردازد.

الف) دعاهای مخصوص حضرت مهدی علیه السلام

اول: دعای معرفت «اللهم عرفنی نفسک» که با چهار محتوا و به صورت مختصر و مفصل موجود است و به مناسبت دوران غیبت وارد شده است.

دوم: دعای غریق «یا الله یا رحمن...» با محتوایی مورد وفاق و با روایات زیادی در تأکید بر آن موجود است.

سوم: دعای سلامتی حضرت مهدی علیه السلام «اللهم کن لولیک» با محتوایی مورد اتفاق موجود است. خواندن این دعا در شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان توصیه شده است.

چهارم: دعای عهد با چهار صورت متفاوت به صورت مختصر و مفصل موجود است و خواندن آنها به زمان خاصی اختصاص ندارد؛ هر چند به انس و الفت با آنها در زمان غیبت توصیه شده است.

پنجم: دعای ندبه که متن مشهور آن منحصر به مزار کبیر است؛ ولکن فرازهای متعددی از آن در مجموعه کتب سید بن طاوس به صورت پراکنده مشاهده می‌شود و در اعیاد اربعه بزرگ اسلامی خوانده می‌شود.

ششم: دعای فرج که محتوا آن با «اللهم عظم البلاء» آغاز می‌شود و

در منابع مهدوی بدون تفاوت متن موجود است.
هفتم: دعا برای تعجیل فرج که قریب به بیست صورت آن در منابع مهدوی وارد شده است.

هشتم: دعای شب نیمه شعبان که با مضمونی مورد وفاق، در منابع متعدد مهدوی موجود است.

ب) زیارات مخصوص حضرت مهدی

اول: زیارت آل یس که از ناحیه مقدسه برای توجه و توسل به امام عصر علیه السلام رسیده است و به وقت خاصی اختصاص ندارد.

دوم: زیارت ندبه که ابتدای آن شبیه زیارت آل یس است؛ ولی با محتوایی متفاوت از ناحیه مقدسه رسیده است و در هنگام زیارت سرداب شریف خوانده می‌شود.

سوم: زیارت سرداب که با محتوایی متفاوت، تعداد آنها به شش زیارت می‌رسد.

چهارم: زیارت مطلقه که با محتوایی متفاوت، تعداد آنها به چهار زیارت می‌رسد؛ هر چند یک زیارت در بعضی منابع برای روز جمعه است و لکن خواندن آنها به زمان و مکان خاصی مقید نشده است.

ادعیه و زیارات غیر اختصاصی به حضرت مهدی علیه السلام

مراد از این قبیل دعا و زیارت، ادعیه و زیارتی است که ضمن زیارات سایر معصومین علیهم السلام و یا در بین ادعیه غیر مرتبط با مهدویت؛ فرازهایی مرتبط با آموزه امامت و مهدویت در آنها یافت می‌شود.

الف) دعاهای غیر مختص به مهدویت:

دعای افتتاح: این دعا به مناسبت شبهای ماه مبارک رمضان وارد شده است و فرازهایی مهدوی در توصیف دوران غیبت دارد.

دعای سمات: این دعا از ناحیه مقدسه توسط جناب عمری وکیل امام عصر علیه السلام صادر شده و به تاریخ انبیاء می‌پردازد.

دعای یمانی: اصل این دعا از حضرت علی علیه السلام است و حضرت مهدی علیه السلام اشتباهات قاری را تصحیح می‌کند.

دعای عبرات: این دعا توصیه‌ی امام عصر علیه السلام به سید رضی الدین در سختی‌ها و مشکلات است.

دعای توسل: برای طلب یاری از اهل بیت علیهم السلام است که با توسل به امام عصر علیه السلام خاتمه می‌یابد.

دعای علوی مصری: این دعا تعلیم حضرت صاحب الامر علیه السلام به علوی مصر در رؤیاست.

دعای الحاج: این دعا از امام صادق علیه السلام است و حضرت مهدی علیه السلام کیفیت آن را در ایام حج به ابونعیم انصاری و همراهان می‌آموزد.

دعا برای ظهور: قریب به بیست مورد با مضامین متفاوت و ادعیه به مناسبت‌های مختلف به درخواست ظهور می‌پردازد و متداول‌ترین مضمون آن «وعجل فرجهم» است.

دعا برای حضرت مهدی علیه السلام: قریب به دوازده مورد از ادعیه با سیاق و ادبیات مختلف به دعا برای حضرت مهدی علیه السلام به صورت کلی و به نوعی طلب ظهور اشاره دارد.

دعا برای تشریف: مواردی از دعاها به صورت پراکنده و محدود به جهت تشریف به محضر ولی عصر علیه السلام وارد شده است.

قنوت ائمه علیهم السلام: در قنوت امام حسن عسکری علیه السلام و امام جواد علیه السلام دعا برای حضرت مهدی علیه السلام در فرازهایی وجود دارد.

دعا در دوران غیبت: مضمون آن به دوران غیبت و توصیف این امر می پردازد.

دعای حریق: این دعا از ناحیه حضرت ولی عصر علیه السلام برای تکمیل دعای امام سجاد علیه السلام وارد شده است.

(ب) زیارات غیر اختصاصی به مهدویت

زیارت حضرت زهرا علیها السلام و حضرت رضا علیه السلام از جمله زیاراتی هستند که فرازهایی در آنها به زیارت حضرت مهدی اختصاص یافته است.

صلوات ضراب اصفهانی: این صلوات از ناحیه مقدسه صادر شده و با صلوات و درود بر امام عصر علیه السلام ختم می شود.

استغاثه به امام عصر علیه السلام: متن آن هماهنگ با سایر ادعیه و برای توجه و توسل به امام عصر علیه السلام است.

حجاب حضرت مهدی علیه السلام: در خواست تحقق وعده الهی برای حضرت مهدی علیه السلام محوری است که به آن در حجاب حضرت پرداخته می شود.

لازم به ذکر است این پژوهش به ابعاد و شئون حضرت مهدی علیه السلام می پردازد و به همین جهت توفیقی برای احصا و شمارش ادعیه و زیارات خارج از این موضوع نیست؛ بلکه در موسوعه ادعیه و زیارات

۱۳۲ □ ابعاد شخصیت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

به آنها پرداخته می‌شود. بنابراین فقط ادعیه و زیارات بیان گر موضوع این کتاب، احصاء و گردآوری شده و مورد کاوش نسبت به سیمای وجودی و عمل کردی امام دوازدهم علیه السلام قرار خواهند گرفت.

سیر ورود ادعیه و زیارات مهدوی در منابع

نمودار پیش رو به سیر زمان مند ادعیه و زیارات مهدوی در منابع مهدویت پرداخته است:

سایر منابع	بحار الاتوار	مجموعه سید بن طاووس	مصباح المتعجد	الغیبه، الطوسی	الغیبه، النعمه	کمال الدین و تمام النعمه	الغیبه، نعمانی	اصول کافی	دعا و زیارات
	۲۲ باب ۷۰/۱۴۶/۵۲ ۱۱۵ باب ۲/۳۲۶/۹۲			۵ ف ۲۷۹/۳۳۳	۳۳ باب ۲۴/۳۴۲		۱۷۰/عجاب ۱۰ فصل ۳	۵/۳۳۷/۱ باب فی الغیبه	معرفت ۱
		جمال الاسبوع: ۳۱۴ فصل ۴۷						۲۹/۳۴۲/۱ باب فی الغیبه	معرفت ۲

دعا و زیارات	معرفت ۳	معرفت ۴	بدون نام	غریب
اصول کافی				۱۰۳/۱۳۸/۸ و ۱۴/۲۹۶/۲ بدون دعا
الغیبه، نعمانی			۱۳/باب ۱/۲۲۲	۴/۱۶۱ باب ۱۰ فصل ۲ بدون دعا
کمال الدین و تمام النعمة	۴۳/۵۱۲ باب ۴۵ و امالی ۴۷۴ ش ۱۸/۶۳۹			۴۹/۳۵۱ باب ۳۳ و ۴۰/۳۴۸ باب ۳۳ بدون دعا
الغیبه، الطوسی				
مصباح المتهجد	۴۱ ش، ۱۴۶/۵۳۶			۳۶۵ ش ۱۰۲/۴۹ با اضافات
مجموعه سید بن طاووس	جمال الاسبوع: ۳۱۵ فصل ۴۷	مهج الدعوات ۳۹۶		مهج الدعوات ۳۹۶
بحار الانوار	۳۰ باب ۱۸/۱۸۷/۵۳ ۱۱۵ باب ۳/۳۲۷/۹۲ و ۸۹/۹۹ باب ۶	۱۱۵ باب ۶/۳۳۶/۹۲		۲۱ باب ۷۳/۱۴۸/۵۲ ۱۱۵ باب ۱/۱۲۶/۹۲
سایر منابع				

دعا و زیارت	اصول کافی	الغیبة، نعمانی	کمال الدین و تمام النعمة	الغیبة، الطوسی	مصباح المنهجد	مجموعه سید بن طاووس	بحار الانوار	سایر منابع
دعای عهد ۱ - چهل روز می خوانند	برای ظهور «اللهم کن لولیک الصالحین» ۳/۱۶۲/۴ ب الدعای فی العشر الاواخر من شهر رمضان				۳۰/۷۰۹/۸۵	اقبال الاعمال/۱۹۱ فصل ۲۶ و فلاح السائل ۴۶	۳۹۴/۹۴ باب ۲ ۳۴۰/۸۶ باب ۴ ۳۱۴/۹۹	المزار الكبير: ۶۱۱ و المصباح کفعمی: ۵۸۶
دعای عهد ۲ - اللهم بلغ						مصباح الزائر، ۴۵۵	۱۱۱/۶۵/۵۳ باب ۲۷ ۲۵/۴۲/۹۱ باب ۲۸	المزار الكبير: ۶۶۳ باب ۵ و المصباح کفعمی ۵۵۰
دعای عهد ۳						مصباح الزائر، ۴۵۴	۱۱۰/۹۹ باب ۷ و ۶۱/۸۳ باب ۳۸	المزار الكبير: ۶۶۲ باب ۴
						مهج الدعوات ۳۹۸	۸/۳۳۷/۹۲ باب ۱۱۵	

دعا و زیارت	عهد ۴ اللهم یا اله الهه	دعای شب نیمه شعبان	دعای ندبه	دعای فرج: اللهم عظم البلاء	دعا افتتاح
اصول کافی					
الغیبه، نعمانی					
کمال الدین و تمام النعمه					
الغیبه، الطوسی					
مصباح المتهجد		۸۴۲ ش ۲۰۳/۹۰۸			۵۷۷ ش ۶۶/۶۹۰
مجموعه سید بن طاووس		اقبال الاعمال ۳/۳۳ فصل ۱۵	اقبال الاعمال ۱۸ ف ۵۰۴/۱	جمال الاسبوع: ۱۸۱ فصل ۳۰ ومصباح الزائر: ۲۰۲	اقبال الاعمال ۱/۱۳۸ فصل ۱۴
بحار الاتوار	عتیق غروی ۱۱۲/۹۹ باب ۷ از		۱۰۴/۹۹ باب ۷	۲۷۵/۵۳ باب ۳۱ و ۱۹۰/۸۸ باب ۶ و ۲۰/۹۹ باب ۱ و ۱۱۹/۹۹ باب ۷	۱۱۹/۹۹ باب ۷ و ۱۶۶/۲۴ باب ۴۷ بدون دعا
سایر منابع		المزار الكبير ۴۱۰ باب ۱۶ و المصباح الكفعمی ۵۴۵	المزار الكبير: ۵۷۳ باب ۹	المزار الكبير: ۵۹۱ باب ۹ و المزار الشهيد الاول: ۲۱۰ فصل ۸ و المصباح الكفعمی: ۱۷۶	المصباح الكفعمی ۵۷۸

دعا و زیارت	زیارت آل یس	زیارت مطلقه حضرت	زیارت ندبه	سرداب ۱ و ۲ و ۳	سرداب ۴	سرداب ۵ و ۶
اصول کافی						
الغیبه، نعمانی						
کمال الدین و تمام النعمه						
الغیبه، الطوسی						
مصباح المتعجد						
مجموعه سید بن طاووس			مصباح الزائر: ۴۳۰	مصباح الزائر ۱۹، ۴۳۷، ۴۳۵	مصباح الزائر، ۴۴۱	مصباح الزائر، ۴۴۵
بحار الانوار	۵/۱۷۱/۵۳ باب ۳۱ باب ۴/۱۲/۹۱ ۸۱/۹۹، ۲۸ بدون زیارت	۱۸۱/۹۹ باب ۸ زیارت ۷	۶/۱۷۴/۵۳ باب ۳۰ بدون زیارت ۳۷/۹۱ باب ۲۸ ۹۲/۹۹ باب ۷	۸۴/۹۹ باب ۷ ۹۷/۹۹ و ۹۸ ۲۴۵ باب ۷	۱۱۶/۹۹ باب ۷	۱۰۱/۹۹ و ۱۰۲ باب ۷
سایر منابع	الاحتجاج، الطبرسی ۳۱۶/۲	المزاکبیر ۵۶۱ باب ۸	المزاکبیر ۵۶۶ باب ۹		۸ ف المزار ابن المشهدی ۵۸۶	

دعا و زیارت	زیارت مطلقه حضرت ۲	صلوات ضراب اصفهانى
اصول كافی		
الغیبه، نعمانی		
كمال الدين و تمام النعمة		
الغیبه، الطوسی		۲۳۸ ح ۲۷۷ فصل ۳
مصباح المتهجد		۱۴۴/۵۳۴ ش ۴۰۶
مجموعه سید بن طاووس	بحار الانوار ۲۱۶/۹۹، ازعتیق غروی	جمال الاسبوع: فصل ۴۷
بحار الانوار	۲۲۷/۹۹ باب ۹	۱۴/۲۰/۵۲ باب ۱۸ ۲/۸۱/۹۱ باب ۳۰
سایر منابع		المزار کبیر ۶۷۷ باب ۶ و المصباح الکفعمی ۵۴۶

دعا، زیارت	زیارت مطلقه حضرت مهدی: السلام علیک یا بقیة الله	زیارت حضرت مهدی ضمن زیارت حضرت رضا
بحار الانوار	۳۱۷/۵۲ ح ۶ و ۳۶/۵۱ ۱۶ ح	۴۶/۹۹
منابع از سال ۵۴۸ تا ۳۲۰	كمال الدين و تمام النعمة، ۱۸ ح ۶۵۳	کامل ال زیارات: ۵۱۷ ح ۲ [۸۰۱] و عیون اخبار الرضا ۳۰۱/۱ و من لا یحضر ۲/۴ ۶۰۴
مجموعه سید بن طاووس		
سایر منابع		

۱۳۸ □ ابعاد شخصیت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

دعا، زیارت	بحالانوار	منابع از سال ۳۳۰ الی ۵۴۸	مجموعه سید بن طاووس	سایر منابع
سلام بر مهدی ضمن عرض تسلیت ایام عاشورا	۲۹۱/۹۸	کامل الزیارات ۳۲۵ ج ۹ [۵۵۶]	مصباح الزائر ۱۴۵ و اقبال الاعمال ۷۳/۳	المزار ابن المشهدی ۴۸۰ المزار الشهید اول ۱۸۰ و المصباح کفعمی ۴۸۳
زیارت عاشورا		کامل الزیارات ۳۲۹ مصباح المتعجد ۷۷۳	عن ناحية المقدسه بدون فراز مهدوی	
دعا برای تشرف	۸۷/۸ ۲۵۱	مصباح المتعجد ۵۸ ش ۶۹/۹۰		دعوات راوندی: ۱۳۴ و المصباح کفعمی ۲۴
دعا برای ظهور ۱	۸۷/۰/۸۳	مصباح المتعجد ۶۰ ش ۶۹/۹۶	فلاح السائل ۱۷۰	المصباح الكفعمی ۳۲

دعا، زیارت	بجالاتوار	منابع از سال ۵۴۸ الی ۳۳۰	مجموعه سید بن طاووس	سایر منابع
دعا برای ظهور ۲		مصباح المتعجد ش ۹۲/۱۱۹	فلاح السائل ۹۹	المصباح الكفعمی ۳۴
دعا برای ظهور ۳	۵۵ ح ۲۴۵/۸۴	مصباح المتعجد ۱۳۹ ش ۲۳/۳۲۷		المصباح الكفعمی ۵۱
دعا برای ظهور ۴	۵۷ ح ۲۵۰ / ۸۴	مصباح متعجد ۱۴۵ ش ۲۹/۳۲۳		
دعا برای ظهور ۵	۳ ح ۱۹۸ / ۸۸ ب ۱۲	مصباح المتعجد ۳۱۰ ش ۲۹/۴۱۷	جمال الاسبوع ۳۰ ف ۱۸۶	
دعا برای ظهور ۶	۴ ح ۳۰۶/۹۸ ب ۲۴	مصباح المتعجد ش ۷۸۳/۸۵۳	اقبال الاعمال ۱۳ ف ۶۸/۳	المزار ابن المشهدی ۴۷۷
دعا برای ظهور ۷	۳۹۴ / ۹۴ و ۳۴۰ / ۸۶ ب ۲	اصول کافی ۱۶۲/۴ ح ۳ و مصباح المتعجد ۳۰ ش ۸۵/۷۰۹	اقبال الاعمال ۱۹۱/۱ ۲۶ ف	المزار ابن المشهدی ۶۱۱ و المصباح الكفعمی ۵۸۶

۱۴۰ □ ابعاد شخصیت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

دعا، زیارت	بحالانوار	منابع از سال ۵۴۸ الی ۳۲۰	مجموعه سید بن طاووس	سایر منابع
دعا برای ظهور ۸ الی ۱۵	بحالانوار ۳۷/۹۵ و ۴۹/۹۵ و ۵۱/۹۵ و ۱۵۸/۹۵ و ۵/۸۸ و ۱۷/۸۸ و ۲۴۵/۹۵ و ۳۷۴/۹۸ ح ۱۶ تحت عنوان زیارت جامع ائمه از بعید		اقبال الاعمال ۲۸۷/۱ ب ۱۷ و ۳۱۰ ب ۲۱ و ۳۵۴ ب ۲۴ و ۳۶۸ ب ۲۵ و ۴۷۶ ب ۳۷ و ۴۸۵ ب ۳۷ و ۴۹۲ ب ۳۷ و ۱۲۶/۲	
دعا برای حضرت: ۱. ضمن تعقیب نماز حاجت	۳۲/۸۷ ب ۵	مصباح المتهجد ۳۲۸ ش ۴۸/۴۳۶		
دعا برای حضرت: ۲. در قنوت جمعه	۱۹۸/۸۴ ح ۲۶ ب ۱۸ و ۶۷/۰۶۱ ح ۲۹ ب ۳	مصباح المتهجد ۳۶۶ ش ۱۰۳/۴۹۲ و امالی الصدوق: ۴۷۴ و من لایحضر ۴۳۲ و امالی الطوسی ۴۸۷/۱ ش ۲۶/۹۷۱	جمال الاسنوع ۲۵۷ ب ۳۴	

سایر منابع	بن طاووس مجموعه سید	منابع از سال ۳۲۰ تا ۵۴۸	بحالاتوار	دعا، زیارت
المصباح الکفعمی: ۱۴۶	جمال الاسبوع ۲۶۷ ب ۳۴ و ۴۷ ف ۳۱۰	مصباح المتهجد ۳۷۵ ش ۱۱۲/۵۰۳ و ۴۰۹ ش ۱۴۵/۵۳۵	ب ۷ از کتاب عتیق غروی تحت عنوان دعای عهد با متنی متفاوت ح ۳۳۳/۹۲ ب ۱۱۵ و ۱۱۲/۹۹	دعا برای حضرت: ۳ و ۴. بعد از ظهر جمعه
المصباح الکفعمی: ۶۲۲		مصباح المتهجد ۵۱۷ ش ۵۶/۶۰۱	۴۶ ب ۳۵۴/۸۳	دعا برای حضرت: ۵. هنگام اصفر شمس
المصباح الکفعمی ۶۲۲		مصباح المتهجد ۶۱۴ ش ۷۲/۶۹۶	۲۵۲/۴۲ و ۱۰۴/۹۵ ب ۶	دعا برای حضرت: ۶ در هر روز ماه رمضان
المصباح الکفعمی ۶۳۰ و المزار المفید ۱۶۳	اقبال الاعمال ۲۱۵/۱ ف ۶ و ۱۱۰/۲ ۲۲ ف	مصباح المتهجد ۶۲۲ ش ۷۵/۶۹۹ و امام سجاد در موقف برای حضرت مهدی و مصباح المتهجد ۶۹۷ ش ۴۰/۷۷۱	۱۱۰/۹۵ ب ۶ و ۲۳۴/۹۵ ب ۲	۷ و ۸ دعا روز اول ماه رمضان و دعای امام سجاد در موقف برای حرت مهدی

دعا، زیارت	بجالاتوار	منابع از سال ۵۴۸ تا ۳۲۰	مجموعه سید بن طاووس	سایر منابع
دعا، زیارت ۹ و ۱۰ در سوم و نیمه شعبان	۳۴۷/۹۸ و ۲۷ ب ۱۰۷ ح ۹۵/۵۳ ح ۲۸ ب ۲۸	مصباح المتجهد ۸۲۶ ش ۱/۸۸۶ و مصباح المتجهد ۸۴۲ ش ۲۰۳/۹۰۸	اقبال الاعمال ۳۰۳/۳ ف ۱۶ و ۵۱ ف ۳۳۰	المزار ابن المشهدی ۳۹۸ و ۴۱۰ و المصباح الکفعمی ۵۴۳ و ۵۴۵
۱۱ بعد صلاة الفجر	۵۲ ح ۴۲/۲۳ ب ۳۸	کافی ۵۴۸/۲ ح ۶ و من لا یحضر ۹۶۰ ح ۳۲۷/۱		
دعای حریق	۲۰۴/۹۲ ح ۳۸ از عتیق غروی	مصباح المتجهد ۲۲۰ ش ۷۰/۳۲		المصباح الکفعمی ۷۲
دعای سمات	۹۷/۸۷ ح ۱۲ ب ۱۲	مصباح المتجهد ۴۱۶ ش ۱۴۸/۵۳۸	جمال الاسبوع ۳۲۱	
دعای افتتاح		مصباح المتجهد ۵۷۷ ش ۶۶/۹۰	اقبال الاعمال ۱ ۱۳۸	
دعای یمانی	۲۴۰/۹۲ ح ۳۱ و ۲۴۶ ح ۳۲		مهج الدعوات ۱۴۷ و ۱۳۷	

فصل دوم: طبقه بندی ادعیه و زیارات مهدوی □ ۱۴۲

دعا، زیارت	بحالانوار	منابع از سال ۳۲۰ الی ۵۴۸	مجموعه سید بن طاووس	سایر منابع
دعای علوی مصری	۳۴۶/۹۲ ح ۳۴ و ۳۰۷/۵۱ ح ۳۳		مهج الدعوات ۳۵۰ و ۳۳۶	
دعای توسل	۳۴۹/۹۹ ح ۸ ب ۷ من مولفات بعض اصحابنا و ۳۴۹/۹۹ ح ۹ ب ۷ از عتیق غروی			
دعای طلب صفات محموده: اللهم ارزقنا توفيق الطاعة			مهج الدعوات ۴۲۵	المصباح الكفعمي ۲۸۰ ف ۲۹
قنوت امام جواد <small>عليه السلام</small>	۲۲۵/۸۲ ب ۳۳		مهج الدعوات ۸۰	
قنوت امام حسن عسکری <small>عليه السلام</small>	۲۲۹/۸۲ ب ۳۳	مصباح المتهجد ۱۵۶ ش ۲۵۰/۴۶	مهج الدعوات ۸۵ و جمال الاسبوع مهج الدعوات ۹۰ ۲۰۰	
قنوت حضرت مهدی <small>عليه السلام</small>	۲۳۳/۸۲		مهج الدعوات ۹۰	

دعای دوران غیبت ۱	از ۱۱۵/۹۲ ح ۵۳۳/۹۲ جمال الاسبوع و ۱۱۲/۹۹ ب ۷ از عتیق غروی تحت عنوان دعای عهد	مصباح المتهجد ۴۰۹ ش ۱۴۵/۵۳۵	جمال الاسبوع ۳۰۷ ف ۴۷	
زیارت مطلقه حضرت مهدی در روز جمعه	۲۱۵/۹۹ ب ۹		جمال الاسبوع ۴۱ ف ۳	
استغاثه به امام عصر <small>عج</small>	۳۱ ح ۲۸ ب ۲۸ از قیس المصباح و ۳۷۳/۹۸ ب ۱۶ ح ۳۲ از مزار ۹۷/۹۹ ب ۷ از مصباح الزائر و ۲۴۶/۹۹ ح ۸ ب ۹ از قیس المصباح		مصباح الزائر ۴۳۵	المزار ابن المشهدی ۶۷۰ ب ۷
حجاب حضرت مهدی <small>عج</small>	۳۷۸/۹۱		مهج الدعوات ۳۶۰	المصباح الکفعمی ۲۰۹
دعای زیارت	بحالاتوار	منابع از سال ۵۴۸ الی ۳۲۰	مجموعه سید بن طاووس	سایر منابع

فصل دوم: طبقه بندی ادعیه و زیارات مهدوی □ ۱۴۵

سایر منابع	مجموعه سید بن طاووس	منابع از سال ۵۴۰ الی ۵۴۸	بحالانوار	دعای زیارت
مزار ابن المشهدی ۱۰۷	مفتاح الجنان ۱۵۵	من الدعوات ۳۹۶ و ۴۰۰	۷۲ / ۳۳۶ ح	دعای دوران غیبت ۲
المزار ابن المشهدی ۸۲	مفتاح الدعوات ۴۰۳	من الدعوات ۳۷۷	۱۹۷ / ۱۹۷ ب ۵	دعای عدیله و دعای عبرات به توصیه حضرت
المزار ابن المشهدی ۱۰۷		من لا یحضر ۵۷۴/۲	۹۹ / ۶۹ ب ۶	زیارت حضرت مهدی ضمن زیارت امام حسن عسکری علیهما السلام
المزار ابن المشهدی ۱۰۷			۹۹ / ۱۹۳ ب ۸	زیارت جامع برای هر یک از ائمه با سلام بر هر یک

دعا، زیارت	بحالانوار	منابع از سال ۳۳۰ الی ۵۴۸	مجموعه بنید بن طاووس	سایر منابع
زیارت جامع برای هر یک از ائمه	۱۸۱/۹۹ ب ۷ زیارت			المزار ابن المشهدی ۵۶۱
زیارت حضرت مهدی در روز جمعه	۲۱۵/۹۹ ب ۹		جمال الاسبوع ۴۱ ف ۳	
قنوت و حجاب حضرت مهدی	۳۷۸/۹۱ و ۳۳۳/۹۲		مهج الدعوات ۹۰ و ۳۶۰	المصباح الکفمی ۲۰۹

دعا برای تعجیل فرج که قریب به بیست شماره در آن متصور است و بعد از ادعیه و زیارات منابع طبقه دوم قرار گرفت.

* یادآوری: جهت درج آدرس کامل در جدول ناگزیر از «/» به جای «ج» و «ص» برای اشاره به جلد و صفحه استفاده شده است.

یادآوری

ادعیه و زیارات بر اساس ورود در منابع اولیه و صدور از معصوم علیه السلام طبقه بندی شده‌اند، از این رو فهرستی از کتب ادعیه و زیارات مهدوی از زمان غیبت صغری تاکنون ارائه می‌گردد:

۱. صحیفه سجادیه
۲. الکافی، کلینی
۳. الغیبة، نعمانی
۴. کامل الزیارات، ابن قولویه
۵. کمال الدین و تمام النعمة، شیخ صدوق
۶. من لایحضره الفقیه، شیخ صدوق
۷. ثواب الاعمال، شیخ صدوق
۸. دلائل الامامة، طبری
۹. المزار، شیخ مفید
۱۰. الغیبة، شیخ طوسی
۱۱. مصباح المتهدجد، شیخ طوسی
۱۲. الاحتجاج، طبرسی
۱۳. الدعوات، راوندی
۱۴. المزار، ابن مشهدی
۱۵. اقبال الاعمال، ابن طاوس
۱۶. جمال الاسبوع، ابن طاوس
۱۷. مصباح الزائر، ابن طاوس

۱۸. مهج الدعوات، ابن طاوس
۱۹. فلاح السائل، ابن طاوس
۲۰. المزار، شهید اول
۲۱. عدة الداعی، ابن فهد
۲۲. المصباح، کفعمی
۲۳. بلد الامین، کفعمی
۲۴. بحار الانوار، علامه مجلسی
۲۵. مفاتیح الفلاح، شیخ بهایی
۲۶. مفاتیح الجنان، شیخ عباس قمی
۲۷. الغدیر، علامه امینی
۲۸. صحیفه مهدیه، مجتهدی
۲۹. مکیال المکارم، اصفهانی
۳۰. صحیفه صادقیه، قرشی
۳۱. صحیفه مهدیه، قیومی
۳۲. موسوعه زیارات، موسسه امام هادی علیه السلام

قالب وساختار ادعیه و زیارت

ادعیه و زیارات، بخش قابل توجهی از مسأله امامت و مهدویت را به تناسب موضوعات مختلف در برگرفته است و به همین جهت از تنوع خاصی نیز برخوردارند. به رغم ورود بعضی از آنها به صورت خاص دعا یا زیارت، برخی دیگر در قالب توقیع یا تعقیب و یا حجاب و حرز و یا استغاثه و امثال آن از معصومین علیهم السلام صادر شده است و هر یک از این

موارد، شکل و صورت خاصی از دعا و زیارت نیز محسوب می‌گردد. در این قسمت از پژوهش ضمن شناخت تیپ‌های دعا و زیارت به طبقه بندی آنها بر اساس صدور از معصوم نیز پرداخته می‌شود؛ هر چند همان طور که در ابتدای فصل دوم اشاره شد، توفیقی برای طبقه بندی تمام ادعیه و زیارات مهدوی بر اساس صدور از معصوم وجود ندارد. چرا که صدور همه موارد ادعیه و زیارات از معصوم معین نشده است و یا اگر هم مشخص گردیده، به جهت حذف سند در برخی منابع؛ مانند کتاب «المزار ابن المشهدی» صدور دعا یا زیارت از معصوم در پاره‌ای از موارد، با ابهام و اجمال مواجه است. لازم به ذکر است با توجه به ارائه مستندات ادعیه و زیارات ضمن احصا و شمارش آنها، در این قسمت از پژوهش به ذکر نام آنها بسنده می‌شود.

سخنی در تیپ شناسی ادعیه مهدوی

دعاهای مهدوی به دو صورت در مورد امام دوازدهم علیه السلام وارد شده‌اند و به ابعاد و شئون حضرت پرداخته‌اند:

صورت اول: موادی که مجموع دعای وارده در مورد حضرت مهدی علیه السلام و یا موضوعات مربوط به مسأله امامت و مهدویت است. صورت دوم:

مواردی که فرازهایی از دعا مربوط به امامت و مهدویت است؛ هر چند مجموع دعا به مسأله دیگری می‌پردازد.

۱۵۰ □ ابعاد شخصیت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

الف (صورت اول: دعاهای ویژه و خاصه مهدویت

ادعیه وارده برای زمان غیبت

دعاهایی از امام صادق علیه السلام همانند دعای معرفت و دعای غریق و دعای عهد که بر خواندن آن در دوران غیبت تاکید شده است؛ دعایی از امام هشتم علیه السلام که به یونس بن عبدالرحمن تعلیم فرمودند و نیز دعایی که سید بن طاوس در کتاب مهج الدعوات به مناسب ایام غیبت ولی عصر علیه السلام ذکر می کند؛ برای زمان غیبت امام دوازدهم علیه السلام وارد شده اند.

دعای عهد

مجموع دعاهای عهد با مضامین متفاوتی که دارند از جمله دعاهای خاص حضرت مهدی علیه السلام به شمار می آیند.

دعای سلامتی حضرت مهدی

دعا برای سلامتی حضرت مهدی علیه السلام با اندکی اختلاف در مضامین وارد در آن نیز از ادعیه خاص حضرت است.

دعای شب نیمه شعبان

دعا برای حضرت در شب نیمه شعبان به حضرت مهدی علیه السلام اختصاص دارد و به ابعاد و شئون حضرت می پردازد.

دعای ندبه

دعای ندبه با موضوعات متعدد مهدوی از جمله دعاهای ویژه امامت

و مهدویت است.

دعای فرج

دعای فرج نیز از جمله دعا‌های خاص مهدوی به شمار می‌آید که می‌توان گفت به استغاثه منتظر به امام عصر علیه السلام در زمان غیبت اشاره دارد.

ادعیه تعجیل فرج

دعا برای تعجیل فرج حضرت مهدی علیه السلام هرچند ممکن است ضمن دعای دیگری باشد؛ ولی به دلیل اهمیت توجه به موضوعیت خاص تعجیل فرج حضرت مهدی علیه السلام؛ با ادبیات متعددی و قریب به بیست مضمون از جمله دعا‌های خاص مهدوی است.

ب) صورت دوم: ادعیه مهدوی ضمن دعا‌های دیگر

دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن تعقیبات نماز

فرازهای مهدوی این دعاها ضمن تعقیبات نماز صبح و ظهر و عصر و نماز حاجت قرار گرفته است. دعا برای حضرت، هنگام اصرار^۱ شمس و بعد از سعی در مناسک حج را نیز می‌توان در این تیپ دعا قرار داد.

---

۱. بلند شدن آفتاب، تمام شدن قرص خورشید.

دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن ادعیه ماه مبارک رمضان

فرازهای متعددی از ادعیه ماه مبارک رمضان به امامت و مهدویت اختصاص یافته است که دعای اول و سیزدهم و هجدهم و بیستم تا بیست و سوم و دعای هر روز ماه مبارک رمضان و دعای افتتاح از جمله آنهاست. دعای عید فطر و دعا در مسیر نماز و قبل از نماز عید فطر و قربان نیز در این زمره می‌گنجد.

دعا برای امام زمان علیه السلام ضمن دعاهاى ماه شعبان

دعاهاى مهدوی ماه شعبان به صورت خاص و عام به مناسبت سوم و نیمه شعبان وارد شده‌اند. شایان ذکر است دعای کمیل برای نیمه شعبان هم وارد شده است؛ ولی به مهدویت نمی‌پردازد.

دعا برای صاحب الامر علیه السلام ضمن دعاهاى ماه ذی الحجة

فرازهای دعاهاى مهدوی در دعای عرفه و دعای موقف از علی بن الحسین علیه السلام قرار گرفته است.

دعا برای ولی عصر علیه السلام ضمن قنوت اهل بیت علیهم السلام

قنوت امام جواد و امام حسن عسکری و حضرت مهدی علیه السلام به فرازهایی در مورد امامت و مهدویت پرداخته‌اند. همچنین امام رضا علیه السلام در قنوت نماز جمعه به فرازهای مهدوی اشاره می‌کند.

دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن دعای توسل

دعای توسل در توجه به اهل بیت علیهم السلام وارد شده است که در پایان آن توجه و توسل به امام عصر علیه السلام صورت می‌گیرد؛ همان گونه که در

صلوات ضراب اصفهانی نیز این سیر مشاهده می‌شود. از این رو شایسته است این صلوات در این نوع از ادعیه قرار گیرد.

استغاثه به حضرت مهدی علیه السلام و حجاب حضرت مهدی علیه السلام حجاب و حرز و استغاثه هماهنگ با ادعیه و زیارات به ابعاد امامت و مهدویت اشاره دارند.

تیپ شناسی زیارات حضرت مهدی علیه السلام

زیارات حضرت مهدی علیه السلام به دو صورت در منابع حدیثی وارد شده‌اند:

صورت اول: زیارات وارده در خصوص حضرت مهدی علیه السلام است که فقط به زیارت ایشان می‌پردازد.

صورت دوم: زیارات حضرت مهدی علیه السلام که ضمن زیارات سایر معصومین علیهم السلام صورت می‌گیرد.

صورت اول: زیارات مخصوص حضرت مهدی علیه السلام

زیارات سرداب مقدس

سرداب مقدس دارای شش زیارت، ویژه امام دوازدهم علیه السلام است که هر یک با مضمونی متمایز از دیگری، به بیان سیمای وجودی و عمل‌کردی حضرت مهدی علیه السلام می‌پردازد.

زیارت حضرت مهدی علیه السلام هنگام رؤیت از امام باقر علیه السلام

زیارت امام مهدی علیه السلام هنگام رؤیت آن حضرت، بسیار مختصر است

و محدود به سلام بر حضرت می شود و در آن آمده است: «السلام عليك يا بقية الله في ارضه».

زیارات مطلقه حضرت مهدی علیه السلام از امام رضا علیه السلام

زیارت حضرت مهدی علیه السلام طبق توضیح سید بن طاووس از امام رضا علیه السلام مخصوص امام دوازدهم علیه السلام صادر شده است.

زیارت حضرت مهدی علیه السلام در روز جمعه

این زیارت به نظر می آید از امام هادی علیه السلام صادر شده است و به مناسبت روز جمعه برای حضرت مهدی علیه السلام است.

صورت دوم: زیارات حضرت مهدی ضمن زیارات اهل بیت علیهم السلام

زیارت مطلقه حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارت سایر اهل بیت علیهم السلام

زیارت حضرت مهدی علیه السلام در پایان زیارات اهل بیت علیهم السلام صورت می گیرد.

زیارت مطلقه حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارتی جامع برای ائمه علیهم السلام

زیارت حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارت حضرت زهرا علیها السلام

زیارت حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارت حضرت رضا علیه السلام

زیارت حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارت امام حسن عسکری علیه السلام

زیارت حضرت مهدی علیه السلام در انتهای این زیارات مورد عنایت و توجه قرار می گیرد. همچنین در زیارت عاشورا از امام باقر علیه السلام به روایت

علقمة بن محمد الحضرمی، فرازهایی در مورد مهدویت وجود دارد و می‌توان حضرت مهدی علیه السلام را با آنها زیارت کرد.

تأملی در زیارات مطلقه برای هر یک از ائمه

زیاراتی مانند زیارت جامعه کبیره و زیارت رجبیه برای زیارت هر یک از ائمه علیهم السلام وارد شده‌اند و لکن به رغم مطلقه بودن آنها، شامل زیارات امام عصر علیه السلام نمی‌شوند؛ زیرا این زیارات برای زیارت هر یک از ائمه علیهم السلام در کنار مزار و مشاهد شریف ایشان وارد شده‌اند؛ چرا که وقتی موسی بن عمران نخعی از امام هادی علیه السلام درخواست تعلیم زیارتی کامل و جامع برای زیارت هر یک از ائمه می‌نماید؛ امام هادی علیه السلام در پاسخ او می‌فرماید:

إذا صرت إلى الباب فقف و اشهد الشهادتين و انت علی غسل فاذا دخلت و رايت القبر فقف... ثم أذن من القبر و كبر الله اربعين مرة تمام مائة تكبيرة، ثم قل: السلام عليكم يا اهل بيت النبوة...؛ هنگامی که با غسل زیارت به حرم رسیدی، در آستانه درب حرم ایستاده، شهادتین بر زبان جاری می‌کنی و

---

۱. عیون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۳۰۵، ح ۱، ب ۶۸؛ من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۰۹؛ المزار ابن المشهدی، ص ۵۲۴، ب ۱، قسم ۵؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۲۷، ح ۴؛ حدثنا علی بن احمد بن محمد بن عمران الدقاق و محمد بن احمد السنانی و علی بن عبدالوراق و الحسین بن ابراهیم بن احمد بن هشام المکتب قالوا حدثنا محمد بن اسماعیل المکی البرمکی قال حدثنا موسی بن عمران النخعی قال قلت لعلی بن محمد بن علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن طالب علیهم السلام علمنی یا بن رسول الله صلی الله علیه و آله قولاً اقوله بلیغاً كاملاً اذا زرت واحداً منکم.

وارد حرم می شوی و آنگاه که قبر مطهر را دیدی، ایستاده
واذن ورود می طلبی و تکبیر می گویی؛ سپس بر اهل بیت
پیامبر صلی الله علیه و آله سلام می نمایی.

زیارت رجبیه نیز شامل زیارت حضرت مهدی علیه السلام نمی شود؛ زیرا
حسین بن روح نوبختی درباره آن می فرماید: «ایّ المشاهد کنت بحضرتها
فی رجب تقول: الحمد لله الذی اشهدنا مشهد اولیائه...»^۱ مشاهد هر یک از
ائمّه را در ماه رجب زیارت نمودی، چنین می گویی...

ادعیه و زیارات وارده در توقیعات و یا صادره از ناحیه مقدسه
ادعیه و زیارات صادره از ناحیه مقدسه و یا وارده در توقیعات به سه
دسته تقسیم می شوند:

دسته اول:

ادعیه و زیارات وارده در توقیعات و یا صادره از ناحیه مقدسه متعلق
به سایر معصومین علیهم السلام که امام دوازدهم علیه السلام آنها را تصحیح و یا
تکمیل و در مواردی هم بیان می فرماید و به رغم باز خوانی آنها
توسط حضرت مهدی علیه السلام فرازی مهدوی و یا بیان گر مهدویت در آنها
وجود ندارد. این دعاها به ترتیب صدور از معصوم عبارتند از:

۱. دعای عظیم الشان از امام علی علیه السلام که محمد بن عثمان عمری

---

۱. مصباح المجتهد، ص ۸۲۱، ش ۸۸۵؛ المزار ابن المشهدی، ص ۲۰۲؛ اقبال الاعمال، ج ۲، ص ۱۸۳؛ بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۹۴، ح ۱۰۶، رویناها باسنادنا الی جدی ابی جعفر الطوسی
فیما ذکره عن ابن عیاش قال حدثنا خیر بن عبدالله عن مولانا.

آن را نقل و بر آن تأکید می‌کند.

۲. دعای یمانی از امام علی علیه السلام که حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه اشتباهات امیراسحاق استرآبادی را هنگام قرائت آن تصحیح می‌کند. شایان ذکر است دعای کمیل از حضرت علی علیه السلام برای شب نیمه شعبان وارد شده است.

۳. دعای حریق از امام سجاد علیه السلام که حضرت مهدی علیه السلام آن را تکمیل می‌کند.

۴. دعای سمات از امام باقر علیه السلام که محمد بن عثمان العمری آن را نقل و بر اهتمام به آن تأکید می‌کند.

۵. دعای الحاح از امام صادق علیه السلام که حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه در مناسک حج، کیفیت آن را برای ابونعیم انصاری بیان می‌کند.

۷. دعای عبرات از امام صادق علیه السلام که حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه آن را برای حل مشکلات به سید رضی الدین توصیه می‌کند.

۸. ادعیه ماه رجب.

۹. ادعیه ماه شعبان؛ توقیعاتی توسط محمد بن عثمان و حسین بن روح نوبختی از نواب خاص حضرت ولی عصر علیه السلام در خصوص آنها به ویژه روزهای سوم این دو ماه صادر شده است و آنها را ابن عیاش و محمد بن عبدالله تستری و قاسم بن علاء همدانی روایت می‌کنند و در بین آنها فقط دعای روز سوم شعبان فرازهایی مربوط به مهدویت

دارد.^۱

۱۰. دعاهای قنوت نماز اهل بیت علیهم السلام که آنها را احمد بن محمد بن عثمان البغدادی، برادر زاده محمد بن عثمان بن سعید العمری رضی الله عنه از مجموعه‌ای که عموی ایشان در اختیارش قرار می‌دهد، نقل می‌کند. لازم به ذکر است ادعیه دیگری هم وجود دارند که از حضرت مهدی علیه السلام روایت شده‌اند و لکن به جهت اینکه به ابعاد و شئون حضرت نمی‌پردازند از آنها ذکر نمی‌نخواهد شد. به خصوص که منابع آنها از میزان اعتبار لازم برخوردار نیست.^۲

دسته دوم:

ادعیه و زیاراتی که از ناحیه مقدسه برای زیارت سایر معصومین علیهم السلام و یا مناسبت خاص وارد شده است و به امامت و مهدویت نمی‌پردازند؛ مانند زیارت رجبیه که به رغم صدور آن از ناحیه مقدسه، به جهت زیارت مشاهد هر یک از ائمه علیهم السلام وارد شده است و توضیح آن ضمن زیارات مطلقه برای هر یک از ائمه علیهم السلام گذشت. زیارت عاشورا نیز که در آن به نام شهداء واقعه کربلا اشاره می‌شود؛ به رغم صدور آن از ناحیه مقدسه برای زیارت سیدالشهدا ارتباطی به امامت و مهدویت ندارد.^۳

۱. مصباح‌المجتهد، ص ۷۰۱ و ۷۰۳ و ۷۷۲ و ۸۰۵.

۲. جهت آشنایی با آنها به صحیفه‌ی مهدیه سید مرتضی مجتهدی باب ششم مراجعه شود.

۳. اقبال الاعمال، ج ۳، ص ۷۳، ب ۲، فصل ۱۴: فیما نذکره من زیارة الشهداء فی یوم عاشورا رویناها باسنادنا الی جدی محمد بن حسن الطوسی (ره)، قال حدثنا الشیخ ابو عبدالله محمد

زیارت ناحیه مقدسه برای زیارت سیدالشهداء علیه السلام در روز عاشورا از ناحیه مقدسه صادر شده است و حضرت مهدی علیه السلام در آن می فرماید: «فلئن اخرتنی الدهور و عافنی عن نصرک المقدر ولم اکن لمن حاربک محاربا و لمن نصب لک العداوة مناصبا فلاندینک صباحا و مساء و لایکین علیک بدل الدموع دما حسرة علیک و تأسفا علی ما دهاک و تلهفا حق اموت بلوعة المصاب و غصة الاکتیاب»؛^۱ اگر زمانه مرا به تأخیر انداخت و فرصتی برای یاریات پیدا نکردم و نبودم تا با دشمنانت مبارزه و مقابله کنم، هر صبح و شام برایت ندبه و ناله می کنم و به جای اشک برایت خون گریه می کنم و از داغ جانسوز و مصیبت جانکاهت تأسف می خورم و آه حسرت می کشم.

دسته سوم:

ادعیه و زیارات صادر از امام دوازدهم علیه السلام که ضمن طبقه بندی ادعیه و زیارات بر اساس صدور از معصومین علیهم السلام در همین فصل به آنها اشاره خواهد شد.

بن احمد بن احمد بن عیاش قال حدثنی الشیخ الصالح ابو منصور بن عبدالمنعم بن النعمان البغدادی (ره) قال خرج من الناحیه المقدسه سنة اثنین و خمسین و مائین علی ید الشیخ محمد بن غالب الاصفهانی حین وفاة ابی (ره) و کنت حدیث السن و کتبت استأذن فی زیارة مولای ابی عبداللہ علیه السلام و زیارة الشهدا (ره) فخرج الی منه...

۱. المزار مشهدی، ص ۴۹۶، ب ۱۸، قسم ۴، خرج من الناحیه المقدسه الی احد الابواب؛ بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۱۷، ب ۲۴، زیارت ۸ از مفید.

یاد آوری

همان گونه که پژوهش معارف مهدویت و بررسی مسأله نشان می‌دهد، صدور ادعیه و زیارات از ناحیه مقدسه مستلزم صدور از امام دوازدهم علیه السلام نیست و ممکن است دعا یا زیارت از امام دیگری صادر شده باشد و حضرت مهدی علیه السلام آن را تصحیح و یا تکمیل نماید و یا مورد توصیه و تاکید قرار دهد.

شیوه سوم: طبقه بندی بر اساس صدور از معصوم علیه السلام

فایده علمی: ثمره علمی طبقه بندی به این شیوه، شناسایی میزان صدور ادعیه از اهل بیت علیهم السلام و باز شناسی ادعیه و زیارات مأثور مهدوی از غیر مأثور است. علاوه بر آن سبب صدور دعا یا زیارت نیز شناخته می‌شود.

ادعیه و زیارات صادره از حضرت علی علیه السلام

دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن توصیف امام دوازدهم علیه السلام

ادعیه و زیارات صادره از امام سجاد علیه السلام

۱. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام در هر روز ماه مبارک رمضان؛
۲. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام بعد از ظهر جمعه؛
۳. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام در موقف حج؛
۴. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام در روز عرفه.

ادعیه و زیارات صادره از امام باقر علیه السلام

۱. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن تعقیب نماز؛
۲. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن عرض تسلیت به مناسبت روز عاشورا و پرداختن به مهدویت در روز عاشورا؛
۳. زیارت حضرت مهدی علیه السلام هنگام رؤیت آن حضرت؛
۴. دعای عهد «اللهم یا اله الالهه...».

ادعیه و زیارات صادره از امام صادق علیه السلام

۱. دعای معرفت به صورت مختصر و مفصل؛
۲. دعای غریق؛
۳. دعای عهد که چهل روز خوانده می شود؛
۴. دعا برای ظهور بعد از نماز ظهر؛
۵. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن تعقیب نماز حاجت؛
۶. دعا برای ظهور در ظهر عاشورا؛
۷. زیارت جامع ائمه علیهم السلام از راه دور.

ادعیه و زیارات وارده از امام کاظم علیه السلام

۱. دعا برای ظهور، بعد از نماز عصر؛
۲. دعا برای ظهور، ضمن تعقیب نماز.

ادعیه و زیارات صادره از امام رضا علیه السلام

۱. زیارت مطلقه حضرت مهدی علیه السلام؛
۲. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام در زمان غیبت؛

۳. دعای شب نیمه شعبان؛
۴. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام در قنوت نماز جمعه؛
۵. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام بعد از ظهر جمعه؛
۶. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام در زمان غیبت.

ادعیه و زیارات صادره از امام جواد علیه السلام

۱. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن تعقیب نماز صبح؛
۲. قنوت امام جواد علیه السلام.

ادعیه و زیارات صادره از امام هادی علیه السلام

۱. زیارت حضرت مهدی علیه السلام در روز جمعه؛
۲. دعا برای حضرت مهدی علیه السلام ضمن تعقیب نماز صبح؛
۳. قنوت امام جواد علیه السلام.

ادعیه و زیارات صادره از امام حسن عسکری علیه السلام

۱. قنوت امام حسن عسکری علیه السلام.

شایان ذکر است مواردی وجود دارد که به صدور دعا از امام خاصی اشاره نشده است؛ از جمله:

۱. دعایی مهدوی عن الصالحین علیهم السلام؛
۲. دعای سلامتی حضرت مهدی علیه السلام؛
۳. زیارت حضرت مهدی علیه السلام از برخی از امامان؛
۴. زیارت حضرت مهدی علیه السلام ضمن زیارت حضرت رضا علیه السلام.

ادعیه و زیارات خاصه صادره از امام دوازدهم علیه السلام

۱. دعای معرفت

ابوعلی همام می‌فرماید: جناب عمری، نایب خاص امام علیه السلام دعای معرفت را برای او املاء نموده است. سید بن طاوس هم آن را با متنی مختصر از ناحیه مقدسه نقل می‌کند.

۲. دعای فرج «اللهم عظم البلاء»

۳. دعای طلب صفات محموده «اللهم ارزقنا...»

مرحوم کفعمی در مصباح می‌فرماید: حضرت مهدی علیه السلام این دعا را به شخص محبوس در زندان تعلیم نموده است. همچنین ایشان دعای طلب صفات محموده (اللهم ارزقنا توفیق الطاعة) را مروی از امام دوازدهم علیه السلام می‌داند.

۴. دعای افتتاح

احمد بن محمد بن عثمان البغدادی، دعای افتتاح را از مجموعه‌ای که عموی ایشان، محمد بن عثمان بن سعید العمری در اختیار او قرار می‌دهد، نقل می‌کند.

۵. صلوات ضراب اصفهانی

یعقوب بن یوسف، معروف به ضراب، این صلوات را از توقیع حضرت، به قاسم بن علاء آذربایجان روایت می‌کند.

۶. زیارت آل یس

زیارت فوق از ناحیه مقدسه صادر شده است و به جهت توجه به امام عصر علیه السلام مورد توصیه و تأکید قرار گرفته است.

۷. زیارت ندبه

محمد بن عبدالله بن جعفر الحمیدی برای توجه به امام دوازدهم علیه السلام به دو زیارت فوق الذکر اشاره می‌کند که از ناحیه مقدسه صادر شده‌اند و با مضامینی متفاوت از یکدیگر، به بیان سیمای وجودی و عمل کردی حضرت مهدی علیه السلام می‌پردازند.

۸. زیارات سرداب

سرداب به مکان زندگی امام زمان اطلاق می‌شود که هم اکنون در سامرا به عنوان سرداب غیبت امام دوازدهم علیه السلام مشهور است علت این مطلب این است که امام زمان آخرین بار در آن مکان دیده شده است.

۹. زیارتی دیگر

بعضی مشایخ محمد بن علی بن بابویه زیارتی را نقل می‌کند که مضمون آن بسیار قریب به مضمون زیارات سرداب است.^۱

---

۱. بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۲۴۵، ش ۸، قبس المصباح، سمعت الشيخ ابا عبد الله الحسين بن الحسن بن بابويه رضي الله عنه بالري سنة اربعين و اربعمائة يروي عن عمه ابي جعفر محمد بن علي ابن بابويه رحمه الله قال حدثني بعض مشايخ القميين قال... فتمت و انا به مغموم فرايت في النوم رجلا حسن الوجه حسن اللباس طيب الرايحة خلته بعض مشايخنا القميين

جمع بندی و نتیجه گیری

بررسی منابع مهدویت نشان می‌دهد قریب به صد مورد دعا و زیارت بدون تکرار با مضامینی مطابق آیات و روایات در مورد امام دوازدهم علیه السلام از اهل بیت علیهم السلام صادر شده است و صدور مستمر و توجه مداوم ائمه علیهم السلام به آنها حاکی از اهتمام اهل بیت علیهم السلام به این آموزه در قالب ادعیه و زیارات است.

درنگی در سایر ادعیه و زیارات موجب جستار کامل‌تری در وادی معرفت خواهد بود. و تثبیت بیشتری از اعتقاد به مهدویت در جامعه منتظران به ارمغان می‌آورد.

دو. ادعیه و زیارات غیر مأثور

تأملی در ادعیه و زیارات غیر مأثور

مراد از ادعیه و زیارات غیر مأثور، ادعیه و زیاراتی است که در روایات اهل بیت علیهم السلام مورد اشاره قرار نگرفته‌اند و از ناحیه بزرگان امامیه به آنها پرداخته شده است. توجه به این مطلب لازم است که این حالت برخاسته از حالت التجاء و التماس علما است و این امر به

→

الذین كنت اقرأ عليهم... فابتداني و قال ارجع فيما انت بسبيله الى الله و استعن بصاحب الزمان عليه السلام و اتخذه لك مفرعا فانه نعم المعين و هو عصمة اوليائه المؤمنين ثم اخذ بيده اليمنى و قال زره و سلم عليه و رسله ان يشفع لك الى الله تعالى في حاجتك فقلت له علمني كيف اقول... فتنفس الصعداء و قال... و قل سلام الله الكامل... به نظر می‌آید این زیارت تعلیم حضرت صاحب الامر علیه السلام است و الله العالم.

معنی انشاء دعا از سوی آنها نیست؛ بلکه می‌تواند به نوعی خواسته و دغدغه ایشان که برگرفته از دعا و زیارات است را بیان نماید. به جهت تقریب به ذهن می‌توان دعای علما برای امام زمان را مثال زد که به زبان فارسی می‌گویند: «خداوندا فرج امام زمان را برسان» که این دعا ریشه در روایات دارد و استفاده از این گونه دعا برای امام زمان علیه السلام به خاطر انس و الفت با دعاست و... برای بعضی بزرگان مانند سید بن طاووس و یا خواجه نصیر طوسی روی داده است.

ادعیه و زیارات الهامی در خواب

برخی از ادعیه و زیاراتی که در خواب دیده شده‌اند از این قرار هستند:

دعا در دوران غیبت

سید بن طاوس در اشاره به ادعیه و زیارت الهامی در خواب می‌فرماید:

و رایت انا فی المنام من یعلمنی دعاء یصلح لایام الغیبة و هذه الفاظه:
« یا من فضل آل ابراهیم و آل اسرائیل علی العالمین باختياره و اظهر فی ملکوت السمات و الارض عزة اقتداره و اودع محمد صلی الله علیه و اله و اهل بینه غرائب اسراره، صل علی محمد و اله و اجعلنی من اعوان حجتک علی عبادک و انصاره»^۱ من در خواب،

---

۱. مهج الدعوات، ص ۳۹۶؛ بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۳۳۶، ح ۷.

شخصی را دیدم که دعایی را برای زمان غیبت به من می‌آموزد و سپس دعای فوق را ذکر می‌کند.

ادعیه وارده در خاطر مؤلف

[ادعیه و زیاراتی که به ذهن مؤلف خطور نموده] و یا به نوعی بر زبان او جاری شده است.

همان‌گونه که در ابتدای بحث اشاره شد، جاری شدن بعضی الفاظ دعا بر زبان بزرگان به جهت حالت التجاء و انس و الفت آنها با دعا و زیارت است که به نوعی دغدغه و فهم خود از ادعیه و زیارات را بیان می‌کنند و این امر ریشه در توجه ایشان به دعا دارد. مرحوم سید تحت عنوان «دعوات للمؤلف» نیز می‌فرماید: من الفاظ دعوات جرت فی خاطری فی الخلوات (از الفاضلی که در هنگام تنهایی به ذهن مولف خطور کرده است)؛ چند دعا ذکر می‌کند؛ از جمله: «اللهم ان هذا الذی یخاطبک منی هو العقل الذی لم یزل موافقا لکم فی اقبالکم علی و اعراضکم عنی».^۱

شایان ذکر است، آداب دعا و زیارت اقتضا می‌کند منتظران، به ویژه در مسأله مهدویت به ادعیه ماثور تمسک نمایند؛ هرچند انشاء ادعیه‌ای اندک از سوی بزرگانی چون سید بن طاووس صورت گرفته است و لکن نمی‌توان به استناد به آن به این شیوه توسل پیدا کرد؛ به خصوص در زمان معاصر که ممکن است روزنه‌ای برای برخورد

۱. مهج الدعوات، ص ۴۰۰.

ناصواب با مسأله مهدویت صورت گیرد. به همین روی ضمن آرزوی بخشش و مغفرت گذشتگان از علما، از عموم منتظران انتظار می‌رود توجه و توسل خویش را به ادعیه و زیارات وارده از معصومین علیهم السلام معطوف دارند.

ادعیه و زیارات انشایی از ناحیه علما

الف) دعای توسل خواجه نصیر

بسم الله الرحمن الرحيم... اللهم صل و سلم و زد و بارک علی النبی الامی و... الغیبة الالهية القائم بالحق و الداعی الی الصدق کلمة الله و امان الله و حجة الله الغالب بامرالله.^۱

ب) دعای عدیله

این دعا طبق اشاره مرحوم آغا بزرگ از فرازهای ادعیه و زیارات اهل بیت اخذ شده است و در قالب این الفاظ از اهل بیت وارد نشده است. به هر روی در آن آمده است:

«شهد الله انه لا اله الا هو... ثم الحجة الخلف القائم المنتظر المهدي المرجى الذي ببقائه بقيت الدنيا و بيمنه رزق الوري و بوجوده ثبتت الارض و السماء».^۲

۱. همان، ص ۴۲۵؛ مصباح کفعمی، ص ۷۱۶.

۲. الذریعة، ج ۹، ص ۱۹۲، ش ۷۵۸ دعاء العدیله المبدو بآیه الشهادة... انشاء بعض العلماء قد شرح فيه العقائد الحققة مع الاقرار بها و التصدیق بحقیقتها و فصل فيه ما اجمل ذكره فی دعاء الوصیه و العهد الذي رواه الكلینی فی الكافی و اوله (اللهم فاطر السموات)... و ضمنه بعض فقرات دعاء الاعتقاد المروى فی مهج الدعوات الذي رواه علی بن مهزیار من موسى بن جعفر فدعا العدیله المشهور لم یکن بعین هذه الالفاظ المرتبه المركبة كذلك ماثورا و لا

واکاوی ادعیه و زیارات انشایی توسط علما

مراد از این نوع دعا و زیارت، بکارگیری الفاظی با آهنگ دعا و زیارت با ادبیات غیر روایی و غیر صادره از معصوم است. جستار در ادعیه و زیارات نشان می‌دهد دعای توسل خواجه نصیر طوسی و دعای عدیله توسط علماء انشاء شده است؛ همچنین زیارت حضرت مهدی عجل الله فرجه که در موارد ترسناک خوانده می‌شود نمی‌تواند ماثور باشد؛ چرا که فرازهای آن مانند «السلام علیک یا جادة الله، السلام علیک یا قطب العالم، السلام علیک یا امام المسیح» در هیچ روایت و یا دعا و زیارتی وارد نشده است؛ هر چند بعضی فرازهای آن مانند دعای عدیله از ادعیه دیگر گرفته شده است.^۱

به همین لحاظ توسل به حضرت مهدی عجل الله فرجه در آنها صورت نمی‌پذیرد و شایسته است منتظران به ادعیه و زیارات معصومین علیهم السلام توجه نموده و توسل از طریق آنها را در هر صورت انتخاب نمایند.

سنجش و بررسی اجمالی اعتبار ادعیه و زیارات مهدوی

بررسی ادعیه و زیارات در منابع اولیه مهدویت و طبقه بندی آنها نشان می‌دهد روش و منش علماء سلف بر نقل بی‌کم و کاست احادیث و روایات و اتصال آنها به معصوم است؛ به گونه‌ای که به رسم

→

فی کتب جملة الاحیث علی هذا النهج مسطورا ولكن فقراته مأخوذة من الادعیه.

۱. المجموع الرائق، ج ۱، ص ۱۴۵.

امانت داری حتی در ترویج و تبلیغ و نشر احادیث، در نظریات خود از عین الفاظ روایی استفاده می‌کنند و به رغم صدور فتوا به حفظ ساختار روایی اهتمام می‌ورزند. از این رو هنگام نقل در مواردی که انشاء یا املاء و یا خواب و امثال آن مورد استفاده قرار گیرد، به تناسب متن نسبت به آن تذکر داده و توضیحات لازم را ارائه می‌دهند.^۱ به رغم این اهتمام، به جهت حفظ میراث حدیثی در دوران غیبت اجازه نقل حدیث برای ناقل حدیث را لازم می‌دانند؛ چرا که احادیث اهل بیت علیهم السلام در سایه این روش از دسّ و تزویر و یا هر گونه تحریف و تصحیف و زیاده و نقصان و هر نوع خطر احتمالی دیگر محافظت می‌گردد. علاوه بر این در این حرکت روش مند و خرد ورز لازم است، اسناد روایت به شیخ اجازه و فردی که مجاز به نقل روایت است مشخص باشد و طریق و حلقه اتصال و ارتباط ایشان به معصوم معین گردد.

بنابراین متون ادعیه و زیارات به عنوان یک میراث حدیثی محفوظ و صیانت شده، در اختیار ما قرار گرفته‌اند. از این رو دعا و زیارتی که مستندات و منابع آن مشخص است، مشکلی برای پذیرش ندارند و با بررسی سند آنها که خود پژوهش مستقلی می‌طلبد می‌توان از آنها دفاع کرد؛ به خصوص که در برخی از آنها مانند دعا‌های معرفت، ندبه و عهد و دعا برای سلامتی حضرت مهدی علیه السلام مستندی صحیح

۱. بحار الانوار، ج ۱، ص ۴۶، و لو کان فی المتن اختلاف مغیر للمعنی نبینه.

ملاحظه می‌شود.^۱ تواتر معنوی ادعیه تعجیل فرج نیز صحت وقوت آنها را تأمین می‌کند. روش و منش محدثانی مانند کلینی، نعمانی، صدوق و طوسی در آثار ایشان هم حاکی از گرد آوری متون صحیح روایی است؛ بنابراین ادعیه و زیارات در این منابع؛ اعتبار لازم، جهت قبول و پذیرش را دارا هستند.

لازم به ذکر است که در این میان ادعیه و زیاراتی هستند که حتی در منابع اولیه نیز سندی متصل به معصوم برای آنها ذکر نمی‌شود که در مقابل این دسته از ادعیه و زیارات باید گفت با توجه به سوختن دارالعلم و آتش زدن کتابخانه‌های شاپور اردشیر وزیر آل بویه و شیخ طوسی توسط حنابله بغداد و کتابخانه سید مرتضی و فاطمیون توسط مغولان در قرن پنجم و ششم، چه بسا اکثر نسخ اصلی و یا پشتیبان ادعیه و زیارات از بین رفته باشد^۲ و در دوران بعد بر اساس نسخ پراکنده و مندرس دیگر که در اطراف و اکناف و یا در محفوظات علما وجود داشته است متون فعلی بازیابی و بازنویسی شده باشد.

و بخشی دیگر توسط بعضی علما بازسازی شده و اسناد آن بازشناسی شده است. از این قبیل می‌توان به کتبی از سید بن طاوس؛ چون اقبال الاعمال، جمال الاسبوع، مصباح الزائر و مهج الدعوات اشاره کرد که با طرق و اسناد خود به جدش، شیخ طوسی،

---

۱. سند ادعیه مذکور در فصلنامه تخصصی انتظار موعود، ج ۱، ص ۲۵۱ و ج ۱۸، ص ۲۵۹ و

شرح دعای عهد هرندی توسط محققین، صحیح ارزیابی شده است.

۲. ر ک: المنتظم، ذیل حوادث؛ اعیان الشیعه، ج ۹، ص ۱۵۹.

ادعیه و زیارات غیر مستند در مصباح المجتهد را به صورت مستند گرد آوری و تدوین می‌نماید و به دفاع از ادعیه و زیارات می‌پردازد. ممکن است بخشی از ادعیه و زیارات در کتبی باشد که آن روز مشهور و معروف و مقبول و معتبر بوده است؛ به گونه‌ای که مؤلف به جهت شهرت، به ذکر دعا و زیارت، بدون سند بسنده نموده است؛ چنان که طبرسی در احتجاج به این مطلب اشاره کرده و می‌فرماید:

و لاناتی فی اکثر ما نوردہ من الاخبار باسناده اما لوجود الاجماع علیہ او موافقتہ لما دلت العقول الیہ او لاشتهاره فی السیر و الکتب...؛^۱ در بیشتر موارد اسناد اخباری که نقل می‌شود آورده نشده است دلیل عدم نقل اسناد اخبار به خاطر اجماعی بودن مطلب و یا معقول بودن و یا مشهور بودن آن در سیره و کتب مؤلفین است.

مؤلف مزار کبیر نیز می‌فرماید: «فانی قد جمعت فی کتابی هذا من فنون الزیارات... مما اتصلت به من ثقاۃ الرواۃ السادات».^۲

از این گذشته عمل مشهور فقهاء در برخورد و تعامل با متون ادعیه و زیارات که تا امروز در توجهات و توسلات ایشان به اهل بیت علیهم السلام دیده می‌شود، نشان گر تلقی علماء از متون ادعیه و زیارات به قبول است و این غیر از قول به جبران ضعف سند ادعیه و زیارات است؛ چرا که اگر عمل مشهور حدسی باشد برای فقیه کار آمد نیست و

۱. الاحتجاج، ج ۱، ص ۷.

۲. المزار، ص ۲۷.

ضعف سند را جبران نمی‌کند و اگر حسی باشد به معنی وجود قرینه و یا دلیلی نزد مشهور فقها برای پذیرش این متون است که در این صورت نیز از باب رجوع به خبره و اخبار و گواه عدلین بر مطلب، مورد استقبال قرار می‌گیرد و درمی‌یابیم مستندی نزد ایشان بوده است که به جهت گذشت زمان و گسست حلقات ارتباطی بین علوم، به دست ما نرسیده است.

در نتیجه مشکلی برای پذیرش ادعیه مستند وجود ندارد و برای دفاع از ادعیه و زیاراتی که سند مخدوش و یا ضعیفی دارند می‌توان به سیره متشرعه و یا قوت متن آنها تسمک کرد؛ همان گونه که یکی از محققین با اتخاذ این مبنا و عمل به این راه کار می‌فرماید: «استدرکنا علی المصنف طاب ثراه کثیرا من الطعون علی الخلفاء الثلاثة بمصادرهما العامیه بعد ان قوینا المتن بما رایناه مناسباً»^۱.

از این رو بهره‌گیری از این شیوه در ادعیه و زیارات استبعادی ندارد؛ به خصوص که توسل و توجه به اهل بیت علیهم‌السلام در طول دوران غیبت با این ادعیه و زیارات بدون هیچ‌گونه تشکیکی؛ از ناحیه بزرگان همواره ره توشه منتظران و نجوای شیفتگان ظهور حضرتش قرار گرفته است.

ادعیه و زیاراتی که رهیافتی به آنها جز خواب و رؤیا و یا کشف و شهود وجود ندارد قابل پذیرش نبوده و مستند قوی برای پذیرش آنها

---

۱. بحار الانوار، ج ۲۹، ص ۴۵، ش ۶ مقدمه محقق عبدالزهره العلوی.

وجود ندارد. برخی زیارات نیز که از ناحیه عوام خوانده می‌شود مستند معتمدی ندارند. به جهت اشاره به نمونه‌ای از آنها می‌توان در جملات ذیل دقت نمود: «السلام علیک یا صاحب العصر و الزمان و یا خلیفة الرحمن و یا شریک القرآن الغوث و الامان من جور الزمان عجل الله تعالی فرجک و سهل الله مخرجک و رحمة الله و برکاته».

هر چند فرازهای این زیارت در بین ادعیه مهدوی موجود است ولی دعا یا زیارتی به این مضمون وارد نشده است و دلیل معتبری بر پذیرش آن و امثال آن وجود ندارد. و بهتر است منتظران نیز از آنان بپرهیزند و از طریق ادعیه وارده از ناحیه معصومین علیهم السلام به امام عصر علیه السلام توجه و توسل جویند.

نتیجه گیری

سیر ورود ادعیه و زیارات در منابع معتبر روایی نشان می‌دهد آنها نیز از جمله معارف حدیثی و میراث روایی اهل بیت علیهم السلام به شمار می‌آیند. مضمون آنها معارفی بس ژرف و عمیق در حوزه کلام و اعتقادات؛ به خصوص آموزه امامت و مهدویت می‌پردازد که به صورت مستند، توسط محدثان بزرگ شیعه تهیه، تنظیم و تدوین شده‌اند. نگاهی کلی به ادعیه و زیارات نشان می‌دهد، محتوای آنها هماهنگ با آیات و مطابق با روایات به روشی خاص، ویژگی‌های شخصی و نوعی حضرت مهدی علیه السلام را تبیین و توصیف می‌کنند. بنابراین فصل مستقلی در پژوهش برای بیان سیمای وجودی و عمل کردی امام دوازدهم علیه السلام از منظر ادعیه و زیارات قرار می‌گیرد.

فصل سوم:

سیمای وجودی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الیوم

در ادعیه و زیارات

مقدمه

شناخت ابعاد و شئون حضرت مهدی عجل الله فرجه به عنوان انسان کامل، موجب ارتباطی وثیق و مطمئن با این آموزه در عصر غیبت خواهد شد؛ چرا که موعود در اندیشه اسلامی دارای چهره ای معین و ماهیتی مشخص می باشد. جستار در ادعیه و زیارات نشان می دهد می توان در سایه متون غنی و قوی آنها آموزه امامت و مهدویت به ویژه شخصیت امام دوازدهم عجل الله فرجه را تبیین کرد و چهره ای نیکو از این مسأله ترسیم نمود. در این قسمت از پژوهش تلاش خواهد شد سیمای وجودی حضرت در ادعیه و زیارات مورد واکاوی قرار گیرد.

۱. ماهیت مهدی موعود عجل الله فرجه در ادعیه و زیارات

الف) نام حضرت مهدی عجل الله فرجه هم نام پیامبر است.

نام امام دوازدهم عجل الله فرجه در ادعیه و زیارات حضرت، همان نام پیامبر

اعظم صلوات الله وسلامه عليه است. در ادعیه و زیارات وارد شده است: «اللهم فاطهر لی ولیک و ابن بنت نبیک المسمی باسم نبیک».^۱

در بعضی از ادعیه انشایی نیز این مضمون وارد شده است: «فاظهر اللهم لنا ولیک و ابن ولیک و ابن بنت نبیک المسمی باسم رسولک صلوات الله وسلامه عليه».^۲ بنابراین حضرت، هم نام پیامبر صلوات الله وسلامه عليه است. به جهت اشاره به این مطلب در دعای شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان آمده است: «اللهم کن لولیک القائم پامرک الحجة، محمدین الحسن المهدی عليه السلام»؛ بنابراین دعا، نام وجود مبارک حضرت مهدی عليه السلام «محمد» است.^۳

(ب) نسب حضرت مهدی عليه السلام

مهدی عليه السلام از نسل پیامبر صلوات الله وسلامه عليه

حضرت مهدی عليه السلام در امتداد سلسله جلیله امامت به عنوان آخرین امام در بیت امام عسکری عليه السلام متولد شد. طبق آنچه در روایات وارد شده و در تاریخ مورد تأیید قرار گرفته است، حضرت مهدی عليه السلام از نسل پیامبر صلوات الله وسلامه عليه است؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات مهمی همانند زیارت آل یس و دعای ندبه آمده است: «سلام علی آل یس»^۴ به نظر همه کارشناسان و صاحب نظران تفسیر، مراد از «یس» پیامبر

۱. المزار، ص ۶۶۵.

۲. بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۲۸۵.

۳. اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۹۱.

۴. الاحتجاج، ج ۲، ص ۳۱۶؛ المزار، ص ۷۵۲.

خاتم صلی الله علیه و آله و سلم است؛ همان گونه که از این زیارات استفاده می شود نسب امام دوازدهم عجل الله فرجه به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می رسد.

در دعای بعد از ظهر روز جمعه، هم از امام باقر علیه السلام در خصوص نسب حضرت آمده است «اللهم اشتر منی نفسی الموقوفة علیک المحبوبة لامرک بالجنة مع معصوم من عترۃ نیک صلی الله علیه و آله و سلم» طبق این دعا نیز امام عصر علیه السلام از عترت پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و سلم است.^۱

عترت از ماده «عتر» به معنی حلقه اتصال جدایی ناپذیر است و این فراز گویای این واقعیت است که تصور مهدویت بدون توجه به خاندان وحی و بیت امامت معنی نخواهد داشت؛ چرا که مهدویت بدون ایشان، به نوعی گرایش به انحراف و مدعیان دروغین است.

در دعای ندبه درباره نسب امام دوازدهم عجل الله فرجه آمده است: «این ابن النبی المصطفی و ابن علی المرتضی و ابن خدیجة الغراء و ابن فاطمة الكبرى» در ادامه به صورت شفاف می فرماید: «و صل علی محمد جده و رسولک السید الاکبر و علی ابیه سید الاصغر و جدته الصدیقة الكبرى فاطمة بنت محمد».^۲

بنابر این همان گونه که در ادعیه و زیارات آمده است، حضرت مهدی عجل الله فرجه از نسل پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله و سلم است. ایشان فرزند علی و فاطمه زهرا علیها السلام و در میان فرزندان ایشان از نسل سید الشهداء علیه السلام است. همان گونه که در دعای شب سوم شعبان در اشاره به این حقیقت می فرماید:

۱. مصباح المتعجد، ص ۳۷۵، ش ۵۰۲، ۱۱۲.

۲. المزار، صص ۵۸۳-۵۷۹.

«اللهم انى اسئلك بحق المولود فى هذا اليوم الموعود بشهادته قبل استهلاله و ولادته بكته السماء و من فيها والارض و من عليها و لا يطاء لايتها قتيل العبرة و سيد الاسرة الممدود بالنصرة يوم الكرة المعوض من قتله ان الائمة من نسله و الشفاء فى تربته»^۱

طبق این دعا دیگر توجیهی برای مهدویت از نسل امام حسن مجتبی علیه السلام باقی نمی ماند! و این همان دانش افزایی ادعیه و زیارات است.^۲

آنچه در ادامه می توان گفت و از ادعیه و زیارات بر می آید بنوت امام دوازدهم علیه السلام برای امام عسکری علیه السلام است؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات به جهت اشاره به این مطلب آمده است:

«سلام الله و برکاته و تحياته على مولای صاحب الزمان... و خلف الحسن الامام المومن و القائم المعتمد»^۳

در دعای دیگری آمده است: «وصل على ولى الحسن وصيه و وارثه»^۴. بنابراین در خصوص نسب حضرت در ادعیه و زیارات می توان چنین نتیجه گرفت که امام دوازدهم علیه السلام فرزند امام حسن عسکری علیه السلام

۱. مصباح المتعجد، ص ۸۲۶.

۲. دلیل این که چرا بعد از سید الشهداء امام بعدی در ادعیه و زیارات به عنوان حامل نسل امام دوازدهم علیه السلام وارد نشده، خارج از این پژوهش است. و با وجود بیان سلسله امامت و روایات و تاریخ، خللی به این بحث وارد نمی آید؛ به خصوص که ادعیه و زیارات دانش مکمل و متمم روایات است و طبیعی است که به بعضی از موارد اشاره ای نداشته باشد، شاید هم به دست ما نرسیده است.

۳. مصباح الزائر، ص ۴۱۹؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۴.

۴. همان، ۴۴۱؛ بحار انوار، ج ۹۹، ص ۱۰۲.

است و این سلسله منتهی به سید الشهداء، امیر المؤمنین و فاطمه زهرا و سر سلسله آن خاتم انبیاء صلی الله علیه و آله است، بنابراین حضرت مهدی علیه السلام از سادات بنی هاشم و حسینی است و فرزند امام حسن عسکری علیه السلام می باشد.

۲. ویژگیهای شخصی حضرت مهدی علیه السلام

تأملی در تفاوت کنیه، لقب و صفت

ادعیه و زیارات مملو است از کنیه و القاب و صفاتی که هر یک به نوعی بیان گر شخصیت امام دوازدهم علیه السلام هستند؛ به رغم وجوه مشترکی که بین آنها وجود دارد، در پاره‌ای از موارد تفاوت‌هایی بین آنها دیده می‌شود. هر چند هر یک از آنها فرق اساسی با دیگری ندارد و همه آنها در راستای بیان شخصیت حضرت مهدی علیه السلام هستند؛ لکن به جهت تبیین بهتر ابعاد مسأله به تفاوت‌هایی ضمن توضیح آنها اشاره می‌شود.

کنیه: استفاده از کنیه در زبان عرب برای تعریف و یا برای تعظیم است، هر چند، گاه برای تحقیر شخص نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. به نظر می‌آید با توجه به فضای مهدی ستیزی زمان امام دوازدهم علیه السلام کنایه، گزینه مناسبی برای معرفی مسأله امامت و مهدویت باشد؛ به خصوص که می‌تواند به صورت غیر مستقیم، عظمت آن حضرت را نیز برای اهلش بیان نماید.

لقب: لقب بر مسمای مشهور و فراگیر اطلاق می‌شود. القاب حضرت

مهدی علیه السلام از تحقق کامل اهداف خلقت و کار کرد امامت به دست امام دوازدهم خبر می‌دهند؛ چرا که با اقدامات آن حضرت، تمام ارزشها در جامعه مشهور و معروف و نهادینه و فراگیر خواهد شد.

صفت: صفت در مقام تمجید و نکو داشت و بزرگداشت استفاده می‌شود، در حقیقت صفات بیان گر حالات نیکوی امام هستند. بنا بر این، صفات نمی‌توانند همانند القاب به اقدامات فراگیر حضرت بپردازند و از کنایه نمی‌توان انتظار داشت به مثابه صفات، تصویر روشنی از امام ترسیم نمایند؛ هر چند در تمام آنها به بزرگی از آن امام همام یاد می‌شود.^۱

کنیه‌های امام دوازدهم علیه السلام

سیاست شوم عباسیان مبنی بر قطع رابطه امام علیه السلام با مردم موجب شد، بخشی از زندگی امام دوازدهم علیه السلام به دوران اختفا و پنهان زیستی اختصاص یابد. به همین لحاظ بیت امامت ناگیر به اتخاذ روشی غیر مستقیم برای معرفی چهره موعود بر آمد که از مزایای آن، عدم جلب توجه دستگاه خلافت عباسی نسبت به تبیین ویژگی‌های شخصی امام دوازدهم علیه السلام می‌باشد.

ساختار کنیه نزد عرب شامل کلماتی می‌شود که در ابتدای آنها واژه «اب، ام، ابن، بنت» قرار می‌گیرد.^۲ بنابراین معیار، کنیه‌های امام

۱. الفروق اللغویة، صفحات ۴۵۸ و ۲۴۵ و ۵۲.

۲. تاج العروس، ج ۲۰، ص ۱۳۴.

دوازدهم عجل الله فرجه در ادعیه و زیارات در این قالب شناخته شده‌اند. مرور ساختار ادبیات عرب نشان می‌دهد «کنایه» راهکار مناسبی برای شناسایی معارف این آموزه به شمار می‌آید و می‌تواند رسالت تبیینی مناسب از این مسأله را بر عهده گیرد؛ چرا که شیوه ویژه ای درانتقال معارف به مخاطب در این ساختار لحاظ شده است. به همین روی، استفاده از «کنایه» به این امر مهم اختصاص یافت.

بررسی «کنایه» نشان می‌دهد استفاده از این واژه برای تعریف و تبیین مکنی است و همان هدفی را نشان می‌رود که اسم آن را نسبت به مسمی اثبات می‌کند؛ با این تفاوت که «کنایه» برای تعظیم و گاه نیز برای تحقیر به کار می‌رود. تحقیقات نشان می‌دهد «کنایه» همیشه مأثور نیست و در پاره ای از موارد غیر مأثور است؛ به عنوان نمونه می‌توان به کنیه «ابا صالح» برای امام دوازدهم عجل الله فرجه اشاره کرد که در منابع روایی وارد نشده است و این امر موجب اختلال در بیان سیمای مکنی نمی‌شود؛ هر چند «کنایه» وارده در احادیث و ادعیه و زیارات، قدرت بسیار زیادی در تبیین ویژگی های شخصی مکنی دارند؛ چرا که از زاویه ای دقیق و عمیق به آموزه مورد نظر پرداخته‌اند. به جهت اشاره به آنها در مسأله مهدویت در ادعیه و زیارات فرازهایی آمده است که به آنها ضمن مطلب اشاره خواهد شد.

کاوش فضای سیاسی حاکم بر آموزه امامت و مهدویت نشان می‌دهد دشمنان هرگز قادر به مبارزه صریح و آشکار با این مسأله نشدند و جامعه اسلامی نیز چنین ستیزشی را تحت هیچ شرایطی تحمل نمی‌

نموده از این رو دشمنان در پی تخریب این مسأله بر آمدند و در پی تخریب و ستیزش امامت و مهدویت فتنه‌ها بر افروختند تا بتوانند در سایه آن از عظمت و ابهت مهدویت بکاهند. به جهت اشاره به این مطلب در حدیثی نبوی آمده است «بابی ابن خیرة الاماء ابن النوبية الطيبة الفم المنتجة الرحم ويلهم لعن الله الاعيس وذو صاحب الفتنة لعن الله الاعيس»^۱ ساختار کنایی موجود در دعا زیارت می‌تواند به خوبی با سیاه‌نمایی مهدی ستیزان مبارزه نماید؛ چرا که ادبیات آن اگر چه از سوی عرب گاه برای تحقیر مورد به کار برده می‌شود ولیکن کنایه همواره در مقام تعظیم شخص مورد استفاده قرار گرفته است و می‌تواند در مسأله مهدویت بر شکوه هر چه بیشتر آموزه مهدویت و اهمیت آن در اندیشه اسلامی به عنوان اندیشه راهبردی تأکید نماید و ساختار آنها موجب می‌شود به عنوان یک مسأله اساسی و بنیادین از سوی جامعه مورد استقبال قرار گیرد.

بررسی کنیه‌های امام دوازدهم علیه السلام چنین می‌نماید که استفاده از «کنایه» در ادعیه و زیارات به جهت یادآوری ابهت و شکوه هر چه بیشتر مهدویت و جایگاه رفیع آن حضرت علیه السلام در اندیشه اسلامی است. در باره راز تعدد آنها نیز می‌توان به این مطلب اشاره نمود که مجد و عظمت حضرت به اندازه‌ای است که بیان ویژگی‌های شخصی آن حضرت نیاز به استفاده از کنیه‌های متعددی دارد تا امکان ترسیم

---

۱. کافی، ج ۱، ص ۳۲۳، ح ۱۴.

ویژگیهای شخصی امام عصر علیه السلام در سایه آنها پدید آید. به همین لحاظ در این قسمت از پژوهش به ویژگیهای شخصی حضرت در آنها به ترتیب ذیل به صورت کلی اشاره می‌شود:

الف) نسب امام زمان علیه السلام: به جهت اشاره به آن در ادعیه آمده است «این ابن النبی المصطفی و ابن علی المرتضی و ابن خدیجة الغراء و ابن فاطمة الكبرى»^۱ حضرت مهدی علیه السلام از خاندان پیامبری است که برگزیده خداوند متعال است و ذریه او در وصیش علی مرتضی قرار گرفته است. او فرزند خدیجه کبری و فاطمه زهرا است، او فرزند بهترین بندگان مقرب خدا و نیکان روزگار است.

ب) تبارشناسی امام زمان علیه السلام: حضرت مهدی علیه السلام فرزند افرادی بخشنده و فداکار و کریم و وفادار است. اجداد طاهرین آن حضرت، همگی پاک و مطهر و معصومند؛ بنابر این هرگز شخصی قادر نخواهد بود با تظاهر به تشریفات بیت امامت جایگزین آن امام همام گردد. برای بیان این منظور در ادعیه آمده است:

بابی انت و امی و نفسی لک الوقاء و الحمی، یابن السادة المقربین،

یابن النجباء الاکرمین، یابن الهداة المهدیین، یا بن الخیرة المهدیین، یا

بن الغطارفة الانجبین، یا بن الاطائب المطهرین، یا بن الخصارمة

المنتجبین، یابن القماقة الاکرمین.^۲

ج) سیمای پدیدارشناسی مهدی علیه السلام: رسالت کنیه، ترسیم تصویری

۱. المزار الکبیر، ص ۵۸۰.

۲. همان، ص ۵۸۰.

شفاف و گویا از مکنی است. از آنجا که کنیه های امام زمان علیه السلام در مقام بیان ویژگی های شخصی حضرت وارد شده اند، در آنها به حقایق پرداخته می شود که ماهیت و شخصیت آن امام را مورد شناخت قرار دهد. به همین روی طبق محتوای آنها امام عصر علیه السلام چون ماه تابان و چراغ فروزان و ستاره ای درخشان، راه مستقیم را به جویندگان حقیقت نشان می دهد و همانند نشانه ای گویا، راهنمای جامعه به شمار می آید؛ به ویژه که حضرت مهدی علیه السلام از تبار صاحبان دانش و سنتهای پسندیده است به جهت اشاره به این مطلب، در ادعیه مهدوی آمده است :

يابن البدور المنيرة، يابن السرج المضيئة، يابن الشهب الثاقبة، يابن
الانجم الزاهرة، يابن السبل الواضحة، يابن الاعلام اللائحة، يابن العلوم
الكاملة، يابن السنن المشهورة، يابن المعالم الماثورة، يابن المعجزات
الموجودة، يابن الدلائل المشهورة، يابن الصراط المستقيم، يابن النبء
العظيم، يابن من هو في ام الكتاب لدى الله على حكيم، يابن الآيات
البيئات، يابن الدلائل الظاهرات، يابن البراهين الواضحات الباهرات
يابن الحجج البالغات.^۱

د) انسان کامل: مهدویت، استمرار نبوت و ختم ولایت است؛ چرا که او دارای تمام فضایل اخلاقی و کمالات انسانی است. به جهت اشاره به این مطلب در ادعیه آمده است : يابن النعم السابغات، يابن طه و المحكمات،

یابن یس و الذاریات، یابن الطور و العادیات، یابن من دنی فتدلی^۱.
 او عصاره نبوت و ثمره ولایت و مستجمع همه کمالات است. به
 گونه ای که حضور او در نظام آفرینش، تداعی بخش حضور دو باره
 پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله، علی مرتضی، فاطمه زهرا، وائمه هدی علیهم السلام و همه ی
 خوبان است؛ چرا که او انسان کامل است و می تواند الگوی مجسم
 کمالات آرمانی جامعه قرار گیرد.

۳. القاب امام دوازدهم علیه السلام

القاب گوناگونی برای امام عصر علیه السلام در ادعیه و زیارات وارد شده
 است. به رغم تکریم و تمجید از امام دوازدهم علیه السلام با زبان کنایی،
 القاب نیز بیان گر شخصیت جهانی و ابعاد فراگیر حضرت مهدی علیه السلام
 هستند و به معرفی غیر مستقیم ایشان می پردازند. در این قسمت از
 پژوهش به القاب حضرت اشاره خواهد شد:

۱. حجت

این لقب را می توان در دعایی که در دوران غیبت توصیه شده
 است یافت نمود که متن آنان چنین است: «اللهم عرفنی حجتک فانک ان
 لم تعرفنی حجتک ضللت عن دینی»^۲.
 طبق این فراز، امام زمان علیه السلام حجت خداوند متعال را در عصر ظهور
 در سرتاسر مجموعه هستی تمام خواهد نمود.

۱. همان.

۲. کافی، ج ۱، ص ۳۳۷؛ الاحتجاج، ج ۲، ص ۳۱۷ بامتنی متفاوت.

۲. ولی

این لقب به ضمیمه القاب دیگر نیز در دعایی که به مناسبت غیبت، مورد توصیه قرار گرفته، وارد شده است و به ولایت عالم‌گیر حضرت مهدی علیه السلام بر همگان اشاره دارد. در ادعیه آمده است:

«و امرک ينتظر و انت العالم غیر معلم بالوقت الذی فیہ صلاح امر ولیک».

موارد دیگر

۱. رضیتک یا مولای اماماً و هادياً و لياً و مرشداً

۲. أنت الولوی الذی لا تدافع

۳. زیارت آل یاس

۳. خلف صالح

لقب «خلف صالح» به جهت اصلاح جامعه جهانی در عصر ظهور نوید می‌دهد. در ادعیه چنین آمده است: «و صل علی الخلف الصالح الهادی المهدی».^۱

۴. موعود

لقب موعود، تحقق وعده الهی آمدن موعود را بشارت می‌دهد. در دعای شب نیمه شعبان در مورد آن چنین وارد شده است: «اللهم بحق لیلتنا و مولودها و حجتک و موعودها».^۲

---

۱. غیبت طوسی، ص ۲۷۹.

۲. مصباح‌المتهدج، ص ۸۴۲.

۵. غائب مستور

این لقب در ادامه فرازهای دعای قبلی موجود است و به آن چنین اشاره می‌شود: «... نورک المتألق و ضیاوک المشرق و العلم النور فی طخیا الدیجوز الغائب المستور جلّ مولده و کرم محتده».^۱

البته در بعضی ادعیه فقط به لقب «غائب» اشاره شده و چنین آمده است: «و الغائب فی خلقک».^۲

۶. قائم

در خصوص لقب قائم که از القاب مشهور امام دوازدهم علیه السلام است، ادعیه و زیارات زیادی وجود دارند که نهضت فراگیر مهدوی را یاد آوری می‌نمایند؛ برای اشاره به این لقب در ادعیه مهدوی آمده است: «اللهم وصل علی ولی امرک القائم المؤمل و العدل المنتظر»؛^۳

«اللهم بلغ مولانا الامام الهادی المهدی القائم بامر الله»؛^۴ «اللهم کن لولیک القائم بامرک».^۵

۷. منتظر

انتظار حضرت مهدی، پیشینه‌ای طولانی دارد و از دیر زمان، انبیاء

---

۱. همان، ص ۸۴۲.

۲. بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۲.

۳. مصباح المتعجد، ص ۵۸۰؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۲ با القائم بامرک.

۴. المزار الکبیر، ص ۶۶۴؛ بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۲۸۵.

۵. اقبال الاعمال، ص ۱۹۱.

و اولیاء علیهم السلام به امید آمدنش روزگار سپری کرده‌اند. ادعیه و زیارات در بیان این حقیقت به لقب منتظر چنین اشاره می‌کنند: «اللهم وصل علی ولی امرک القائم المومل و العدل المنتظر»؛^۱
«... و اتقرب الیک بالامام المنتظر المهدی».^۲

۸. مهدی

این لقب مشهور، در ادعیه و زیارات زیادی وارد شده است و هدایت گسترده جهانی حضرت مهدی علیه السلام را خاطر نشان می‌سازد و در ضمن ادعیه‌ای که به مناسبت القاب دیگر به آنها اشاره شد، مورد توجه قرار گرفت. به همین جهت فقط به ذکر آدرس آنها اکتفا می‌شود.^۳
مرور مسأله مهدویت نشان می‌دهد کارکرد گرایبی این آموزه، اختصاص به جامعه اسلامی ندارد و رسالت امام دوازدهم امری فرا ملیتی است و دامنه آن به ممالک اسلامی محدود نخواهد شد. به جهت اشاره به این مطلب در زیارت امام دوازدهم علیه السلام آمده است: «السلام علی مهدی الامم و جامع الکلم». تحلیل و بررسی القاب امام دوازدهم حکایت از جهانی بودن این آموزه دارد، به همین روی ادعیه و زیارات در مقام تبیین چهره‌ای کارکرد گرا در عرصه جهانی از موعود بر آمده و بر وابستگی نجات ورهائش جامعه از مشکلات به

۱. مصباح المتعجد، ص ۵۸۰.

۲. بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۳۳۸.

۳. همان، ج ۹۲، ص ۳۳۸؛ کمال الدین، ص ۵۱۳ و رک: غیبت طوسی، ص ۲۷۹؛ المنزار الکبیر، ص ۶۶۴.

حرکت در سایه موعود تأکید می‌نمایند و عامل اصلی نجات بخشی موعود باوران، شخص حقیقی موعود بر می‌شمارند. بنابر این رسالت القاب، تأکید بر کارکردگرایی فراگیر موعود در اندیشه اسلامی است، به نظر می‌آید این اندیشه در مقابل اندیشه منجی گرایان و مدعیان دروغین مقاومت نموده و بیان‌گر سیر تحول جوامع در آینده جهان به سوی موعود باوری می‌باشند.

شمایل حضرت مهدی علیه السلام

شمایل حضرت مهدی در ادعیه و زیارات، نمود چندانی ندارد؛ چراکه در ادعیه و زیارات، چهره آرایسی از امام دوازدهم صورت نمی‌گیرد؛ ولکن با نگاهی گذرا می‌توان شمایل حضرتش را در ادعیه و زیارات در فراز زیر ارزیابی نمود و به دور نمایی از آن دست یافت. در دعای عهد به جهت اشاره به آن آمده است: «اللهم ارنی الطلعه الرشیده و الغرة الحمیده»^۱.

امام دوازدهم علیه السلام چهره‌ای زیبا و درخشان دارد. نگاه به آن حضرت، چشم را می‌نوازد و موجب ازدیاد شور و نشاط در بینندگان آن سیمای نورانی خواهد شد. به رغم معنی مذکور، این فراز می‌تواند اشاره به عصر طلایی ظهور با حضور نگین آفرینش در جامعه باشد که بر زیبایی جهان با رونمایی از چهره آفتاب می‌افزاید؛ هر چند قبول معنی اول نیز دور از واقعیت نیست.

---

۱. بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۲۸۵.

صفات امام مهدی علیه السلام

حضور انسان کامل در هر عصر و برای هر نسل، سنتی الهی و قانونی حاکم بر نظام آفرینش به شمار می آید؛ چراکه «لو بقیت الارض بغير امام لساخت»^۱ حضور انبیاء الهی در طول تاریخ به لحاظ این سنت الهی است. به همین روی پس از ختم نبوت و پایان رسالت، امامت استمرار رسالت شناخته شده است. مرور صفات امام در ادعیه و زیارات نشان می دهد تفاوت صفت با کنیه در نگرش جزئی آن به موصوف با رویکرد تمجید و ستایش است؛ به گونه ای که برای مخاطب، امکان ترسیم تصویری مناسب از موصوف فراهم می آید.

صفات امام دوازدهم علیه السلام در ادعیه و زیارات مهدوی در مقام توضیح و تبیین انسان کامل از ائمه علیهم السلام صادر شده اند و بیانگر نکاتی چون شباهت های حضرت مهدی علیه السلام به انبیاء گذشته و نظیر آن می باشند. این در حالی است که کنیه به ترسیم تصویری برابر مسمی با رویکرد تعظیم و گاه برای تحقیر به صورت کلی می پردازد و به بیان ابعاد شخصیت مسمی نمی پردازد.

تفاوت صفت با لقب در این است که صفت دامنه مشخص و محدودی را برای موصوف تعیین می کند؛ به عنوان نمونه وقتی در دعاء امام عصر علیه السلام به عنوان کشتی نجات توصیف می شود، نجات برای افرادی اتفاق خواهد افتاد که به امام زمان علیه السلام گرایش پیدا کنند؛ لکن

لقب به بیان ابعاد فراگیر، همانند قیام می‌پردازد.

بررسی ساختار صفت نشان می‌دهد، توسعه بیان آن خصوصیت و شأن را نیز در بر می‌گیرد؛ هر چند می‌توان از تحلیل آن نتیجه گرفت که تفاوت صفت با شأن در این است که صفت به بیان ابعاد مشترک موصوف با همتای مشترک آن می‌پردازد و موضوع آن بررسی وجوه مشترک بین امام علیه السلام و شخصیتی برابر او، نظیر پیامبر صلی الله علیه و آله است و لکن شأن به جایگاه اختصاصی امام علیه السلام و علو مرتبه او می‌پردازد؛ به گونه ای که هیچ گزینه دیگری غیر از امام را بر نمی‌تابد.

در تفاوت صفت با خصوصیت نیز می‌توان گفت: خصایص به بیان وصف اختصاصی و ویژه به موصوف می‌پردازند و در صورت عدم لحاظ این مطلب، خود وصفی از موصوف به شمار می‌آیند^۱. از این رو در این قسمت از نوشتار به صورت مستقل به صفات اشاره می‌شود. صفات امام دوازدهم علیه السلام در ادعیه و زیارات را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

دسته اول: اوصاف وجودی حضرت مهدی علیه السلام که در این قسمت از پژوهش به تناسب سیمای وجودی امام عصر علیه السلام از منظر ادعیه و زیارات به آنها اشاره می‌شود.

دسته دوم: اوصاف عمل‌کردی حضرت مهدی علیه السلام که به آنها در فصل بعدی این نوشتار به مناسبت بحث از سیمای عمل‌کردی امام عصر

---

۱. فروق اللغة ابو هلال، صص ۵۲ و ۳۴۵ و ۴۵۸.

پرداخته خواهد شد.

شایان ذکر است، به رغم تبیین شخصیت امام دوازدهم عجل الله فرجه، در ادعیه و زیارات با استفاده از کنیه‌ها و القاب، صفات امام دوازدهم عجل الله فرجه نیز به صورت شفاف‌تر و بر جسته‌تر و با روی کرد ستایش و بزرگداشت، بیان گر ابعاد، حالات و شئون حضرت مهدی عجل الله فرجه هستند و به نکوداشت امام دوازدهم عجل الله فرجه از زبان معصومین عجل الله فرجه می‌پردازند. از این رو در این قسمت از پژوهش به صورت مستقل به آنها اشاره می‌شود.

۱. مؤید و منصور

در ادعیه و زیارات متعددی از حضرت مهدی عجل الله فرجه به عنوان امامی مؤید و منصور از جانب خداوند متعال یاد می‌شود؛ در زیارت عاشورا به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «فاسأل الله الذی اکرم مقامک و اکرمنی بک ان یرزقنی طلب ثارک مع امام منصور من اهل بیت محمد ص». ^۱

طبق آنچه در ادعیه و زیارات آمده است و اهل بیت عجل الله فرجه تعلیم مهدی باوران فرموده‌اند، نصرت و پیروزی خداوند متعال از آن مهدی آل محمد عجل الله فرجه است. و اهل ایمان با توجه به تحقق این وعده الهی برای امام دوازدهم عجل الله فرجه آن را از خداوند متعال طلب می‌کنند.

در فرازهای بسیاری از ادعیه و زیارات به این صفت اشاره شده است؛ از جمله در دعا برای سلامتی حضرت مهدی عجل الله فرجه آمده است:

---

۱. مصباح المتعجد، ص ۷۷۴.

«اللهم وليك فلان فاحفظه من بين يديه و من خلفه و عن يمينه و عن شماله و من فوقه و من تحته».^۱

در زیارت حضرت نیز آمده است: «السلام عليك يا محفوظا بالله».^۲ در فرازی دیگر آمده است: «اللهم اني انشدك بايوائك على نفسك لاوليائك لتظفرنهم بعدوك وعدوهم ان تصلي على محمد».^۳ و همچنین در دعا برای حضرت در شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان چنین وارد شده است: «اللهم كن لوليك فلان بن فلان في هذه الساعة و في كل ساعة وليا و حافظا و ناصرا و دليلا و قاعدا و عوننا».^۴

در دعا برای تعجیل فرج نیز آمده است: «اللهم عجل فرجه و ایده بالنصر و انصر ناصريه و اخذل خاذليه».^۵

در فراز دیگری این گونه وارد شده است: «اللهم و الداعي اليك و القائم بالقسط من عبادك الفقير الي رحمتك و المحتاج الي معونتك... فاشدد اللهم ازره بنصرک».^۶

در دعای دیگری آمده است: «اللهم وصل على ولي امرک القائم المؤمل و

---

۱. کافی، ج ۲، ص ۵۴۸؛ جمال الاسبوع، ص ۳۰۸ با اندکی اختلاف؛ کافی، ج ۴، ص ۱۶۲ با

اندکی اختلاف (دعا برای سلامتی امام عصر (عج))

۲. المزار، ص ۵۶۹.

۳. کافی، ج ۳، ص ۳۲۵.

۴. همان، ج ۴، ص ۱۶۲؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۹۱ با اندکی اختلاف.

۵. کمال الدین، ص ۵۱۳.

۶. مصباح المتعجد، ص ۱۵۹ و ۱۶۰.

العدل المنتظر احفقه بملائكتك المقربين و ایده بروح القدس یا رب العالمین»^۱.

به جهت اشاره به این صفت همچنین آمده است:

اللهم و عجل فرج آل محمد و اجعل صلواتك علیه و علیهم و
استنقذهم من ایدی المنافقین المضلین و الکفرة الجاحدین و افتح لهم
فتحا یسیرا و اتح لهم روحا و فرجا قریبا و اجعل لهم من لدنک علی
عدوک و عدوهم سلطانا نصیرا.^۲

در فراز دیگری آمده است: «والله ناصره و مویده اذا آن میعاده و الملائكة
امداده»^۳.

در فراز دیگری می‌یابیم: «وایده بالنصر و انصره بالرعب»^۴.

در فراز دیگری به جهت اشاره به این صفت آمده است: «السلام
علیک ایها المنصور علی من اعتدی»^۵.

طبق ادعیه و زیارات وارده، حضرت مهدی عجل الله فرجه از جانب خداوند
متعال یاری می‌شود و بر همه مشکلات فائق می‌آید و بر دشمنان
پیروز می‌شود.

۲. شبیه انبیاء

تبیین شخصیت امام دوازدهم عجل الله فرجه در آن فضای سیاسی تعقیب

۱. همان، ص ۵۸۰.

۲. همان، ص ۷۸۳.

۳. همان، ص ۸۴۲.

۴. جمال الاسبوع، ص ۳۰۸.

۵. بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۶.

گریز و مهدی ستیز، امری بس سخت و دشوار به نظر می‌آمد که پیامدهای ناگواری به دنبال داشت؛ لکن امام دوازدهم علیه السلام زمانی متولد شد که باورهای مذهبی به جهت حضور انبیاء و اولیاء علیهم السلام در طول تاریخ بر اساس زندگی ایشان شکل گرفته و استحکام یافته بود و مردم شناخت اجمالی از شخصیت آنها داشتند و کم و بیش به تبادل و تکامل اطلاعات در خصوص پیغمبران الهی می‌پرداختند. بنابراین با توجه به امامت و مهدویت در ادامه حرکت انبیاء و امامت اولیاء، زمینه توصیف غیر مستقیم حضرت مهدی علیه السلام فراهم آمد و تشبیه حرکات و سکنات و ابعاد و شئون حضرتش به انبیاء میسر گردید؛ از این رو اهل بیت علیهم السلام از این بستر برای گسترش معرفت نسبت به مهدویت از ادعیه و زیارات بهره گرفتند و بدون تحریک دشمنان، به بیان سیمای وجودی امام زمان علیه السلام پرداختند. در نتیجه درباره شباهت‌های حضرت مهدی علیه السلام به انبیاء در ادعیه و زیارات چنین آمده است:

اللهم صل علی حجتک فی ارضک... المرتقب الخائف و الولی
الناصح سفینه النجاة و علم الهدی و نور الابصار و خیر من تقصص
وارتدی و مجلی العمی الذی یملاً الارض قسطاً و عدلاً.^۱

حضرت مهدی علیه السلام همانند حضرت موسی علیه السلام مخفیانه متولد شد و دارای دو غیبت است که یکی از آنها طولانی‌تر از دیگری است. حضرت مهدی علیه السلام نیز نظیر حضرت موسی علیه السلام به دلیل خوف از امت

و اختلافات درون گروهی و برون گروهی که همواره دشمنان به آن دامن می‌زدند، ناگزیر به غیبت شد و پیروان و شیعیان او رنجهای زیادی را تحمل کردند، تا زمانی که زمینه ظهور فراهم گردد و روزگار رهایی برسد و دشمنان حضرت مهدی علیه السلام در زمین فرو روند؛ همان گونه که دشمنان موسی گرفتار شدند. حضرت مهدی علیه السلام همان حضرت نوح علیه السلام عمری طولانی دارد. نوح پیامبر علیه السلام کشتی نجات ساخت و موجب رهاییش جامعه از هلاکت و نجات از عذاب الهی گردید؛ همان گونه که حضرت مهدی علیه السلام کشتی نجات امت پیامبر و حتی پیروان ادیان است. به همین روی، هرگونه مقابله و ستیز با آن موجب هلاکت خواهد بود.

از دیگر سو جامعه برای درک حقیقت ونیل به سعادت ناگزیر به گرایش به امام دوازدهم علیه السلام خواهد بود؛ چرا که آینده روشن و روزگار رهایی از آن مهدی آل محمد علیهم السلام است؛ همان گونه که گشایش و فرج برای حضرت نوح علیه السلام اتفاق افتاد.

حضرت مهدی علیه السلام بهترین گزینه‌ای است که می‌تواند همانند و هماهنگ با همه انبیاء گذشته علیهم السلام مردم را هدایت کند و بر بینش و بصیرت مردم بیفزاید؛ چرا که او شبیه ترین مردم به انبیاء است و می‌تواند مانند آنها حرکت کند و با ضلالت و گمراهی مبارزه نماید. امام دوازدهم علیه السلام تنها کسی است که عدالت و برابری و مساوات را در تمام زمین بر پا می‌کند و آن را از ظلم و ستم پاک می‌نماید.

۳. وارث انبیاء

مسأله مهدویت در ادامه نبوت و امامت است. حضرت مهدی علیه السلام در ولایت بر جامعه و هدایت مردم، وارث انبیاء و اوصیاء گذشته است و راه ایشان را ادامه خواهند داد. در ادعیه و زیارات مهدوی آمده است: «و انت یا حجة الله و بقیته کمال نعمته و وارث انبیائه و خلفائه ما بلغنا من دهرنا».^۱

در فرازی دیگر آمده است: «السلام علی مفرج الکربات... و المنتهی الیه موارث الانبیاء و لدیه موجود آثار الاوصیاء».^۲

طبق آنچه در ادعیه و زیارات آمده است، به رغم وراثت امام دوازدهم علیه السلام نسبت به میراث معنوی پیغمبران گذشته؛ میراث علمی ایشان نیز در اختیار مهدی آل محمد علیهم السلام قرار می‌گیرد. در این خصوص در ادعیه و زیارات مهدوی آمده است: «السلام علیک یا وارث علوم النبیین».^۳

امام دوازدهم علیه السلام به همراه ذخائر جمیع انبیاء الهی، به خصوص گنجینه علوم ایشان ظاهر می‌شوند و تمام ویژگیهای انبیاء و اوصیاء و ابزار و ادوات رسالت و امامت به ایشان به ارث می‌رسد.

۱. المزار الکبیر، ۵۶۸. در ص ۵۹۰ نیز آمده است: «السلام علی وارث الانبیاء».

۲. مصباح الزائر، ص ۴۱۹؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۴.

۳. مصباح کفعمی، ص ۴۹۵.

۴. علیم و حکیم

عقل و خرد در عصر ظهور به اوج رشد و کمال می‌رسد. حضرت مهدی علیه السلام آگاه‌ترین مردم است و دارای شخصیتی علیم و حکیم است. در ادعیه و زیارات مهدوی آمده است:

انت الحکیم الذی لا تجهله الحمیة، مجاهدتک فی الله ذات مشیة الله و
مقارعتک فی الله ذات انتقال الله و صبرک فی الله ذو اناة الله و شکرک
ذو مزید الله و رحمته.^۱

سیاست شوم بنی عباس مبنی بر قطع رابطه امام با مردم، موجب توقف عده‌ای در مقابل امامت و مهدویت شد؛ به گونه‌ای که به بازگشت ایشان به دوران جاهلیت انجامید و ممکن است مخالفت آنها با امامت و مهدویت تا عصر ظهور نیز ادامه یابد؛ به رغم این ستیزش‌ها حضرت مهدی علیه السلام نه تنها اجازه بازسازی و بازیابی دوران جاهلیت و تعصب و عصبیت نمی‌دهند و در عمل انجام شده قرار نمی‌گیرند؛ بلکه در اقدامی حکیمانه به مبارزه با ایشان بر می‌خیزد و تمام تلاش و کوشش خود را به کار می‌گیرد تا خواست خداوند متعال مورد پذیرش واقع شود و با سرکوب کردن دشمنان و ایجاد توجه و تنبیه در ایشان، آنها را در مسیر یکتا پرستی قرار دهد. امام دوازدهم علیه السلام با صبر و استقامت، اقدام به تلاش برای بازگشت ایشان به سوی خدا می‌نماید و به شکرانه و سپاس از خداوند متعال برای ترویج خداباوری و بهره‌مندی از رحمت واسعه الهی، می‌پردازد و هرگز اقدامی، دور از

شان امامت نخواهد داشت؛ چرا که حضرت مهدی علیه السلام خزانه دار همه علوم است؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات آمده است: «وانک خازن کل علم و فاتق کل رتق».^۱

امام دوازدهم علیه السلام موضوعات پیچیده علمی را بررسی و رموز آنها را باز گشایی می نماید. تمام علوم اولین و آخرین در اختیار مهدی آل محمد علیهم السلام است. با ظهور آن حضرت، ابواب تمام علوم هستی گشایش می یابد؛ همان گونه که در زیارات آمده است «سلام الله و برکاته و تحياته و صلواته علی مولای صاحب الزمان... و عیة علمه».^۲

در فرازی دیگر از ادعیه وارد شده است: «السلام علیک یا معدن العلوم النبویة».^۳

بنابراین گنجینه تمام علوم و معارف نظام آفرینش در اختیار امام دوازدهم علیه السلام است. از این رو در عصر ظهور، انفجار علوم رخ خواهد داد و انقلاب علمی امام عصر علیه السلام باعث رشد و تکامل می شود و امام علیه السلام، راهنما و الگو قرار می گیرد؛ همان گونه که خداوند متعال او را راهنما قرار داده و در زیارات آمده است: «السلام علیک ایها العلم المنصوب و العلم المصبوب».^۴

با توجه به احاطه و اشراف حضرت مهدی علیه السلام بر علوم و معارف الهی

۱. همان، ۵۸۷.

۲. مصباح الزائر، ص ۴۱۹؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۴.

۳. المزار الکبیر، ص ۵۸۶.

۴. احتجاج، ص ۳۱۶؛ المزار الکبیر، ص ۵۶۸.

خداوند متعال او را برای امر و نهی و مدیریت جامعه و حکومت جهانی منصوب نموده است تا با آن دانش وسیع، جای گزین سمبل‌های غیر الهی شود و کانون توجه به خدای یکتا گردد.

۵. مؤتمن

حضرت مهدی علیه السلام ساحل امنی است که کشتی ایمان و سکنه مؤمن آن می‌توانند در آن پهلو گرفته، برای برپایی قسط و عدالت و رسیدن به سعادت و نیل به قله عبودیت و رشد و کمال و معنویت به او اعتماد نمایند؛ همان گونه که در زیارت سرداب آمده است: «سلام الله و برکاته و تحياته و صلواته علی مولای صاحب الزمان... الامام المؤمن و القائم المعتمد».^۱

امامت و مهدویت، تنها راه سعادت است که می‌شود از آن به حق و حقیقت کامل دست یافت.

۶. پناه و یاور مهدی باوران

حضرت مهدی علیه السلام پناه و یاور مهدی باوران است، در ادعیه و زیارات آمده است: «و الکهف والعضد و عماد الاسلام و رکن الانام»:^۲ در دوران غیبت که از هر طرف و در هر لحظه، امواج خروشان فتنه و شبهات از راه می‌رسد و بر حیرت ناشی از غیبت می‌افزاید، عنایت به حضرت مهدی علیه السلام به عنوان یاور و پناه مهدی باوران، ما را از کج تابه و انحراف

۱. مصباح الزائر، ص ۴۱۹؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۴.

۲. همان.

مصون می‌دارد؛ چرا که حصن حصین ولایت، دژی مستحکم و پناهگاهی امن در برابر آفات و آسیب‌های فرهنگی و اعتقادی است.

۷. وحید فرید

توجه و تمسک به امامت و مهدویت، تنها راه سعادت بشریت و نجات از مشکلات جامعه بشری است. رشد و تکامل و هدایت و تحقق همه آرمانها و نکوداشت تمام ارزشها با ظهور حضرت مهدی علیه السلام معنی خواهد شد؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات آمده است: «السلام عليك ايها الامام الفريد»^۱.

با حضور امام دوازدهم علیه السلام بهترین دوران زندگی بشر شکل می‌گیرد؛ چرا که امامت و مهدویت، درخشش خورشید ولایت است و عصر ظهور مهدی آل محمد علیهم السلام تجلی عبادت و اطاعت است. همان گونه که عدد یک، سر آغار سایر اعداد قرار می‌گیرد، امام عصر علیه السلام نیز پس از غیبتی طولانی، آغازگر دورانی جدید و نویدبخش زندگی خواهد بود. با دمیدن صبح امید وارث انبیاء علیهم السلام و خاتم اولیاء علیهم السلام به کامل‌ترین و بهترین شکل به مدیریت مدینه فاضله می‌پردازد. او تنها کسی است که تلاش انبیاء گذشته از آدم تا خاتم صلی الله علیه و آله و سلم را به ثمر می‌رساند؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات آمده است: «السلام عليك ايها الامام الوحيد و القائم الرشيد، السلام عليك ايها الامام الفريد»^۲.

۱. همان، ۴۲۱؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۶. با اندکی اختلاف بین نسخه بحار الانوار و نسخه مرجع (مصباح الزائر) [السلام عليك ايها الامام الوحيد].

۲. همان.

فصل سوم: سیمای وجودی حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات □ ۲۰۳

امام دوازدهم دردانه خداوند متعال و یگانه عصر ظهور و فرزانه روزگار است، بنابراین در توصیف شخصیت امام دوازدهم علیه السلام از منظر ادعیه و زیارات درمی یابیم او بی نظیر است.

خصائص حضرت مهدی در ادعیه و زیارات

خصایص و ویژگی‌های حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات، ایشان را در دو مورد از سایر انبیاء و اولیاء الهی علیهم السلام ممتاز می‌نماید:
اول: به لحاظ خاتم الاوصیاء بودن حضرت مهدی علیه السلام که در ادعیه به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «اللهم فصل علی خاتمهم^۱ و قائمهم المستور عن عوالمهم».

در فراز دیگری آمده است: «السلام علیک یا خاتم الاوصیاء».^۲
برابر ادعیه، امام دوازدهم علیه السلام تنها شخصی است که مقام خاتمیت اوصیاء علیهم السلام را دارد و بعد از او امام دیگری به مقام امامت نمی‌رسد.
دوم: به لحاظ حکومت جهانی؛ حضرت مهدی علیه السلام مردم را به خداوند متعال دعوت می‌کند و در حرکتی نهادینه، حکومتی الهی تشکیل می‌دهد. امتیاز این حکومت، فرامنطقه‌ای بودن آن است. در ادعیه مهدوی آمده است:

«... وانه الهادی المهدی... و تجمع له ملک المملکات کلها قریبها وبعیدها و

۱. مصباح المتعجد، ص ۸۴۳.

۲. مصباح الزائر، ص ۴۲۱ و بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۵.

عزیزها و ذلیلها حتی یجری حکمه علی کل حکم و تغلب بحقه کل باطل»^۱.
طبق این فراز و آنچه در ادامه اشاره می‌شود، تشکیل حکومت یکپارچه جهانی با آن گستردگی و وسعت دامنه از امتیازات ویژه امام عصر علیه السلام است و اهداف نظام آفرینش در آن به صورت کامل تحقق خواهد یافت.

مقامات معنوی و شئون امام دوازدهم علیه السلام

جایگاه امام معصوم از آموزه‌های مهم تفکر اسلامی است. در روایات مختلف که در مجامع شیعه و سنی نقل شده است، معرفت به امام، جدا کننده اسلام و جاهلیت دانسته شده است. این پژوهش می‌کوشد، ضمن تبیین سیمای وجودی امام دوازدهم علیه السلام به مقامات معنوی و شئون ایشان از منظر ادعیه و زیارات مهدوی اشاره کند. به رغم اشاره به این جایگاه در اوصاف والقباب، به جهت اهمیت آن در این قسمت از پژوهش به صورت مستقل مورد واکاوی قرار می‌گیرد.
بررسی ساختار صفت نشان می‌دهد، بیان ادبیات آن توسعه قابل توجهی دارد و مقام و شأن را نیز در بر می‌گیرد. به همین روی شأن نیز از صفات می‌باشد؛ لکن همان گونه که اشاره شد به جهت اهتمام به آن در لسان معصومین علیهم السلام به صورت مستقل مورد اشاره قرار خواهند گرفت؛ چراکه جایگاه امام معصوم علیه السلام از آموزه‌های مهم تفکر اسلامی است.

در روایات مختلف که در جوامع روایی نقل شده است، امامت در مرتبه ای بالاتر از نبوت دانسته شده است. در روایتی از امام رضا علیه السلام برای اشاره به این مطلب آمده است: «ان الامامة خص الله عز وجل بها ابراهيم الخليل عليه السلام بعد النبوة و الخلة مرتبة ثالثة و فضيلة شرفه بها فاشار بها ذكره فقال انى جاعلك للناس اماما»؛^۱

امامت مرتبه ای است که خداوند متعال بعد از مقام نبوت و خلیل الرحمن بودن در مرحله سوم به حضرت ابراهیم علیه السلام عنایت نمود و به او شرافت بخشیده سپس به او خطاب کرد من تو را برای مردم امام قرار دادم.

این پژوهش می‌کوشد، ضمن تبیین ویژگی‌های شخصی امام دوازدهم علیه السلام به مقامات معنوی و شئون ایشان از منظر ادعیه و زیارات مهدوی اشاره کند. مراد از مقام معنوی، جایگاه رفیع امام علیه السلام نزد خداوند متعال است و رابطه امام معصوم علیه السلام با خدا و قرآن کریم و انبیاء الهی مورد توجه قرار می‌گیرد؛ به گونه‌ای که هیچ گزینه دیگری غیر از امام علیه السلام را بر نمی‌تابد. به این مقامات می‌توان تحت عناوین ذیل اشاره نمود:

۱. داعی الله

اتفاق مهم عصر ظهور، سؤالی است که فرضیه‌های متعددی از جمله حکومت، برپایی عدالت و... می‌تواند پاسخ آن باشد. واکاوی

۱. کافی، ج ۱، ص ۱۹۹، ح ۱.

ادعیه و زیارات نشان می‌دهد، رخداد مهم عصر ظهور، دعوت به خداوند متعال است. دعوتی که دعوت به همه خوبیهاست و حضرت مهدی عجل الله فرجه در عصر ظهور آن را هدف‌گذاری می‌نماید و تربیت الهی را براساس آن در جامعه نهادینه می‌کند. هر چند دعوت مردم به سوی خداوند متعال می‌تواند از جمله سیمای عمل کردی امام عصر باشد؛ لکن توجه به این مطلب لازم است که فراخوان گسترده و جهانی بشریت، به سوی خدا از مقامات و شئون امام دوازدهم عجل الله فرجه است؛ همان گونه که در زیارت آل یس آمده است: «السلام علیک یا داعی الله و ربانی آیاته»^۱.

آنچه در ادامه می‌توان به آن اشاره کرد اجابت دعوت امام دوازدهم عجل الله فرجه است.

در ادعیه و زیارات در اشاره به این مطلب آمده است: «السلام علیک ایها المنتظر المجاب»^۲.

۲. باب الله

امام مهدی عجل الله فرجه نشان‌گر راه‌های ارتباطی با خداوند متعال است و مهدویت دروازه همه معارف الهی است و مسیری شایسته برای ورود به ساحت قدس الهی می‌باشد و توجه به آن برای رسیدن به خدا ضرورتی گریز ناپذیر است؛ چرا که موجب پدید آمدن ارتباطی وثیق

۱. احتجاج، ج ۲، ص ۳۱۶؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۷.

۲. مصباح الزائر، ص ۴۲۲.

با خالق یکتا می‌گردد. کسب معرفت الهی و درجات روحانی، فقط از باب مهدویت امکان دارد و امام عصر علیه السلام باب الله است؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات آمده است: «السلام عليك يا باب الله و ديان دينه».^۱ در دعای ندبه نیز آمده است: «این باب الله الذی منه یوتی»^۲ توجه به مهدویت، درمان بحران هویت و معنویت، به خصوص در زمان کنونی است و تأسی به آموزه مهدویت و الگوگیری از امام عصر علیه السلام راه مناسبی برای مبارزه با متمه‌دیان و مدعیان دروغین است و توجه به آن موجب رویارویی با عرفان ناب اسلامی و رهایی از عرفان‌های کاذب و انحرافی نو ظهور است. حرکت در مسیر امامت و مهدویت، به منزله حرکت در بزرگراه عبادت و رسیدن به سعادت است؛ بلکه تنها راه است؛ همان گونه که در زیارت حضرت آمده است: «السلام عليك يا باب الله الذی لا یوتی الا منه».^۳

۳. سبیل الله

توجه به مهدویت، توجه به حقیقت است و هرگونه انحراف و انحطاط از آن موجب هلاکت خواهد شد. در زیارات مهدوی آمده است: «السلام عليك يا سبیل الله الذی من سلک غیره هلك».^۴ ولایت مداری امام دوازدهم علیه السلام راهی الهی است و راه ایشان راه

۱. احتجاج، ج ۲، ص ۳۱۶.

۲. المزار الکبیر، ص ۵۷۸.

۳. همان، ۵۸۶.

۴. همان.

خداست. مهدویت به عرفان و معرفت، معنی می‌بخشد و هر گونه گسست از آن، شکست محسوب می‌گردد و همان گونه که تاریخ شهادت می‌دهد نتیجه‌ای جز نابودی و هلاکت نخواهد داشت؛ چرا که گریز از مهدویت، درنگ در دنیا و غفلت از آخرت است.

عنایت به آموزه امامت و مهدویت، دریچه‌ای از حیات ابدی به روی انسان می‌گشاید؛ در زیارات مهدوی آمده است: «السلام عليك يا ناظر شجرة طوبى و سدرة المنتهى»^۱

امام دوازدهم عجل الله فرجه با توجه و نظر در این دو مقام بهشتی، بصیرت را پیش روی مهدی باوران قرار می‌دهد؛ از این رو آخرت طلبی و کسب مقام بهشتی در این آموزه معنی پیدا می‌کند.

۴. خلیفة الله

حضرت مهدی عجل الله فرجه جانشین خدای متعال است؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات مهدوی آمده است: «السلام عليك يا خليفة الله و ناصر حقه»^۲.

تمام اولیاء و انبیاء علیهم السلام خلیفه خداوند متعال هستند؛ ولی اتصاف امام عصر عجل الله فرجه به این مقام به دلیل به ثمر نشستن تلاش و کوشش جانشینان خداوند متعال است؛ چرا که در عصر ظهور، امامت و خلافت، جانشین بر حق خداوند متعال در تمام دنیا به مرحله ظهور

۱. همان، ۵۸۷.

۲. همان، ۵۶۹.

فصل سوم: سیمای وجودی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه در ادعیه و زیارات □ ۲۰۹

می‌رسد و از تمام ظرفیت‌ها استفاده می‌شود و هدف نهایی خداوند متعال از قرار دادن خلیفه در زمین به صورت کامل تحقق می‌یابد.

۵. حجة الله

زمین هرگز بدون حجت باقی نمی‌ماند. در روایات متعددی آمده است: اگر زمین لحظه‌ای از حجت خالی باشد اهلش را در کام خود فرو می‌برد. حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه حجت خداوند متعال است. در ادعیه و زیارات آمده است: «السلام عليك يا حجة الله و دليل ارادته».^۱

امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه راهنمای مردم است و ایشان را به سوی خدا دعوت می‌کند و در مسیر عبودیت قرار می‌دهد و با برهان قاطع و دلیل روشن و پاسخ به شبهات، حجت را بر خلق تمام می‌کند؛ چرا که سخنان خداوند بر زبان او جاری می‌شود. در ادعیه آمده است: «و حجتک و لسانک المعبر عنک الناطق بحکمتک».^۲

مردم در پرتو نور امام عجل الله تعالی فرجه که هرگز به خاموشی نمی‌گراید، هدایت می‌شوند؛ همان گونه که در ادعیه وارد شده است: «السلام عليك يا نور الله و يا حجة الله التي لا تخفي».^۳

۶. تالی کتاب الله

مقام و جایگاه امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه از منظر ادعیه و زیارات هماهنگ و

۱. احتجاج، ج ۲، ص ۳۱۶.

۲. المزار الکبیر، ص ۵۸۷.

۳. جمال الاسبوع، ص ۳۰۷ و ۳۱۱.

زمین و زمان تحت امر او قرار گرفته‌اند. در فرازی از ادعیه و زیارات آمده است: «وصاحب الدهور و العصور»^۱.

در حقیقت دوران امامت و خلافت حضرت مهدی علیه السلام مدتی طولانی خواهد داشت و حضرت در عصر غیبت نیز به عنوان جانشین خداوند، هدف از نظام آفرینش را تحقق می‌بخشد؛ چرا که ایام متعلق به امامت اوست و زمام امور هستی نیز در دست با کفایت اوست.

۹. میثاق الله

طرح مسأله امامت و مهدویت به آغاز نظام آفرینش باز می‌گردد. پیامبران علیهم السلام با توجه به آن در طول تاریخ، مردم را هدایت نموده‌اند و برای رویارویی با آن آماده ساختند. در ادعیه و زیارات به جهت عهد و پیمان انبیاء الهی علیهم السلام برای ایجاد بستری مناسب مهدویت آمده است: «السلام علیک یا میثاق الله الذی اخذه و وکده»^۲.

گویا سیر نظام مند قانون هستی در سایه هدایت انبیاء و اولیاء علیهم السلام، امامت و مهدویت را هدف خویش قرار داده است و از همان آغاز راه، پیمانی ناگسستنی بین حق و حقیقت و امامت و مهدویت بسته شده است و انبیاء با وفاداری به این پیمان، نبوت و رسالت را به اتمام رسانده، همه آنها زمینه را برای حضور و ظهور آن امام همام آماده نموده‌اند و تمام رنجها و مشکلات را به امید رسیدن به حضور سبز او

---

۱. همان.

۲. احتجاج، ج ۲، ص ۳۱۶.

در نظام آفرینش به جان خریده‌اند.

و این حاکی از عظمت شأن و مقام بس عالی حضرت مهدی علیه السلام است که افرادی چون انبیاء اولوالعزم علیهم السلام نیز به خدمت او قامت افراشته و همت بلند داشته‌اند تا بشریت لیاقت بهره مندی از وجود نازنین و مبارک او را داشته باشند. این مقام نزد خداوند متعال بسیار ستوده و ارزشمند است؛ چراکه از همه مقربان درگاه در خصوص آن عهد و پیمان گرفته شده است، تا با حرکتی هماهنگ و شایسته آن، به روزگار رهایی و نقطه اوج وعده الهی بشارت دهند.

۱۰. وعد الله

خداوند متعال به آمدن حضرت مهدی علیه السلام بشارت داده است. در ادعیه و زیارات آمده است: «السلام عليك يا وعد الله الذي ضمنه السلام عليك ايها العلم المنصوب و العلم المصوب و الغوث و الرحمة الواسعة و عدا غير مكذوب»^۱.

ظهور امام دوازدهم علیه السلام توسط خداوند تضمین شده است. به یقین روزی فرا خواهد رسید که بشریت شاهد تحقق این وعده الهی باشد و به رغم طولانی شدن غیبت و حیرت و ازدیاد شبهات، ظهور امام دوازدهم علیه السلام را درک نماید؛ هر چند ممکن است غیبت حضرتش همچنان به طول انجامد و سالها ادامه داشته باشد و یأس و ناامیدی عده زیادی را گرفتار نماید؛ و ارزش‌ها تغییر یافته؛ و ظلم و جور بیش

از پیش گسترش یابد. لکن خروش این امواج مرده، دیری نمی‌پایدا چراکه خداوند متعال مسیر تاریخ را به سوی ظهور قائم آل محمد علیه السلام قرار داده است و فرجام تاریخ را هماهنگ با قالب مهدویت ریخته است؛ به گونه‌ای که هرگز نمی‌توان مسیر تاریخ را تغییر داد و مسأله امامت و مهدویت را تکذیب کرد؛ همان گونه که در برخی از زیارات آمده است: «وانت الشافع لاتنازع والولی الذی لاتدافع»^۱.

سخنی در وجه تفکیک شئون از صفات

امام جایگاه ویژه‌ای در نظام آفرینش دارد؛ به گونه‌ای که هیچ فردی غیر از او نمی‌تواند در این مرتبه و مقام جایگزین امام شود و مانند او درخشش نماید و هم‌شان امام قرار گیرد؛ چرا که عقل انسان معمولی از درک این مقام عاجز است تا چه رسد به اینکه به آن نایل آید.

در حدیثی از امام هشتم علیه السلام در اشاره به این مطلب آمده است: «ان الامامة اجل قدرا واعظم شأنا واعلی مکانا وامنع جانبا وابعد غورا من ان یبلغها الناس بعقولهم»؛ جلالت مقام امام وعظمت شأن او و علو مرتبه و سعه وجودی او فراتر از آن است که عقول مردم قادر به درک آن باشند^۲.

مراد از مقام امام، جایگاه معنوی رفیع امام علیه السلام نزد خداوند متعال است و رابطه امام معصوم علیه السلام با خدا و قرآن کریم و انبیاء الهی را مطرح می‌کند؛ به گونه‌ای که هیچ گزینه دیگری غیر از امام را بر

۱. المزار الکبیر، ص ۵۸۷.

۲. کافی، ج ۱، ص ۱۹۹، ح ۱.

نمی‌تابد. برای اشاره به این مطلب در زیارت جامعه کبیره آمده است: «ولکم المودة الواجبة... والشأن الكبير والجاه العظيم».^۱

تحقیقات نشان می‌دهد تفاوت صفات با شأن و مقام امام در این است که شأن به بیان علو مرتبه امام در مقایسه او با همتایی چون پیامبر می‌پردازد و بر جایگاهی ممتاز و ویژه اختصاصی برای امام تأکید می‌کند؛ مانند امامت حضرت ابراهیم علیه السلام که خداوند متعال این مقام را برای او اختصاص داد؛ لکن صفت به مرتبه ای می‌پردازد که افراد دیگر می‌توانند در آن، همتای امام قرار گیرند؛ مانند منصور بودن از سوی خداوند متعال که در آن، امام و پیامبر با یکدیگر برابرند و نصرت الهی شامل هر دو می‌باشد. به همین لحاظ در این نوشتار تلاش خواهد شد شئون حضرت مهدی علیه السلام به صورت جزئی مورد پژوهش قرار گیرد، بنابراین در این قسمت به بررسی آنها در دعا و زیارت پرداخته می‌شود.^۲

شئون امام مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

بررسی ساختار شئون نشان می‌دهد، شأن نیز در زمره صفات قرار می‌گیرد؛ لکن به جهت اهتمام به شأن امام در اندیشه اسلامی و تحلیل بهتر آنها در این نوشتار تحت عنوان فوق مورد پژوهش قرار گرفته‌اند؛ از این رو می‌توان گفت امام جایگاه ویژه‌ای در نظام

۱. من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۱۶، ح ۳۲۱۳.

۲. الفروق اللغویة، ص ۲۹۱.

آفرینش دارد؛ به گونه‌ای که هیچ فردی نمی‌تواند در این مرتبه و مقام جای‌گزین امام شود و مانند او درخشش نماید و چنانچه حتی شخصی تخلق به صفات انبیاء داشته باشد، مستلزم امامت او نخواهد شد. از این رو وقتی حضرت ابراهیم علیه السلام از رسیدن به مقام امامت مسرور گشته، امامت در ذریه خویش را از خداوند متعال درخواست می‌کند، به او خطاب می‌شود: «لاینال عهدی الظالمین»؛^۱ چرا که خداوند متعال چهره‌های خاصی را برای این مسؤولیت مهم بر گزیده است در نتیجه امامت شأن ویژه‌ای دارد و شئون، بیان‌گر عظمت و ابهت و شکوه هر چه بیشتر امامت است؛ به گونه‌ای که حتی اکثر پیامبران نمی‌توانند به مرتبه امامت نایل آیند و چهره‌ای غیر از امام معصوم در این جایگاه کارآمد نیست.

۱. معصوم (عصمت امام دوازدهم در ادعیه و زیارات)

امام دوازدهم علیه السلام در بین سایر انبیاء و اولیاء علیهم السلام شأن و جایگاه ویژه‌ای نزد خداوند متعال دارد. نفس او پاک و مطهر از هر گونه رذیله اخلاقی و به دور از هر گونه پلیدی است. در ادعیه و زیارات آمده است: «و عصمته من الذنوب و براته من العیوب و اطلعته علی الغیوب و انعمت علیه و طهرته من الرجس و نقیته من الدنس»؛^۲ حضرت مهدی علیه السلام

۱. کافی، ج ۱، ص ۱۹۹، ح ۱.

۲. کمال‌الدین، ص ۵۱۴، ح ۴؛ الغیبة طوسی، ص ۲۷۹؛ جمال‌الاسبوع، ص ۲۰۸ با اندکی اختلاف.

معصوم است و هرگز گناهی در مورد او تصور نمی‌شود. ایشان از هرگونه عیب و ایرادی مبرا است. از اسرار خداوند متعال آگاه است و از هرگونه اعمال شیطانی و شیطان صفتی، پاک و منزّه است. اخلاق آن حضرت پاکیزه از هرگونه آلودگی و لغزش است. امام عصر علیه السلام برگزیده خداوند متعال و سرآمد همه مقربان درگاه الهی است. شایان ذکر است طبق فرازهای مذکور، شکوه و عظمت و علو مرتبه حضرت علیه السلام شایسته خداوند متعال است و به تناسب الوهیت ذات الهی عبودیت امام دوازدهم علیه السلام عظمت شأن او را نشان می‌دهد؛ به گونه‌ای که موفق به برپایی حکومتی جهانی می‌شود.

۲. ولی الله

حضرت مهدی علیه السلام از جانب خداوند متعال بر همه امور ولایت دارد و از شایستگی لازم برای مدیریت جهانی بهره مند است. امام دوازدهم علیه السلام با ولایت خویش به جریان حق و حقیقت در شریانیهای جامعه جهانی معنی می‌بخشد و حکومت عدل الهی را برپا می‌دارد. ولایت و سرپرستی امام دوازدهم علیه السلام تجلی حاکمیت الهی است و اطاعت از ایشان، اطاعت از خداوند متعال است. در ادعیه و زیارات آمده است: «السلام عليك يا ولي الله»^۱.

در زیارت مادر حضرت ولی عصر علیه السلام نیز وارد شده است: «و حملت

ولی الله»^۱.

در دعای شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان به جهت اشاره به ولایت امام علیه السلام آمده است: «اللهم کن لولیک...»^۲.

در فرازی دیگر نیز

«اللهم اذفع عن ولیک»^۳ وارد شده است.

۳. ولی الاحکام

مدیریت و ولایت حضرت مهدی علیه السلام همه امور را در بر می گیرد. به رغم ولایت مطلقه امام دوازدهم علیه السلام به ولایت ایشان بر احکام نیز به صورت خاص اشاره شده و در ادعیه و زیارات آمده است:

«سلام الله... علی مولای صاحب الزمان... و ولی الاحکام»^۴.

امام عصر علیه السلام با توجه به جایگاه امام معصوم علیه السلام در نظام آفرینش و بهره‌مندی از معارف الهی، قانون الهی و جهانی را تهیه و تدوین می‌نماید و بر اساس آن، احکام اسلامی جاری می‌شود. این احکام از ناحیه خداوند متعال است و از زبان حضرت مهدی صادر می‌شود؛ همان گونه که در زیارات و ادعیه آمده است: «و حجتک علی خلقک و لسانک المعبر عنک باذنک الناطق بحکمک»^۵.

---

۱. همان، ص ۶۶۰.

۲. کافی، ج ۴، ص ۱۶۲.

۳. جمال الاسبوع، ص ۳۰۷.

۴. مصباح الزائر، ص ۴۱۹.

۵. جمال الاسبوع، ص ۳۰۷؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۴.

۴. شاهد و ناظر بر اعمال

امام دوازدهم علیه السلام شاهد و ناظر بر اعمال است؛ در زیارت حضرت مهدی علیه السلام در روز جمعه آمده است: «السلام عليك يا عين الله في خلقه» در فرازی دیگر آمده است: «وعينك الناظرة على بریتک و شاهدک علی خلقک»^۱.

در فرازی دیگر از ادعیه آمده است: «وخلیفتک فی ارضک و شاهدک علی عبادک»^۲.

حفظ نظام آفرینش وابسته به حجت الهی است و حتی اگر برای لحظه‌ای زمین از حجت خالی باشد، اهلش را فرو خواهد برد. آرامش و امنیت و اهلیت و قابلیت حیات و زندگی در این مجموعه عظیم خلقت، با همه گستره وجود و امکاناتش، مرهون وجود نازنین امام علیه السلام است.

بنابراین حضور او در هر عصری و برای هر نسلی گزینه‌ای گریزناپذیر و امری ضروری و مسلم به شمار می‌آید. بنابر آنچه در ادعیه و زیارات آمده است؛ شاهد بودن ایشان به معنی حضور نقش آفرین امام در راستای حفظ و بقاء نظم هستی نیز از شئون حضرت مهدی علیه السلام است. در ادعیه به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «اشهد الله واشهدک یامولای بهذا ظاهره کباطنه و سره کعلانیته و انت الشاهد

۱. مصباح المتعجد، ص ۴۸۰؛ جمال الاسبوع، ص ۴۲، ف ۳ و ص ۳۰۷، ف ۴۷.

۲. غیبت طوسی، صص ۲۷۹ و ۲۳۸.

علی ذلك».^۱

در نتیجه هیچ کس جز امام علیه السلام یارای تأمین هدف آفرینش و مقام خلیفه اللهی را ندارد.

۵. میزان الاعمال

حضرت صاحب الامر علیه السلام به عنوان انسان کامل، الگو و راهنمای بشریت است.

مهدویت به عنوان یک دکتترین، به معنی اندیشه راهبردی و کاربردی بسیار در خور توجه است و احساس حضور او می‌تواند حضرتش را به عنوان میزان الاعمال قرار دهد. به جهت اشاره به این مطلب در ادعیه و زیارات آمده است: «وانت یامولای فاشهد بما اشهدتک علیه».^۲

بعید نیست اتمام حجت، در پی حضور حجت ملازم و مناسب هماهنگی با او باشد؛ زیرا شأن شاهد بودن حضرت صاحب الامر علیه السلام آن قدر مهم است که به تصریح ادعیه و زیارات، عملی بدون عنایت و هماهنگی حضرتش پذیرفته نمی‌شود؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات آمده است:

اشهد ان بولایتک تقبل الاعمال و تزکی الافعال و تضاعف الحسنات
فمن جاء بولایتک و من اعترف بامامتک قبلت اعماله و صدقت
اقواله و تضاعفت حسناته و محیت سیئاته و من عدل عن ولایتک و

۱. المزار الکبیر، ص ۵۸۸.

۲. همان، ص ۵۷۱.

جهل معرفتک و استبدل بک غیرک کبه الله علی منخره فی النار و لم یقبل الله له عملاً؛^۱ شهادت می‌دهم با ولایت تو اعمال قبول می‌شود و رفتار تزکیه و پاک از نفاق می‌گردد و ثواب آن دو چندان می‌شود، هر آنکه اعتراف به امامت تو کند عملش قبول و گفتارش تصدیق می‌شود و حسنات و خوبیهای او دو برابر شده و بدی‌های عمل او محو می‌شود و هر آنکه از ولایت تو عدول نمود و سرپیچید و دیگری را به جای تو بپذیرد خدا او را به روی در آتش می‌افکند و عملی را از او قبول نمی‌کند.

بنابر این از دیگر شئون حضرت صاحب الامر علیه السلام میزان الاعمال بودن ایشان است و هر آنکه هماهنگ با ایشان حرکت کند اهل سعادت و نجات است.

واکاوی شئون و مقامات معنوی امام عصر علیه السلام چنین می‌نماید که بهترین رتبه و جایگاه حقوقی در اندیشه اسلامی برای امام به عنوان کامل‌ترین و برترین شخصیت الهی شناخته شده است؛ چرا که آموزه امامت در اندیشه اسلامی، در مرتبه‌ای بالاتر از نبوت قرار دارد و امام در مرحله‌ای است که هیچ فردی را توان رسیدن به مرتبه او نیست و رتبه او گزینه دیگری غیر از امام معصوم را بر نمی‌تابد. برای اشاره به این مطلب در روایتی از امام هشتم علیه السلام آمده است: «الامام واحد دهره ولا یدانیه احد ولا یعادلہ عالم ولا یوجد منه بدل ولا له مثل ولا نظیر»؛

امام یگانه دوران خویش است و هیچ شخصی با او برابری نمی‌کند؛ دانشمندی مانند او نمی‌باشد و جایگزینی برای او و شخصیتی مثل او و شبیه او یافت نمی‌شود.^۱ برابر ادعیه و زیارات مهدوی، امام دوازدهم یگانه و بی نظیر است.

حضور و غیبت حضرت مهدی عجل الله فرجه در ادعیه و زیارات

اول: غیبت در ادعیه و زیارات

حضور و غیبت حضرت مهدی عجل الله فرجه در ادعیه و زیارات، هماهنگ با آیات و روایات است؛ هرچند تفاوت‌هایی در بیان دیده می‌شود؛ ولی می‌توان جمع بندی روایات را در ادعیه و زیارات مهدوی ملاحظه کرد و به نوعی تأکید بر نقاط مشترک دست یافت. در این قسمت از پژوهش به پاره‌ای از آنچه مرتبط با حضور و غیبت حضرت مهدی عجل الله فرجه از قبیل مفهوم شناسی غیبت، حکمت آن و وظیفه منتظران در زمان غیبت، پرداخته می‌شود.

الف) مفهوم غیبت

پدیده غیبت طبق آنچه در دعا و زیارت ملاحظه می‌گردد، مستور بودن حضرت صاحب الامر عجل الله فرجه است و گویا حجابی بین ما و امام عجل الله فرجه قرار داده شده است که مانع از شناخت و دسترسی ما به ایشان است. به جهت اشاره به این مطلب در ادعیه و زیارات آمده است:

«و ثبتنی علی طاعة ولی امرک الذی سترته عن خلقک فباذنک غاب عن

---

۱. کافی، ج ۱، ص ۲۰۱، ح ۱.

برپتک»؛^۱ خداوندا در اطاعت از ولی امر تو که با اذن تو از دید مردم غایب گردیده است ثبات قدم عنایت کن.

در دعای ندبه نیز در اشاره به این حقیقت آمده است: «بنفسی انت من مغیب لم یخل منا، بنفسی انت من نازح مانزح عنا»؛^۲ حضرت از ما دور و جدا نیست؛ چرا که اگر این گونه بود توجیهی برای بقاء نظام هستی وجود نداشت. بنابراین غیبت حضرت به معنی عدم معرفت و شناخت ما از امام دوازدهم علیه السلام است.

ب) حکمت غیبت: امتحان مردم

غیبت حکیمانه حضرت مهدی علیه السلام امتحان الهی است که برای مهدی یاوران قرار داده شده است. در ادعیه و زیارات مهدوی به آن این گونه اشاره شده است: «اللهم فثبتنی علی دینک و استعملنی بطاعتک و لین قلبی لولی امرک و عافنی مما امتحنت به خلقک».^۳

براساس آنچه در دعا و زیارت به آن پرداخته می‌شود؛ غیبت حضرت صاحب الامر علیه السلام ریشه در امتحان الهی از ناحیه خداوند متعال دارد که در آن، دین‌مداران از دین شعاران باز شناخته می‌شوند و بدون عنایت خداوند متعال کسی سر بلند از آن بیرون نمی‌آید.

ج) مدت غیبت: طولانی

زمان این امتحان بسیار طولانی است، در دعای معرفت آمده است:

---

۱. کمال الدین، ص ۵۱۲، ح ۴۳.

۲. المزار الکبیر، ص ۵۸۱.

۳. کمال الدین، ص ۵۱۲، ح ۴۳.

«اللهم و لا تسلبنا الیقین لطول الامد فی غیبتہ و انقطاع خبرہ عنا»^۱.

زمان غیبت، زمانی طولانی است، به گونه‌ای که چه بسا انسان در آن یقین خود نسبت به امامت و مهدویت را از دست می‌دهد و گرفتار شک و حیرت شده و از امام خویش نیز خبر ندارد.

د) وظیفه منتظر در زمان غیبت

۱. صبر

تعلیل و انجام عملی شتاب زده نیز می‌تواند نتیجه‌ای به عکس و بازتابی منفی داشته باشد؛ حقیقتی که در دعا به آن این گونه اشاره شده است:

فصبرنی علی ذلک حتی لا احب تعجیل ما اخرت و لا تأخیر ما عجلت
و لا اکشف عما سترته و لا ابحت عما کتمته و لا انازعک فی
تدبیرک و لا اقول لم و کیف؟ و ما بال ولی الامر لا یظهر و قد امتلاءت
الارض من الجور و افوض اموری کلها الیک؛^۲ خداوندا در دوران
غیبت به من صبری عنایت کن که تعجیل آنچه را تو به
تأخیر انداخته‌ای از تو درخواست ننمایم و در مقام کشف
اسرار و جستار از آنچه پنهان نموده‌ای نباشم و با تدبیر تو
منزعه نکنم و به جهت پر شدن زمین از ظلم و جور بهانه
نجویم و تمام امور را به تو واگذار نمایم.

---

۱. همان، ص ۵۱۳، ح ۴۳.

۲. همان، ص ۵۱۴، ح ۴۳.

امر غیبت بسیار حکیمانه است و تنها گزینه پیش رو برای امامت و مهدویت در آن فضای سیاسی و اجتماعی مهدی ستیز بوده است. بنا بر این، سزاوار است امر ظهور به خداوند متعال واگذار شود.

۲. دعا

در اهمیت دعا برای حضرت در ادعیه آمده است:

«و لا تنسنا ذکرة و انتظاره و الايمان وقوة اليقين في ظهوره و الدعاء له و الصلاة عليه حتى لا يقنطنا طول غيبته من ظهوره و قيامه»^۱
خداوندا یاد و انتظار امام غایب را از خاطر ما نبر و ایمان و قوت یقین در ظهور او و دعا برای او و درود بر او در خاطر ما همیشه پایدار باشد؛ به گونه‌ای که طولانی شدن غیبت موجب یأس و ناامیدی از ظهور او نشود.

اگرچه امام غایب است؛ ولی به یقین وجود دارد و آموزه‌ای است که ایمان راسخ به آن از اعتقادات راستین و صحیح است و دعا برای ظهور موجب امید به آینده‌ای روشن و یادآوری ارزشها و رویشها در عصر ظهور می‌شود.

توصیف دوران غیبت: زمان شدت دشمنی و فتنه

دوران غیبت، دوران فتنه انگیزی وصف آرای دشمنان است؛ همان گونه که در ادعیه آمده است:

«اللهم انا نشكو اليك فقد نبينا و غيبة ولينا وشدة الزمان علينا و وقوع

الفتن [بنا] و تظاهر الاعداء [علینا] و کثرة عدونا و قلة عددنا».^۱
طبق این فرازها، دوران غیبت، دوران پر آشوبی است و امواج فتنه، زمانه را تحت تأثیر قرار داده، چالشهای زیادی خواهد داشت و دشمنان با تمام قوا و هر آنچه برای ستیزش دارند به مهدی ستیزی و امام گریزی می پردازند و تعداد اندک مهدی یاوران و حق باوران را می آزارند.

دوم: عصر ظهور امام دوازدهم علیه السلام از منظر ادعیه و زیارات

۱. دوران سرور آل محمد

عصر بهارینه ظهور، طبق ادعیه و زیارات، ایام فرح بخش و سرور آل محمد علیهم السلام خواهد بود. در ادعیه و زیارات مهدوی چنین آمده است: «اللهم و سرّ نبيک محمد صلی الله علیه و آله و سلم الطاهرین برویته و من تبعه علی دعوته و ارحم استکانتنا من بعده اللهم اکشف هذه الغمة عن الأمة بحضوره».^۲

اهل بیت علیهم السلام از ظهور حضرت مهدی علیه السلام خوشنود و مسرور می شوند. علاوه بر شادی ایشان، مهدی یاوران نیز به وجد آمده، به زندگی پرنشاط و آکنده از آرامش و آسایش دست می یابند. امید در دل ایشان زنده می شود و این زندگی سرد و بی روح، با دم مسیحایی ولی خدا گرم و دل نواز می گردد و اشک حسرت از دیدگان خیره در غیبت، بازگرفته می شود و غم و اندوه مهدی یاوران با حضور آن عزیز

۱. همان.

۲. المزار کبیر، ص ۶۶۵.

بر/طرف می‌گردد و زمینه توحید و عبودیت فراهم می‌آید و وعده خداوند به صورت کامل تحقق می‌یابد.

به جهت اشاره به این مطلب در ادعیه و زیارات آمده است: «و تنجز به وعد المؤمنین حتی لا یشرک بک شیئا و حتی لا یبقی حق الا ظهرو لا عدل الا زهر و حتی لا یتخفی من الحق مخافة احدا من الخلق».^۱

دوران حضور دوباره مهدی آل محمد علیهم السلام فرصتی برای بازیابی توحید و روامداری شرک به خداوند متعال است و از این فراز فهمیده می‌شود هدف زندگی در زمان ظهور، رسیدن به رشد و تعالی است. گویا انسان جایگاه خویش را یافته، در پی ارج گذاری به مقام خلیفه الهی بر می‌آید و فریاد توحید را در سرتاسر هستی طنین انداز می‌کند؛ به گونه‌ای که حق با همه وسعت دامنه خود و به معنی تمام کلمه در جامعه نمایان می‌شود و چهره عدالت در سایه عدالت گستر جهان، درخشش می‌یابد و قلب رنجور و سینه خسته از ظلم و جور ایام غیبت را تسکین می‌دهد و حق و حقیقت را جلوه گر می‌سازد؛ این امر تا آنجا پیش می‌رود که دیگر به دلیل ترس از چالش و ستیزش اهل باطل، حق کتمان نمی‌گردد و به دلیل ظلم و جور، خلأها و گسست‌های ناشی از فشار ستم، به دره‌ها و شکافهای عمیق اجتماعی تبدیل نمی‌شود؛ چرا که با گسترش معرفت و احساس نیاز مردم به امام معصوم، موانع حق ستیزی و امام گریزی از بین می‌رود

---

۱. مصباح الزائر، ص ۴۲۰؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۵ باب زیارة الامام المستر عن الابصار.

و هیچ کس را یارای مبارزه با حق و مقاومت در برابر جریان رودخانه خروشان ولایت نخواهد بود. بنا بر این بدون اینکه ترس و وحشتی از ناحیه مهدی ستیزان احساس شود، حق اظهار می شود و چهره حقیقت به طور کامل نمایان می گردد.

۲. از بین رفتن دشمنی

گرمای خورشید ولایت، سرمای کینه و غم‌های عناد دشمنان را ذوب نموده، دشمنی را از بین می برد. در ادعیه آمده است:

السلام علی المهدی الذی وعد الله عزوجل به الامم ان یجمع به الکلم
ویلم به الشعث و یملأ به الارض قسطا و عدلا ویسکن له و ینجز به
وعد المؤمنین؛^۱ سلام بر مهدی علیه السلام که خداوند متعال به
امتها وعده داده است توسط او اعتقادی یکپارچه شکل
می گیرد و دشمنی و عناد از بین می رود و زمین را عدل
و داد فرا می گیرد و همه چیز بر اساس آرمانهای مهدوی
شکل می گیرد و وعده الهی به اهل ایمان تحقق می یابد؛
چرا که ظهور حضرت مهدی علیه السلام به معنی تحقق وعده
الهی است و همه امتها پروانه وار نزد شمع وجود او
گردهم می آیند و اتحادی یکپارچه را تشکیل داده، با
یکدیگر هم نوا خواهند شد؛ حتی فراتر از همنوایی،
همگرایی آنها روی خواهد داد؛ چرا که فاصله‌ای میان
ایشان و امامشان باقی نمی ماند و با متمرکز شدن

---

۱. مصباح الزائر، ص ۴۴۱؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۱.

توجهات در امامت و مهدویت، زمینه‌ای برای اختلاف طبقاتی و رقابت‌های نامتوازن زندگی باقی نمی‌ماند و زمین پر از عدل و داد می‌شود و مردم از این الگوی کامل در فرصتی استثنایی بهره‌مند می‌گردند و آرزوی دیرینه اهل ایمان تحقق می‌یابد و با رسیدن صبح امید و طلوع خورشید مهر، یخ‌های سرد و بی‌روح حیرت‌ناشی از غیبت ذوب می‌شود و با جریان چشمه حقیقت، آب حیات در کالبد طبیعت جریان می‌یابد و تشنگان حقیقت و ره‌پویان امامت و ولایت و عاشقان مهدویت را سیراب می‌نماید.

۳. درخشش امامت

عصر ظهور، دوران طلایی حیات بشر است، آن زمان به یقین روزگار رهایی از ظلم و جور و تاریکی و جهالت است؛ چرا که فاصله‌ای بین امام و مردم وجود نخواهد داشت و همه از فضای نورانی حضور امام دوازدهم علیه السلام بهره‌مند خواهند شد و نورانیت وجود امام، جهان را آکنده از عطر امامت می‌کند؛ همان‌گونه که در زیارت حضرت مهدی علیه السلام آمده است:

«سلام الله و برکاته و تحياته و صلواته علی مولای صاحب الزمان صاحب الضیاء و النور و الدین المأثور و اللواء المشهور و الکتاب المنشور و صاحب الدهور و العصور... و شمس الظلام و بدر التمام

و نضرة الايام»؛^۱ سلام و برکات خداوند متعال و صلوات و ثنای او بر صاحب الزمان که صاحب درخشش و نورانیت است؛ همان که صاحب دین ابراهیمی و حیانی و پرچم مشهور الهی است و کتاب آسمانی را به همراه دارد و روزگار به اختیار اوست؛ چرا که او خورشید درخشان و ماه تابان است.

ساختار ادبی این فرازها حکایت از حضور انسان کامل در عصر ظهور دارد. درخشش خورشید عالم تاب امامت، موجب نورافشانی عصر ظهور می‌شود و بشر گرمای وجود امام را احساس می‌کند و رفاقت بین خود و امام دوازدهم علیه السلام را تجربه می‌نماید و با حقیقت اسلام ناب محمدی روبه رو می‌گردد و چهره زیبای دین مبین الهی مشخص می‌شود و با ارائه نسخه اصلی ادیان ابراهیمی و پالایش و پیرایش خرافات آنها، پیروان ادیان نیز به خروش آمده و اسلام را محل تلاقی و تکامل ادیان می‌یابند و با به رسمیت شناختن آن، زیر پرچمی قرار می‌گیرند که مهدی آل محمد علیه السلام به اهتزاز در می‌آورد و در پرتو آن خورشید فروزان و ماه تابان، به نعمت آسایش و آرامش دست می‌یابند و کام یاب می‌گردند.

وقت ظهور حضرت مهدی علیه السلام از منظر ادعیه و زیارات

ترسیم و تصویر دوران ظهور آن اندازه جان فزا و روح بخش است

---

۱. همان، ص ۴۱۹؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۴.

که می‌تواند در هر منتظر مهدی یاوری، شوق و اشتیاق به سوی ظهور را فراهم آورد و حتی چه بسا باعث شتاب زدگی و تعجیل در رسیدن به آن دوران می‌شود و همواره مورد سؤال منتظران ظهور بوده است. به جهت پاسخ به این سؤال در ادعیه و زیارات آمده است: « و امرک ينتظر و انت العالم غیر معلم بالوقت الذی فیہ صلاح امر ولیک فی الاذن له باظهار امره و کشف ستره».^۱

وقت ظهور از منظر ادعیه و زیارات حضرت مهدی علیه السلام معلوم نیست و از اسرار نظام آفرینش به شمار می‌آید و علم آن در انحصار خداوند متعال است، هر چند در فرازی از دعای عهد آمده است: « وعجل اللهم لنا ظهوره فانهم یرونه بعیدا و نراه قریبا».^۲

واژه «قریبا» به معنی نزدیک بودن ظهور نیست؛ چرا که با توجه به گذر غیبت، طبیعی است که در هر لحظه به ظهور حضرت نزدیک‌تر می‌شویم و این امر معقول نیازی به بیان ندارد؛ بنابر این شایسته است به قرینه فرازهای قبلی «قریبا» به معنی اصطلاحی باشد که حاکی از قطعی بودن پدیده ظهور با همه مسائل نامأنوس آن است. در خصوص روز ظهور نیز در زیارت حضرت مهدی علیه السلام در روز جمعه آمده است: «یا مولای یا صاحب الزمان صلوات الله علیک هذا یوم الجمعة وهو یومک المتوقع فیہ ظهورک والفرج».^۳

۱. کمال الدین، ص ۵۱۲، ح ۴۳.

۲. المزار الکبیر، ص ۶۶۵.

۳. جمال الاسبوع، ص ۴۲، ف ۳.

انتخاب و انتصاب الهی حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

واگذاری حکومت جهانی به حضرت مهدی علیه السلام اتفاقی نیست و به یقین، حضرتش گزینه شایسته انتخابی خداوند متعال برای رخ دادی عظیم و تحقق آینده‌ای روشن در فرجام تاریخ است؛ چرا که امتیازات ویژه ولی عصر علیه السلام وجودی سرآمد و برترین شخصیت را از ایشان ترسیم می‌کند و او را برگزیده خداوند متعال معرفی می‌کند، شخصیتی که حتی در دوران کودکی زیننده این مقام و شایسته این جایگاه بوده است و از همان آغاز موفق به کسب معیارهای الهی شده است و به مقام خاتم الاوصیاء، نائل گردیده است و در ادعیه و زیارات آمده است:

«اشهد ان الله اصطفى صغیرا و اکمل لک علومه کبیرا و انک حی لامتوت حق تبطل الجبت و الطاغوت»^۱

خداوند متعال حضرت مهدی را در دوران خرد سالی برگزیده است و در همان دوران، علوم امامت را برای حضرتش کامل نموده است و زمینه گسترش معرفت توسط او را فراهم آورده است، کودکی که مهدی ستیزان و امام گریزان برای از بین بردن او از هیچ امری فروگذار نکردند، رشد یافته و به حیات خود تا نابودی کامل باطل ادامه می‌دهد.

در دعایی دیگر به جهت اشاره به انتخاب و انتصاب الهی حضرت

---

۱. مصباح المتعجد، ص ۴۰۸؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۳.

مهدی آمده است:

فانه عبدك الذی استخلصته لنفسك و ارتضیته لنصرة دین نبيك و
اصطفیته بعلمك و عصمته من الذنوب و برأته من العیوب و اطلعته
على الغیوب و انعمت علیه و طهرته من الرجس و نقیته من الدنس؛^۱
امام دوازدهم علیه السلام بنده محبوب خداست، به گونه‌ای که
خداوند متعال با توجه به علم الهی خویش او را برای
یاری دین برگزیده است و از هرگونه گناه و لغزش دور
داشته است و از عیوب مبرا نموده است و از غیب آگاه
گردانیده است و نعمتش را بر او ارزانی داشته و به او
طهارت از پلیدی و پرهیز از لغزش عنایت کرده است.

طبق آنچه در این فراز از دعا مورد اشاره قرار گرفته است، حضرت
صاحب الامر علیه السلام امتیازی ویژه نسبت به سایر مقربان درگاه خداوند
متعال دارد که به خاطر آن برگزیده شده است؛ به جهت اشاره به این
مطلب در ادعیه و زیارات آمده است: «فانه عبدك الذی استخلصته
لنفسك».^۲

حضرت مهدی هماهنگ و متناسب و با اهداف و منویات خداوند
متعال، فرجام تاریخ را رقم خواهد زد؛ بنا بر این شکوه و ابهت
حکومت حضرت مهدی علیه السلام تجلی عظمت خداوند متعال و تحقق
آخرین درجه رشد و کمال بشریت است.

---

۱. کمال الدین، ص ۵۱۴، ح ۴۳؛ غیبت طوسی، ص ۲۷۹؛ جمال الاسبوع، ص ۳۰۸ بانندی اختلاف.

۲. همان.

نتیجه گیری

ادعیه و زیارات متعددی به صورت خاص و ویژه، امامت و مهدویت و به صورت غیر اختصاصی به مهدویت؛ ابعاد و شئون حضرت مهدی علیه السلام را ترسیم می کنند و به بیان اوصاف و احوال و جایگاه و مقام و مرتبه امام دوازدهم علیه السلام می پردازند. حضور و غیبت نیز در آنها بیان شده است. و در آنها با اشاره به ویژگیهای شخصی حضرت مهدی علیه السلام بر وجود حجت حی در هر زمانی تأکید می شود.

فصل چهارم:

سیمای عمل کردی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الیوم

مقدمه

امامت و مهدویت به عنوان یک اندیشه راهبردی و کاربردی است و توجه به آن و شناخت ساختار حکومت آن حضرت به جهت حرکتی هماهنگ به سوی ظهور، می تواند الگوی سیاسی اجتماعی و فرهنگی و تربیتی قرار گیرد؛ چرا که امامت و مهدویت در امتداد رسالت انبیاء و وصایت اولیاء قرار گرفته است. به رغم ترقی و رشد بشریت در زمان انبیاء گذشته، هنگام ظهور امام دوازدهم علیه السلام اهداف خداوند متعال از نظام آفرینش به صورت کامل محقق خواهد شد. در این قسمت از پژوهش ابتدا به سیمای عمل کردی امام دوازدهم علیه السلام در دوران غیبت و سپس در عصر ظهور از منظر ادعیه و زیارات پرداخته می شود.

اول: آثار تکوینی و سیمای عمل کردی امام دوازدهم علیه السلام در دوران غیبت

۱. ملجاء، پناه و حافظ نظام آفرینش

امام علیه السلام آثار و فواید و برکات زیادی دارد. آرامش و امنیت مجموعه

هستی از جمله آثار مترتب بر وجود حجت خداوند متعال است. در قرآن کریم به جهت اشاره به این مطلب آمده است: ﴿و ما كان الله ليعذبهم و انت فيهم﴾^۱ خداوند مردم را تا زمانی که تو (پیامبر) در بین آنها هستی عقاب و عذاب نمی‌کند.

خداوند متعال به برکت حضور امام در جامعه، ایشان را در دنیا عذاب نمی‌کند. امام عجل الله نقش به سزایی در تأمین امنیت نظام آفرینش دارد. در زیارت حضرت مهدی عجل الله به جهت اشاره به این مطلب آمده است «السلام عليك يا عين الحياة»؛^۲ سلام بر تو ای منشأ حیات.

گویا حضور امام در نظام آفرینش به قابلیت آن برای حیات می‌انجامد. خداوند متعال او را برای ایفای این نقش کلیدی و تحقق هدف نظام آفرینش آفریده است؛ در ادعیه آمده است: «... خلقتنا لنا عصمة و ملاذا و اقمته لنا قواما و معاذا»؛^۳ خداوند تو امام را برای خلق به عنوان پناه و مأمن قرار دادی.

در فرازی دیگر آمده است: «و جعلته مفزعا لمظلوم عبادك».^۴ طبق مضامین وارده در آیات و روایات و ادعیه و زیارات، حفظ و نگهداری اهل زمین از فرو رفتن در کام آن، از جمله آثار و فواید

۱. انفال: آیه ۳۳.

۲. جمال الاسبوع، ص ۴۱، ف ۳.

۳. المزار الکبیر، ص ۵۸۳.

۴. مصباح المتعجد، ص ۱۵۹.

تکوینی امام علیه السلام است.

۲. مسئولیت پذیری

مهدویت به عنوان اندیشه‌ای راه بردی و کار بردی، موجب پویایی انتظار و امید به آینده‌ای روشن خواهد شد و موجب مسئولیت پذیری هر چه بیشتر در زمان غیبت می‌گردد؛ در ادعیه و زیارات آمده است:

... و یكون یقیننا فی ذلک کیقیننا فی قیام رسولک صلی الله علیه و آله ... و قو

قلوبنا علی الایمان به حتی یسلک بنا علی یدہ منهاج الہدی و الحجۃ

العظمی و الطریقۃ الوسطی و قونا علی طاعتہ و ثبتنا علی متابعتہ و

اجعلنا فی حزبه و اعوانہ و انصارہ و الراضین بفعلہ و لاتسلبنا ذلک

فی حیاتنا و لا عند وفاتنا حتی تتوفانا و نحن علی ذلک غیر شاکین و

لا ناکثین و لامرتابین و لامکذبین؛^۱ خداوند! به منتظرین ظهور

یقینی عنایت کن که همان گونه که در محضر رسول

خدا صلی الله علیه و آله قیام نموده و با یقین به حقانیت آن پیا خاستند

همانند آن به یاری امام عصر علیه السلام برخیزند. خدایا به

جهت حرکت در سایه امام زمان و ایمان راسخ به او قوت

قلب عنایت کن، چرا که او طریق هدایت و حجت عظیم

الشأن الہی و رہبری معتدل و معتمد است. خدایا به

منتظران ظهورش قوت در اطاعت و ثبات قدم در همراهی

و متابعت عنایت فرما و ما را از جمله مهدی باوران و مهدی

یاوران قرارده، همان افرادی که رضایت امام خویش را

---

۱. کمال‌الدین و تمام النعمه، ص ۵۱۳.

می‌طلبند و هیچ گونه شک و تردیدی در حقانیت او ندارند
و هرگز در یاری او تردید و درنگ نمی‌کنند.

توجه به امام دوازدهم علیه السلام منتظران را از دام متمه‌دیان و مدعیان
می‌رهاند و با ارائه الگوی صحیح رفتاری، باعث نجات از جهل و
گمراهی و فتنه و آشوب می‌شود و موجب درخشش مهدی یاوران در
تجدید پیمان با امام خویش و وفای به آن در ایام غیبت خواهد شد.
شایان ذکر است توصیه و تأکید بر این دعا در عصر غیبت به جهت
توجه دادن به آثار امام غایب است؛ چرا که اگر آثار امام به دوران
ظهور اختصاص می‌یافت، تأکید بر این دعا معنی نداشت. از این رو
سعادت در کشتی نجات مهدی آل محمد علیهم السلام است. در زیارت
حضرت مهدی به جهت اشاره به این حقیقت آمده است: «السلام عیک
یا سفینة النجاة»^۱.

همان گونه که از ادعیه و زیارات استفاده می‌شود، سعادت دنیا و
آخرت در توجه به امام عصر علیه السلام تأمین می‌گردد؛ در دعا وارد شده
است: «و اجعلنی بهم فائزا عندک فی الدنيا و الآخرة و من المقربین»^۲.

عنایت به مهدویت، انتظار را از یک خواسته، به جریان تبدیل
می‌کند و حرکتی هماهنگ به جهت زمینه سازی ظهور را در پی
خواهد داشت؛ در ادعیه و زیارات مهدوی آمده است:

و اجعلنا فی حزبه القوامین بامرہ الصابرين معه الطایین رضاک

۱. جمال الاسبوع، ص ۴۲.

۲. کمال الدین و تمام النعمة، ص ۵۱۶.

بمناصحته حتى تحشرنا يوم القيامة في انصاره و اعوانه و مقوية
سلطانه.^۱

همان گونه که در این دعا وارد شده است، شیفتگان عصر ظهور برای زمینه سازی ظهور، قابلیت خویش را افزایش داده، با صبر و استقامت، امام دوازدهم علیه السلام را یاری خواهند نمود و با رضایت به حکومت حضرتش مشروعیت آن را تقویت می نمایند؛ به گونه ای که دیگر تقیه صورت نمی گیرد. در ادعیه آمده است:

و اجعلنا يارب من اعوانه و مقوية سلطانه و الموترين لامره و
الراضين بفعله و المسلمين لاحكامه و ممن لاجابة به الى التقية
من خلقك؛^۲ خداوندا ما را از یاران حضرت مهدی قرار بده و
توفیق تقویت حاکمیت او و فرمانبرداری از اوامر او و
رضایت مندی به حکومت او را به ما عنایت بفرما؛ به گونه
ای که سلامت و ایمنی عمل به احکام دین تحقق یابد و
نیاز به تقیه و محافظه کاری از شر دشمن در عمل به
دین صورت نگیرد.

طبق این فراز، قابلیت و آمادگی عمومی برای استقبال از آموزه
امامت و مهدویت لازم است و باور به امامت و ظهور امام غایب، تنها
آموزه ای است که به این حقیقت معنی می بخشد و بلوغی اجتماعی را
به جهت استقبال از امامت و مهدویت شکل می دهد.

---

۱. جمال الاسبوع، ص ۳۰۹.

۲. همان، ص ۳۱۹.

دوم: آثار تشریحی سیمای عمل کردی امام دوازدهم علیه السلام در عصر ظهور

الف) آثار مشترک نسبت به مؤمنان و مشرکان

۱. اتمام حجت

دوران حضور امام دوازدهم علیه السلام دوران گفتمان و پرسمان و پاسخ به شبهات واز بین بردن جهل و ظلمت است. در ادعیه آمده است:
... ولیک صلواتک علیه وآله ظاهر المقالة واضح الدلالة هادیا من الضلالة شافیا من الجهالة؛^۱ امام دوازدهم علیه السلام گفتاری روان داشته و بیانش موجب هدایت جامعه است و کلام او به نجات از ضلالت و جهل می انجامد.

هنگام حضور حضرت مهدی علیه السلام گسترش معرفت نمایان شده، زمینه شناخت و معرفت الهی فراهم می آید و بزرگ راه هدایت بازگشایی می شود؛ چرا که امام علیه السلام بدون تقیه به بیان آموزه های دین مبین اسلام می پردازد و بر معرفت مردم می افزاید و ایشان را از حقایق الهی و اسرار ناگفته امامت و مهدویت آگاه می سازد. جامعه نیز با بلوغ اجتماعی چشم گیری از این معرفت بهره مند شده، به مراد امام علیه السلام و واقعیت گفتار و حکمت رفتار ایشان دست می یابد و از ضلالت و گمراهی به سعادت و هدایت نائل می شوند و از جهالت و دشمنی با امامت دست می کشند و فاصله بین امام و مردم به نجات

۱. کمال الدین، ص ۵۱۲، ح ۴۳.

سیاست‌های مهدوی در عصر ظهور

اول: سیاست‌های سیاسی - اجتماعی

۱. تشکیل دولت

تشکیل دولت، روی داد بسیار مهم دوران ظهور امام دوازدهم علیه السلام است. این امر موجب پدید آمدن آرمان شهر مهدوی و گسترش قسط و عدالت می‌گردد؛ مدینه فاضله‌ای که تداعی بخش حضور انبیاء و اولیاء در منزل گاه تاریخ است و با حضور حضرت مهدی علیه السلام و ظهور او، بار دیگر بازآفرینی می‌شود و جامعه‌ای ولایت مدار و حق گرا، دستاورد آن خواهد بود، تفاوت این دوران با دوران گذشته، تشکیل ساختار رسمی حکومت الهی اسلامی به امامت امام معصوم و تحقق کامل اهداف نظام آفرینش است، چرا که روش و منش امامت با ساختاری متفاوت از گذشته خواهد بود و به صورت رسمی حکومت تشکیل خواهد داد.

در این ساختار، در رأس هرم قدرت، امام علیه السلام قرار می‌گیرد و هدف دولت عزت و کمال مسلمین و عبودیت خداوند متعال است. در دعای افتتاح به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «اللهم انا نرغب الیک فی دولة کریمه تعز بها الاسلام و اهله»^۱.

تمام دولت‌ها در طول حیات سیاسی خود، سیاست‌هایی را در نظر

---

۱. مصباح المتعجد، ص ۵۸۱؛ اقبال الاعمال با اندکی اختلاف، ج ۱، ص ۱۹۱ و ۴۷۶.

گرفته‌اند و با توجه به آنها، کار ویژه‌ها و ساختار حکومت را تعریف و ترسیم کرده‌اند؛ دولت امام دوازدهم علیه السلام نیز سیاست‌هایی دارد که در سایه آنها هندسه حکومت عدل الهی را بنا می‌نهد؛ از جمله سیاست خاصی که از ویژگی‌های دولت مهدی علیه السلام به شمار می‌آید، تکریم حق‌مداران است؛ توصیف دولت با صفت «کریمه»^۱ حاکی از توجه ویژه حکومت امام دوازدهم علیه السلام به شخصیت و قابلیت و لیاقت انسان در عصر ظهور است. از این رو میل و رغبت مردم به دولت مهدی علیه السلام به برقراری رابطه قدرت و سیاست کمک می‌نماید؛ چرا که در این حکومت، تلاش می‌شود تا مردم مورد حمایت و تکریم قرار گیرند. بنابراین حکومت حضرتش فراتر از سیاست مردم‌سالاری و شایسته‌سالاری، سیاست کرامت‌پیشه و حق‌سالار را در پیش خواهد گرفت و بشر با میل و رغبت خویش، جویای کرامت نفس خویش در دولت کریمه مهدوی علیه السلام می‌شود. و به همین لحاظ انسان کریم در پی دولت کریمه خواهد بود و اجازه نخواهد داد غیر کریم بر او حکومت کند.

در این قسمت از پژوهش به سیاست‌های دولت مهدوی علیه السلام اشاره می‌شود.

سیاستهای دولت مهدی علیه السلام

الف) اظهار دین

مجموعه هستی از آغاز خلقت تا فرجام آن، هدف مند آفریده شده است. رسیدن به هدف متعالی آن، زیر ساخت و بستر مناسب لازم دارد؛ در این خصوص می توان به حضور فعال انبیاء و اولیاء اشاره کرد که با شهادت و رشادت و استقامت کوشیدند تا دین مبین الهی را اظهار کنند و به رگم ستیزش و چالشهای بسیار از ناحیه کافران و مشرکان، به رسالت خویش عمل نمایند. خداوند متعال در قرآن می فرماید: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ»^۱؛ خداوند متعال رسول هدایتگرش را با دینی به حق فرستاد تا دین او را بر سایر ادیان ظاهر و فراگیر نماید؛ هر چند برای مشرکان خوشایند نباشد.

در ادعیه و زیارات وارده مهدوی نیز به جهت اشاره به این حقیقت آمده است: «اللهم اظهر به دینک و سنة نبيك حتى لا يستخفى بشئ من الحق مخافة احد من الخلق»^۲. طلب اظهار دین از زبان امام، کنایه از تحقق آن توسط امام عصر علیه السلام است.

در زیارتی که برای زیارت هر یک از ائمه علیهم السلام وارد شده است؛ آمده است:

۱. توبه: ۲۳.

۲. مصباح المتعجد، ص ۵۸۱.

واجعل به صداء الجور عن طریقتک حتی یظهر الحق علی یدیه فی احسن صورته ویهک الباطل واهله بنور دولته ولا یتخفی بشی من الحق مخافة احد من الخلق؛^۱ خداوند! سد زنگار و سختی جور را که مانع راه تو شده‌اند بردار تا حق به بهترین شکل به دست حجت تو ظاهر گردد و باطل و اهل آن به نور دولت او باطل شود و حق و حقیقت به خاطر ترس از مقابله با آن مخفی نگردد.

حضرت مهدی علیه السلام با حمایت از دین مداران، به مدیریت مهدی یاوران، در یاری و نصرت دین مبین اسلام می‌پردازد. در فزازی از ادعیه مهدوی به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «اللهم انتصر به لدینک و انتصر به اولیائک و اولیائه و شیعتہ و انصاره».^۲

ب) عزت اسلام، ذلت نفاق

حکومت امام عصر علیه السلام سیاست عزت اسلام و مسلمین و ذلت کافران و مشرکان و منافقان را در پیش خواهد گرفت. در ادعیه و زیارات مهدوی به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «تعز بها الاسلام و اهله و تذل بها النفاق و اهله».^۳

زمان ظهور امام دوازدهم علیه السلام، مسلمانان در سایه رهبری و حکومت

۱. المزار الکبیر، ص ۵۶۳؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۸۲.

۲. مصباح المتعجد، صص ۴۰۵ و ۵۸۱ با عبارتی مشابه.

۳. همان، ص ۵۸۱؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۲۷ و ۱۴۲ و ۱۹۱ و ۴۷۶ و ۵۰۲ در دعاهای مختلف.

امام خویش، قامت اسلام را می‌آرایند و دیگر کسی با تظاهر به اسلام قادر به فریب مردم نخواهد بود؛ چرا که مهدی یاوران و دولت مردان مهدوی علیه السلام به نام اسلام به اریکه قدرت دست نمی‌یازند و در پی منویات امام معصوم علیه السلام دین مداری را در رأس امور قرار می‌دهند و دین شعاری به عنوان بهانه‌ای برای عزیز شدن جایگاهی نخواهد داشت.

در آن دوران اقتدار سیاسی اسلام با نگاهی عزت مندانه به آن رخ خواهد داد و حضرتش مردم را به سوی خداوند متعال فرا می‌خواند و خاستگاه ارادی مردم به موجی از اسلام خواهی تبدیل می‌شود و نفاق و کفر باطنی از بین می‌رود.

ج) جمع بین امتها

سیاست امام دوازدهم علیه السلام در بر پایی حکومت تقریب، وحدت و همدلی بین جامعه بشری است. وی ایشان را به یکتاپرستی دعوت نموده، به سوی هدف نهایی آفرینش سوق می‌دهد و روحیه‌ای حقیقت یاب و جامعه‌ای حق‌مدار را ساماندهی می‌کند و از آنجا که با صداقت و درستی با مردم تعامل می‌شود، مردم خود را در پناه امام علیه السلام می‌یابند و بین خود و ایشان فاصله‌ای احساس نمی‌کنند در نتیجه، دوران ظهور با احیاء قلوب مردم تحولی عظیم صورت می‌گیرد که به بیداری بشریت می‌انجامد؛ چرا که گروه‌های مختلف در نگاهی مشترک، آموزه امامت و مهدویت را انتخاب خواهند کرد و به فرهنگ جامع مهدوی گرایش پیدا می‌کنند. در ادعیه به جهت اشاره

به این مطلب آمده است: «اللهم واحی به القلوب المیتة و اجمع به الالهواء المختلفة»^۱.

به تناسب این شور و شعور، موجی از بیداری و آگاهی بشر برای گرایش به موعود شکل می‌گیرد و جامعه به صورت یک پارچه تحت لوای فریادگر توحید، یکتاپرستی را تجربه خواهد کرد و به دلیل توجه به این هدف والا، از هرگونه خصومت و نزاع و ظلم و بی‌عدالتی کناره‌گیری می‌کند، از این رو در ادعیه آمده است:

السلام علی المهدی، الذی وعد الله عزوجل به الامم ان یجمع به الکلم و یلم به الشعث و یملأ به الارض قسطا و عدلا و ینجز به وعد المؤمنین؛^۲ سلام بر مهدی علیه السلام؛ همان که خداوند متعال وعده داده است همگان را گرد هم آورد و دشمنی را از بین می‌برد و زمین در اختیار او قرار گرفته، پر از عدل و داد می‌گردد و وعده الهی به مؤمنین تحقق می‌یابد.

از این فراز استفاده می‌شود که امت‌های گذشته نیز از موعود استقبال می‌کنند و همین امر می‌تواند بستر احیاء کتاب و سنت را فراهم آورد و دولت اخلاقی امام دوازدهم علیه السلام را مورد حمایت قرار دهد. در ادعیه آمده است: «و وعدته ان تجمیع به الکلم و تفرج به عن الامم

---

۱. کمال الدین، ص ۵۱۵؛ مصباح المتعجد، ص ۱۵۸؛ جمال الاسبوع، ص ۳۱۹

۲. المزار، ج ۵۹۰؛ المزار، ص ۲۰۹؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۶ و ج ۹۹، ص ۱۰۱ با اندکی اختلاف.

و تجمع به الممالک کلها».^۱

جمع بین امتها موجب وحدت و همدلی و همگرایی در استقبال از دین مبین اسلام خواهد شد و عزت اسلام به نمایش گذارده می‌شود. به جهت این اتفاق مهم، حکومت حضرت نیز فراگیر و جهانی می‌گردد. در ادعیه و زیارات به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «حتی لا یشرك بک شیئا».^۲

طبق این فراز از ادعیه و زیارات، نسبت به جهانی شدن استفاده می‌شود؛ روند رویکرد جهانی بشریت به آموزه امامت و مهدویت است و بلوغی اجتماعی در جامعه شکل می‌گیرد که به اجابت دعوت امام دوازهم علیه السلام می‌انجامد؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات آمده است: «السلام علیک ایها المنتظر المجاب».^۳

بنابراین در جهانی‌سازی اسلام، این منتظرین ظهور هستند که با رویارویی حقیقت از آن استقبال می‌کنند و روند جهانی شدن را با اطاعت پذیری و ولایت مداری امام خویش تحقق می‌بخشند.

در فرازی دیگر به عنوان قرینه‌ای بر تأیید این مطلب آمده است: «حتی لا یتخفی بشی من الحق مخافة احد من الخلق»^۴ پذیرش حق تا آنجا

---

۱. بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۵؛ مصباح المجتهد، ص ۱۵۸ با اندکی اختلاف (واجمع به الالهواء المختلفة).

۲. همان، ج ۹۹، ص ۸۵.

۳. مصباح الزائر، ص ۴۲۲؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۶.

۴. کافی، ج ۳، ص ۴۲۳؛ من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۴؛ مصباح المتهد، ص ۵۸۱؛

مورد استقبال قرار می‌گیرد که به جهت ترس از دشمن نسبت به حقیقت تقیه صورت نمی‌گیرد؛ چرا که مهدویت خاستگاه ارادی بشر خواهد شد و تمام زمین تحت اختیار حضرت مهدی عج قرار می‌گیرد.

در ادعیه و زیارات به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «حتی تسکنه ارضک طوعا و تمتعه فیها طویلاً»^۱.

بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت: روند جهانی شدن، مهدویت خواهی بشریت ودوری از شرک است؛ چنان که در ادعیه و زیارات آمده است:

اللهم اجعله الداعی الی کتابک و القائم بدینک استخلفه فی الارض کما استخلفت الذین من قبله مکن له دینه الذی ارتضیته له ابدله من بعد خوفه امننا یعبدک لا یشرک بک شیئاً؛^۲
خداوندا دعوت به کتاب الهی و برپایی دین را بار دیگر با امام زمان علیه السلام آغاز کن؛ همان گونه که قبل از او دین تو پیا گشته بود و رضایت تو در گرایش جامعه به اوست؛ چرا که با ظهور او امنیت و توحیدی دور از شرک به تو، جایگزین ترس و نگرانی خواهد شد.

المزارر، ص ۸۲ و ص ۵۶۳؛ اقبال الاعمال، ج ۱، صص ۱۴۲ و ۴۷۶ و ۵۰۲؛ جمال الاسبوع: ص ۳۱۱؛ بحار الانوار، ج ۸۸، صص ۲۵۶ و ۲۵۷، ج ۹۲، ص ۳۳۳، ج ۹۴، ص ۳۴۹، ج ۹۹ ص ۱۸۲۸۵، ج ۹۵، ص ۲۰۹، ج ۹۷، ص ۱۹۷،
۱. کافی، ج ۴، ص ۱۶۲؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۹۱.
۲. مصباح المتهجد، ص ۵۸۱.

بشر تجربه شیرین زندگی تحت تعالیم ولی خدا در زمین را به یاد دارد و از ستیزش با حجت خدا به محرومیت‌های زیادی گرفتار شده است. از این رو با توجه به رشد و کمالی که در آستانه ظهور برای جامعه بوجود خواهد آمد، از ستیزش با امام علیه السلام فاصله گرفته، با توسل به او یکتا پرستی را در سطحی فرامنطقه‌ای وجهانی به نمایش خواهد گذاشت.

۲. ظلم ستیزی

مبارزه با ظلم و جور از جمله سیاست‌های بسیار مهم دولت مهدی علیه السلام است؛ به خصوص که حضرت با ریشه ظلم و ستم مبارزه می‌کند و از آنجا که دولت مهدی علیه السلام دولت قسط و عدالت است و اتحاد و همدلی را در جامعه به صورت جهانی نهادینه می‌کند، موانع آن را برنمی‌تابد و با آنچه به ظلم و جور و ستم و تبعیض و بی‌عدالتی بینجامد مبارزه می‌نماید و بستر گرایش به کفر و شرک و ستیزش را از بین می‌برد و اجازه کوچک‌ترین حرکت ظالمانه به کسی داده نمی‌شود و مظلومیت فرد، یا گروهی را روا نمی‌دارد؛ در نتیجه هیچ ظالم یا جائری در زمان ظهور حضرتش امنیت نخواهد داشت؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات آمده است: «اللهم صل علی حجتک فی ارضک... و بوار الکافرین و مجلی الظلمة و منیر الحق»؛^۱ خداوندا بر حجت خویش درود فرست که او کافران را هلاک می‌سازد و ریشه ایشان را از بین می‌برد و حق را نورانیت می‌بخشد.

در برخی ادعیه نیز این گونه وارد شده است: «و تیر بعدله الظلم و تطفی به نيران الظلم و تقمع به حر الكفر و آثاره و تطهر به بلادک و تشفی به صدور عبادک... و امت به الجور»؛^۱ خداوندا در برپایی عدالت او ظلم خواهد سوخت و شعله های آتش ظلم درگرو عدالت او خاموش خواهد شد و گرمی حرارت و رونق کفر و آثار آن توسط او از بین می رود و زمین تو از لوث کفر پاک می شود و سینه خسته و رنجور از ظلم بندگان به برکت امام دوازدهم و عدالت او شفا می گیرد و ستم در زمان او می میرد.

از دقت در فرازهای ادعیه و زیارات معلوم می شود حضرت مهدی علیه السلام اساس کفر را نابود می کند و آتش خانمانسوز ظلم را برای همیشه خاموش می کند و کانون کفر و آثار آن را از هم فرو می پاشد. با توجه به تعبیر «و تطهر به بلادک» می توان نتیجه گرفت ظلم ستیزی امام دوازدهم علیه السلام فرامنطقه ای و جهانی است و نقطه امنی برای ظالمان باقی نخواهد ماند.

بنابراین جامعه مهدوی به عنوان مدینه ای فاضله، روزگاری بدون ظلم را تجربه می کند و بشریت از بزهکاری و ناهنجاری نجات می یابد و جور و جائر، گزینه ای نا مانوس خواهد شد و تبعیض و اختلاف طبقاتی که همیشه سبب رنجش خاطر جامعه بوده است، از بین می رود؛ چرا که با از بین رفتن ریشه ظلم، انگیزه ای برای ظلم و جور

باقی نمی‌ماند. در ادعیه آمده است:

السلام علی المهدی الذی وعد الله عزوجل به الامم ان یجمع به
الکلم ویلم به الشعث و یملأ به الارض قسطا و عدلا و یمکن
له و ینجز به وعد المؤمنین؛^۱ سلام بر مهدی علیه السلام، همان که
خداوند متعال وعده داده است همگان را گرد هم آورد و
دشمنی را از بین می‌برد و زمین در اختیار او قرار گرفته،
پر از عدل و داد می‌گردد و وعده الهی به مؤمنین تحقق
می‌یابد؛ چرا که با از بین رفتن کینه و دشمنی، فرهنگ
همگرایی و همدلی در جامعه شکل می‌گیرد و بشر به خود
اجازه نمی‌دهد برای رسیدن به امیال و تأمین اهدافش،
حقوق دیگران را زیر پا گذارد؛ حتی در صورت تمایل،
زمینه‌ای برای رسیدن به آن نیست و اگر هم حرکتی بر
خلاف جریان رودخانه قسط و عدالت داشته باشد، در
امواج خروشان آن به سختی گرفتار شده، مجازات خواهد
شد.

در سیمای عمل کردی امام دوازدهم علیه السلام نسبت به ظالمان و
جائران، توضیحات بیشتری در این باره ارائه خواهد شد.

۳. برپایی قسط و عدالت

دولت حقیقت مدار امام دوازدهم علیه السلام با از بین بردن موانع قسط و
عدالت، می‌کوشد قسط و عدالت جهانی را در جامعه برپا نماید تا

---

۱. همان، ج ۹۹، ص ۱۰۱.

بشریت به حقوق خود در عرصه‌های مختلف دست یابد و به تناسب رهبری امام معصوم علیه السلام و انسان کامل، از تمام استعدادها و قابلیت‌ها استفاده نماید که شایسته انسان آنها را شکوفا نماید. در این خصوص در ادعیه و زیارات، فرازهای بسیار زیادی هماهنگ با روایات آمده است که فقط به چند نمونه اشاره می‌شود:

الف: «اشهد علی رجل من ولد الحسین لایسمی و لایکنی حتی یظهر الله امره و یملا الارض عدلا و قسطا کما ملئت ظلما و جوراً»^۱.

ب: «اللهم انجز لی ما وعدتنی و اتمم لی امری و ثبت وطأتی، املاً الارض عدلا و قسطاً»^۲.

ج: «اللهم املاً الارض به عدلا و قسطاً»^۳ و «...تملاً به الارض عدلا و قسطا کما ملئت جورا و ظلما»^۴.

د: «اللهم صل علی حجتک فی ارضک... و الداعی الی سبیلک و القائم بقسطک... الذی یملاً الارض عدلا و قسطاً»^۵.

همان گونه که در ادعیه و زیارات وارد شده است، امام دوازدهم علیه السلام با از بین بردن ظلم و جور، قسط و عدالت را در جامعه فراگیر خواهد نمود و فرهنگ عدالت خواهی و انصاف را جایگزین آن می‌کند؛ به گونه‌ای که انگیزه‌ای برای ظلم و تعدی و تجاوز، افراط و تفریط، فقر و

۱. غیبت نعمانی، ص ۶۸.

۲. کمال‌الدین و تمام‌النعمة، ص ۴۸۲.

۳. المزار مفید، ص ۱۶۴؛ مصباح‌المتجهد، صص ۶۹۸ و ۳۷۵.

۴. احتجاج، ج ۲، ص ۳۱۸؛ المزار الکبیر، صص ۴۵۶ و ۵۹۸ با اندکی اختلاف.

۵. اقبال‌الاعمال، ج ۲، ص ۱۱۰؛ جمال‌الاسبوع، ص ۲۶۷ با اندکی اختلاف.

تبعیض، خشونت و ناامنی باقی نمی ماند؛ چرا که با برپایی قسط و عدالت، جامعه حقوق خود را به صورت کامل دریافت خواهد کرد.

۴. حل مشکلات

به رغم تلاش فراوان بشر برای حل مشکلات خود، حل آنها همچنان در حد یک آرزو باقی مانده است و همه انسانها به نوعی شکستی تلخ در رویارویی با این ناملازمات را در عرصه های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و به خصوص اخلاق و معنویت را احساس می کنند. اما این به معنی ماندگاری سختی ها و مشکلات تا پایان دوران زندگی بشر نیست؛ چرا که ادعیه و زیارات حاکی از گشایش امور به دست مهدی آل محمد علیهم السلام در عصر ظهور هستند. در ادعیه آمده است: «فصل علی محمد و آل محمد و اعنا علی ذلک بفتح منک تعجله و بضر تکشفه و نصر تعزه».^۱

امام دوازدهم علیه السلام در هنگام ظهور، با امامت و مدیریت الهی خویش به حل مشکلات، به خصوص مشکلات روحی، روانی و فرهنگی اخلاقی می پردازد و زمینه آرامش و آسایش زندگی را فراهم می آورد.

۵. عمران و آبادانی

دولت امام دوازدهم علیه السلام با گسترش معرفت، زیر ساخت حکومت الهی را فراهم می کند. حکومت امام معصوم علیه السلام به تمام نیازهای بشر و خدمات لازم برای او توجه می نماید. در ادعیه و زیارات در اشاره به

۱. رک: مصباح المتعجد، ص ۵۸۱؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۱۴۳.

این مطلب آمده است: «و اعمر اللهم به بلادک و احی به عبادک فانک قلت و قولک الحق علی لسان نبیک محمد صلی الله علیه و آله ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ»^۱ خداوندا به سرزمینها به برکت حضرت مهدی علیه السلام حیات و عمران و آبادنی ببخش، چرا که در کلام بر حق تو از زبان پیامبرت آمده است. فساد در خشکی و دریا توسط مردم و بدون عنایت آنها به امام روی داده است.

طبق این فراز، حضرت در هنگام ظهور برای رسیدگی به مردم و ارائه خدمات رفاهی و اجتماعی به ایشان، سیاست عمران و آبادانی را پیش خواهد گرفت. آنچه مهم است توجه به عمران و آبادانی در تمام عرصه‌های زندگی به خصوص عرصه‌های فرهنگی و معنوی و اخلاقی است و این به معنی توجه ویژه و کامل دولت حضرت مهدی علیه السلام به آرامش و آسایش بشریت است.

شایان ذکر است خدمات رفاهی در دولت حضرت به حوزه‌های اقتصادی و معیشتی خلاصه نمی‌شود؛ چرا که نیاز بشر به تأمین معیشت محدود و محصور نمی‌شود و همان گونه که در ادامه دعا اشاره شده است بشر برای رفاه و آسایش خود دریا و خشکی را به فساد و تباهی کشیده است؛ در ادعیه آمده است: «ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ»^۲.

امام دوازدهم علیه السلام با توجه به نیاز جامعه به خدمات رفاهی و نیل به

۱. المزار الکبیر، ص ۶۶۵.

۲. همان، ص ۶۶۵.

سعادت اخروی، نگاهی دوباره به زندگی را ایجاد می‌کند.

دوم: سیاست‌های اخلاقی - فرهنگی

۱. احیای کتاب و سنت

کتاب و سنت در اندیشه اسلامی، جدا کننده حق از باطل است؛ در حدیث نبوی در اشاره به این مطلب آمده است: «انی تارک فیکم امرین ان اخذتم بهما لن تضلوا کتاب الله عزوجل و اهل بیتی عترتی». ^۱ طبق این حدیث هرگونه ضلالت و گمراهی و انحراف و انحطاط از مسیر حق، ناشی از فاصله گرفتن از قرآن کریم و عترت پیامبر صلی الله علیه و آله است؛ از این رو دوران ظهور، حضرتش برای رشد و تکامل مهدی یاوران و ارائه میزانی راهبردی و کاربردی برای برپایی قسط و عدالت، بار دیگر به احیاء کتاب و سنت می‌پردازد تا جامعه از ضلالت و گمراهی نجات یابد.

در ادعیه و زیارات به جهت اشاره به این سیاست مهدوی آمده است: «السلام علیک ایها المؤمنل لاحیاء الدولة الشریفة»؛ ^۲ سلام بر تو که امید می‌رود دولت شریف عدالت محور را بار دیگر تشکیل دهی. در فرازی دیگر آمده است: «اللهم صل علی ولیک المحیی سنتک». ^۳ در دعای ندبه نیز وارد شده است:

---

۱. کافی، ج ۱، ص ۲۹۴، ح ۳.

۲. مصباح الزائر، ص ۴۲۱.

۳. مصباح المتعجد، ص ۴۰۷؛ غیبت طوسی، ص ۲۷۹؛ المزار الکبیر، ص ۶۶۸.

این المدخر لتجدید الفرائض والسنن این المتخیر لاعادة الملة و الشریعة این المومل لاحیاء الکتاب و حدوده این محی معالم الدین؛^۱ کجاست آن ذخیره الهی که دیگر بار احکام و قوانین الهی را به اجرا می‌آورد و اجرای آئین اسلام و شریعت پیامبر را اختیار می‌کند و رسمیت می‌بخشد و امید می‌رود عمل به قران و حدود الهی را زنده کند کجاست آن شخصی که امید است علم دین و آموزه‌های آن را بر دوش کشد؟

حقیقت طرح و برنامه دولت مهدوی علیه السلام از کتاب و سنت گرفته شده است و حضرت مهدی علیه السلام مجری این طرح عظیم و این سیاست پیچیده است و در دوران ظهور با تمسک به کتاب و سنت، فرهنگ جامع نبوی، راهنما و راهگشای جامعه خواهد بود.

تفاوت دولت مهدوی علیه السلام با گذشته دولت اسلام، در تحقق کامل آموزه‌های اسلامی است؛ چرا که توجه و توسل به کتاب و سنت نهادینه می‌شود؛ در نتیجه امام دوازدهم علیه السلام با ارائه نسخه‌ای کامل و سالم از کتاب و سنت، با بیانی شفاف و لسانی گویا به جامعه مهدی‌یاور، حیاتی دوباره می‌بخشد و فرهنگ اسلامی را باز آفرینی نموده، بار دیگر انسان را در شاهراه سعادت و عبادت قرار می‌دهد و ریشه ضلالت و گمراهی را به یک عنوان آسیب‌جدی در فرهنگ مهدوی از بین می‌برد.

---

۱. المزار الکبیر، ص ۵۷۹؛ جمال الاسبوع، ص ۳۰۸ با اندکی اختلاف.

۲. مبارزه با بدعتها

حضرت مهدی علیه السلام در زمانی ظهور می کند که بشر میراث فرهنگی انبیاء گذشته را در اختیار دارد؛ اما به دلیل پیدایش بدعتها و خرافات در این میراث، کج تابه‌ها و انحرافات زیادی در آن دیده می شود؛ به گونه‌ای که با وجود رگه‌های متعدد حقیقت در آن، از کاربرد و کارکرد مناسبی برخوردار نیست.

امام دوازدهم علیه السلام برای فرهنگ آفرینی صحیح، ناگزیر به مبارزه و مقابله با این بدعتها و خرافات و کج تابه‌ها است. به جهت اشاره به این مطلب در ادعیه آمده است:

و اصلح به ما بدل من حکمک و غیر من سنتک حتی یعود دینک به
و علی یدیه غضا جدیدا صحیحا لاعوج فیه و لابدعة معه حتی تطفی
بعده نیران الکافرین؛^۱ خداوند! به برکت امام عصر علیه السلام آنچه
از احکام دین تو، به ماهیت دیگری بدل گشته و از سنت
پیامبر تو تغییر یافته است اصلاح کن؛ به گونه‌ای که
دین تو بر اساس آن تدوین گردد و به دست او رشد و
بالندگی جدید و دوباره در آن روی دهد و به صورت
صحیح بدون هر گونه انحراف و کجی و به دور از بدعت
پیش رود تا در سایه عدالت او آتشی که کفار بر
افروختند، خاموش شود.

امام دوازدهم علیه السلام برای به ثمر نشستن تلاش و کوشش امامت در

---

۱. کمال‌الدین و تمام النعمه، ص ۵۱۴.

عرضه فرهنگ و اندیشه دینی، سیاست مبارزه با بدعت‌ها و خرافات و کج‌تابه‌ها را در پیش می‌گیرد؛ به گونه‌ای که گویا هندسه فرهنگی جدیدی را پایه‌ریزی می‌کند؛ چرا که کج‌اندیشی و انحراف و انحطاط و اعوجاجی در آن مشاهده نمی‌شود و دشمن بهره و نصیبی از آن ندارد.

حضرت مهدی علیه السلام میراث ماندگار انبیاء گذشته را به پیروان ادیان ابراهیمی عرضه می‌دارد و صداقت خویش را اثبات می‌کند و حقانیت او بر همگان آشکار می‌شود و دینی را که توسط مدعیان و مهدی‌ستیزان و امام‌گریزان، دچار اندراس و انحراف و انحطاط و در نتیجه انشعاب و افتراق شده است را اصلاح می‌کند و با زدودن خرافات، گوهر ناب دین مبین اسلام را به نمایش می‌گذارد و تبلیغات منفی و مسموم‌شکرین را خنثی می‌نماید تا مردم با انتخاب خویش و در پی یافتن حقیقت، با واقعیت شیرین دین و اسلام ناب محمدی رو به رو شوند.

در حقیقت امام دوازدهم علیه السلام با خرافه‌زدایی از فرهنگ و کناره‌گیری از بدعت‌ها، چهره زیبای فرهنگ اسلامی را آشکار می‌کند و با حفاظت و صیانت از آن، بستر فرهنگ‌آفرینی و حمایت از تلاش‌گران فرهنگی را فراهم می‌کند و اجازه نخواهد داد دشمن با نفوذ فرهنگی، شبهه‌آفرینی و با تشکیک در آموزه‌های اعتقادی به تخریب ارزش‌ها بپردازد و سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و یا احکام الهی را تغییر دهد. از این رو حضرت مهدی علیه السلام با احیای ارزش‌ها، فرهنگ جامع اسلامی را سامان‌دهی می‌نماید.

۳. الگوسازی

دولت امام دوازدهم علیه السلام با معرفت زایی و ایجاد فرهنگ جامع برگرفته از کتاب و سنت، موج جدیدی از رشد و تکامل در جامعه ایجاد می‌کند. حکومت ساختار شکن حضرت مهدی علیه السلام موانع رشد و تکامل و تعلیم و تربیت را از بین می‌برد و بستر تربیت را فراهم می‌کند. سیاست حکیمانه دولت مهدوی علیه السلام با توجه به الگو پذیر بودن انسانها اقتضا می‌کند حضرت به معرفی الگوی تربیتی بپردازد؛ در ادعیه و زیارات آمده است: «السلام عليك يا محيي معالم الدين و اهله»^۱. احیاء معالم و تعالیم دینی که ریشه در کتاب و سنت دارند بدون الگوهای شخصیتی که مظهر صحیح و سالم رفتاری باشند ممکن نیست. در نتیجه امام دوازدهم علیه السلام با الگوسازی و معرفی الگوهای صحیح رفتاری و قرائت صحیح از ارزشها، آنها را در جامعه نهادینه می‌کند.

۴. گسترش معرفت و دانش

دولت امام دوازدهم علیه السلام دولتی اخلاقی است و به عنوان دولت بهتر، توسط انسان برتر، جامعه جهانی را رهبری می‌کند. در این دولت به سعادت دنیا و آخرت بشر توجه می‌شود و سیاست‌های کلان و جهانی حضرت مهدی علیه السلام به اخلاق و معنویت جامعه در عصر ظهور اهتمام می‌ورزد.

---

۱. المزار الکبیر، ص ۵۷۹؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۵۰۱ به صورت سوال.

بنابراین حرکتی متناسب با رویکرد اخلاق و معنویت الهی را آغاز خواهد نمود و زیر ساخت‌های تحولی عظیم به جهت رشد جامعه را فراهم می‌آورد؛ در نتیجه قابلیت قابل شکل گرفته و احساس نیاز به راهنما و راهگشا برای درک سعادت در جامعه پدید می‌آید و هدایت امام معصوم مورد جستار واقع می‌شود.

به جهت اشاره به این مطلب در ادعیه و زیارات آمده است: «اللهم انی اسئلك ان ترینی ولی امرک... ظاهر المقالة، واضح الدلالة هادیا من الضلالة شافیا من الجهالة».^۱

گسترش معرفت در عصر ظهور امام مهدی عج و توجه به اخلاق و معنویت، حیاتی دوباره به جامعه می‌بخشد و از ضلالت و گمراهی می‌رهاند؛ همان گونه که در ادعیه و زیارات آمده است: «و استنقذ به عبادک المؤمنین من الذل و انعش به البلاد».^۲

تقوا اساس شکل‌گیری فرهنگ اسلامی وهسته مرکزی اخلاق مهدوی را تشکیل می‌دهد؛ در ادعیه مهدوی آمده است: «السلام علیک یا جامع الکلمة علی التقوی».^۳

امام دوازدهم علیه السلام مردم را در مسیر تقوای الهی قرار می‌دهد و آحاد مردم را به پرهیزگاری فرا می‌خواند.

۱. کمال‌الدین و تمام النعمة، ص ۵۱۳.

۲. همان، صص ۵۱۳ و ۵۱۴.

۳. المزار الکبیر، ص ۵۷۶؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۶.

سوم: سیاست‌های قضایی

۱. اقامه حدود

دولت حضرت مهدی علیه السلام در مقابل زیاده خواهی افراد، ساکت نمی‌نشیند و اجازه نمی‌دهد هنجارشکنان برای دست یابی به امیال و مقاصد خود به حریم دیگران تجاوز نمایند. از این رو سیاست اقامه حدود و اجرای احکام را در پیش خواهد گرفت تا از جرأت بر گناه و جسارت در مقابل اجتماع جلوگیری کند.

در خصوص این عملکرد، در ادعیه و زیارات آمده است: «... و اقم به الحدود المعطلة والاحکام المهملة و اشبع به الخصاص الساغبه و ارح به الابدان اللاغبة»؛^۱ خداوند! حدود و احکامی که رها و تعطیل شده‌اند را به دست امام زمان علیه السلام جاری کن و شکافهای عمیق و گسترده اجتماعی را به واسطه او پر کن و بدنهای رنجور از ظلم را به حرکت آور و جانی تازه ببخش.

امام دوازدهم علیه السلام برای درخشش عدالت، احکام معطله الهی را اجرا می‌کند. و با اجرای احکامی که به تعطیلی کشیده شده‌اند، حدود شرعی را جاری می‌نماید؛ چراکه درمان زخم‌های چرکین و شکاف ناشی از زیاده خواهی و درنده خویی افراد در بدن جامعه به اجرای احکام الهی بستگی دارد. اجرای احکام و اقامه حدود، مانند سنگی بزرگ در مقابل این گونه افراد قرار می‌گیرد و مانع از سیاه نمایی

---

۱. مصباح المتعجد، ص ۱۵۸؛ جمال الاسبوع، ص ۲۰۸ بامتنی متفاوت.

عمل کرد دولت مهدوی علیه السلام خواهد شد و حیات و نشاط و طراوت جامعه را در پی خواهد داشت.

در ادعیه و زیارات مهدوی آمده است: «و اقم به الحدود المعطلة و الا حکام المهملة حتى لا يبقى حق الا ظهر و لا عدل الا زهر».^۱ آنچه مهم است توجه به چرایی اجرا و اقامه حدود است؛ این کار برای قدرت نمایی و اظهار صلابت و شکوه و عظمت امام دوازدهم علیه السلام نیست؛ بلکه برای اظهار حق و نمود حقانیت و درخشش عدالت است. جامعه بدون اجرای احکام، جرم خیز است و جرم و جنایت مانع اظهار حق و عدالت است؛ در نتیجه با برداشت موانع حق و حقیقت، زمینه حرکت فرهنگی و اخلاقی میسر گردیده، جلوه حق آشکار می شود.

۲. فصل خصومت

سیره قضایی امام دوازدهم علیه السلام پیش گیری از وقوع جرم و جرم زدایی است. اختلافات درون گروهی بین مهدی باوران و یا برون گروهی بین مهدی باوران و منجی گرایان تا زمان تثبیت حکومت، گزینه‌ای اجتناب ناپذیر خواهد بود و ممکن است به تنش و چالش تبدیل شود. امام دوازدهم علیه السلام به جهت رفع کینه و کدورت، به حل اختلافات و فصل خصومت می پردازد. در ادعیه و زیارات به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «السلام علی المهدی الذی وعد الله عزوجل

۱. مصباح المتعجب، ص ۴۱۵.

به الامم ان یجمع به الکلم ویلم به الشعث...»^۱؛ سلام بر مهدی که خداوند وعده داده توسط او بین امته‌ها جمع نموده و وحدت کلمه برقرار نماید و کینه را از بین ببرد.

در فرازی دیگر از ادعیه و زیارات آمده است: «... و فصل القضا یا بین عبادک»^۲ حضرت مهدی علیه السلام برای رسیدن جامعه به اتحاد و همدلی، با سیاست قضایی حل اختلاف و فصل خصومت بین مردم، دیدگاه‌ها را به هم نزدیک و زندگی مسالمت آمیز را بین آنان برقرار می‌نماید تا وحدت و هماهنگی بین ایشان ایجاد گردد.

۳. قاطعیت

دولت امام دوازدهم علیه السلام در پی اجرایی شدن سیاست‌های مهدوی هیچ گونه مماشات و یا انعطاف پذیری در مقابل مخالفان نخواهد داشت و از مواضع الهی سیاسی مهدوی غفلت و یا کناره‌گیری نمی‌کند. طرح و برنامه دولت حضرت، اصول و قوانین موجود در کتاب و سنت است و اجرای آنها می‌تواند به شکل‌گیری مدینه فاضله و آرمان شهری واقعی و مهدوی بینجامد. از این رو دولت حضرت از تمام ارزشهای کتاب و سنت حمایت می‌کند و تلاش مستمر می‌نماید تا به صورت کامل به اجرا در آیند.

در دعای عهد از امام صادق علیه السلام به جهت اشاره به این مطلب آمده

۱. مصباح الزائر، ص ۴۴۱؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۰۱.

۲. همان؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۸۵.

است: «و مجدداً لما عطل من احكام كتابك و مشيداً لما ورد من اعلام دينك و سنن نبيك صلى الله عليه و آله»؛^۱ سلام بر مهدی علیه السلام تجدید کننده احكام كتاب الهی که تعطیل شده‌اند و تشدید کننده قوانین دین و سنت پیامبر صلى الله عليه وآله.

حضرت مهدی علیه السلام با رویکردی دوباره به قوانین و اصول و ارزشهای كتاب و سنت، و تشدید معالم دینی و سنت نبوی، سیاست‌های دولت خویش را دنبال می‌کند و مصمم است تا این معارف راهبردی و کاربردی را اجرایی نماید.

ج) آثار مختص نسبت به مشرکان

۱. مبارزه و قیام

مخالفت و ناسازگاری دولت و حکومت مهدی علیه السلام با ظالمان و جائران و کفار و مشرکین به صرف مخالفت و ناخوشنودی خلاصه نمی‌شود و تا سر حد زوال و فروپاشی با ایشان مبارزه می‌کند و آنها را از بین می‌برد؛ در زیارتی که به جهت زیارت هر یک از ائمه علیهم السلام وارد شده، آمده است:

وأجعل به صداء الجور عن طریقتک حتی یظهر الحق علی یدیہ فی
احسن صورته ویهلك الباطل واهله بنور دولته ولا یستخفی بشی من

---

۱. المزار الکبیر، ص ۶۶۵؛ مصباح الزائر، ص ۴۵۶ به عنوان دعای عهد؛ بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۹۶ از مصباح الزائر و ح ۸۳، ص ۲۸۶ به عنوان دعای عشرات.

الحق مخافة احد من الخلق^۱؛ خداوندا پلیدی ستم را توسط امام زمان از بین ببر؛ تا برپایی حق به دست او در بهترین صورت جلوه کند و تاریکی باطل و اهل آن در پرتو نور دولت او از بین برود و هیچ حقیقتی به جهت ترس از جامعه باطل گرا مخفی نگردد.

قدرت و اقتدار حکومت مهدوی، دشمنان را از هر گونه ظلم و جنایت و جور و خیانت باز می‌دارد؛ در ادعیه و زیارات آمده است: «و اذقت اعدائک هوانا و عقابا و ابرت العتاة و جحدة الحق و قطعت دابر المتکبرین و اجثت اصول الظالمین»^۲؛ حضرت به دشمنان خدا و سردمداران کفر که عنادورزی و کینه توزی را در پیش می‌گیرند، طعم عذاب الهی را می‌چشاند و آن چنان ایشان را مورد عقاب و تنبیه قرار می‌دهد که حتی عقبه و پشتیبانی دشمن از هم فرو می‌پاشد و اساس و بنیان ظلم و کفر و شرک قطع می‌شود و برای همیشه دست جنایت کاران ظالم و جائر بریده می‌شود و از دامن اهل ایمان کوتاه می‌گردد؛ این رویارویی به اندازه‌ای جدی و سهمگین است که حضرت به رغم رحمت و رأفت پیامبرگونه‌ای که دارد، در مواردی ناگزیر به کشتار کفار و منافقین می‌شود؛ چرا که ایشان قتل و کشتار را تنها گزینه پیش روی حضرت قرار می‌دهند؛ همان گونه که در ادعیه آمده است:

۱. المزار الکبیر، ص ۵۶۲؛ بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۸۲.

۲. همان، ص ۵۸۲.

و اقتل به جبابرة الكفر و اقسم به رؤس الضلالة و ذلل به الجبارين و الكافرين و ابر به المنافقين و الناكثين و جميع المخالفين و الملحدين في مشارق الارض و مغاربها و برها و بحرها و سهلها و جبلها حتى لاتدع منهم ديارا و لا تبقى لهم آثارا و تطهر منهم بلادك و اشف منهم صدور عبادك؛^۱ خداوندا سران کفر را به دست امام زمان عجل الله فرجه از بین ببر؛ و بنیان نادانی و گمراهی را متلاشی کن و سران کفر را ذلیل و خوار نما و منافقین و پیمان شکنان و همه مخالفین و طغیانگران را در شرق و غرب عالم و در دریا و خشکی و کوه و دشت از بین ببر؛ به گونه ای که هیچ سرکرده و یا اثری از ایشان باقی نماند و سرتاسر هستی از لوٹ وجود این افراد پاک گردد و فرد فرد بندگان را از سیطره آنان رهایی بخش.

در بعضی از ادعیه آمده است:

اللهم اذل كل من ناواه و اهلك كل من عاداه و امكر بمن كاده و استأصل من جحد حقه و استهان بامرہ و سعی في اطفاء نوره و اراد اخماد ذكره؛^۲ خداوندا هر آنکه به مخالفت با امام عصر عجل الله فرجه می پردازد خوار کن و هر آنکه با او به دشمنی می پردازد هلاک نما و مکر و نیرنگ دشمنش را بی اثر کن و هر آنکه منکر حقانیت او می گردد و امر او را سبک می شمارد

---

۱. کمال الدین و تمام النعمة، ص ۵۱۳؛ جمال الاسبوع، ص ۳۰۸ با اندکی اختلاف..؛ مصباح المتعجد، صص ۱۵۸ و ۱۶۰ با اندکی اختلاف؛ المزار الکبیر، ص ۵۷۸ با متنی متفاوت.
۲. غیبت طوسی، ص ۲۸۰.

وتلاش می کند تا نور او خاموش شود و ذکرش از یاد برود
را از ریشه برآور.

شایان ذکر است که فرازهای دعا از زبان امام صادق علیه السلام نقل
می شود و امام در دعا از اقداماتی خبر می دهد که توسط امام
دوازدهم علیه السلام صورت می گیرد و در فرازهای دیگری از ادعیه که به آنها
نیز پرداخته می شود به تأیید می رسد؛ از جمله فراز این زیارت که در
آن وارد شده است:

السلام عليك ايها الامام المبيد لاهل الفسوق و الطغيان، السلام
عليك ايها الامام الهادم لبنيان الشرك و النفاق و الحاصد فروع الغي
و الشقاق، السلام عليك يا طامس آثار الذيع و الاهواء و قاطع حبائل
الكذب و الفتن؛^۱ سلام بر تو ای امامی که هنجار شکنان و
گردنکشان و طغیانگران را از بین می ببری، سلام بر تو ای
امامی که اساس و بنیان شرک و نفاق را ویران می کنی و
پیامدهای ستم و اختلاف و انحراف را می زدایی و آثار هوا
پرستی و زیاده خواهی را پاک می کنی و دستاویز دروغ و
آشوب و فتنه را قطع می کنی.

از دقت در ادعیه و زیارات مهدوی استفاده می شود امام
دوازدهم علیه السلام با اصالت شرک و کفر به مبارزه بر می خیزد و هر کسی
را که نیت سویی نسبت به توحید و جامعه موحد داشته باشد هدف

---

۱. المزار الكبير، ص ۵۷۹؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۵۰۹؛ مصباح الزائر، ص ۴۲۱؛ بحار
الانوار، ج ۹۹، ص ۸۶.

مبارزه قرار می‌دهد؛ چرا که این افراد در برابر سنن الهی مقاومت می‌کنند و دشمنی با حجت خداوند متعال را پیش می‌گیرند و با فتنه انگیزی و شرارت و دروغ پردازی، جوی ناسالم در جامعه ایجاد می‌کنند؛ از این رو ولی عصر عجل الله تعالی فرجه برای عزت اسلام و ایجاد فرهنگ جامعه مهدوی، افراد پلید و بدطینت را در مبارزه‌ای قاطعانه به ذلت و هلاکت می‌کشانند و ریشه ظلم، و جور و فسق و فجور، و طغیان و عصیان را خشک می‌نماید و شبکه کفر و نفاق را متلاشی خواهد کرد؛ به گونه‌ای که انگیزه‌ای برای گرایش به فتنه و نفاق پیدا نخواهد شد؛ چرا که امام بنیان شرک و کفر را منهدم می‌کند و محصولات و آثار و پیامدهای این معضل اجتماعی را قبل از بهره برداری نابود خواهد کرد.

۲. انتقام

دشمنان اسلام در طول دشمنی خود، ضربات و لطمات جبران ناپذیری به اسلام وارد آوردند، به خصوص در مقابله با امامت و مهدویت، از هیچ ستیزشی فرو گذار نکردند؛ لکن از آنجا که پیروزی حق بر باطل از سنت‌ها و قوانین حاکم بر نظام آفرینش است، حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه در بخشی از اقدامات حکیمانه بر علیه دشمنان از ایشان انتقام می‌گیرد. در ادعیه و زیارات به این حقیقت چنین اشاره شده است: «اسألک... ان تصلی علی محمد و آل محمد و ان تعجل فرج المنتقم لک

من اعدائک»^۱.

در فراز دیگری آمده است: «و انت المنتقم لنا»^۲.

در زیارت چهارم سرداب مقدس نیز به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «ذخرک الله لنصرة الدین واعزاز المؤمنین والانتقام من الجاحدین»^۳.

سیمای عمل کردی امام دوازدهم علیه السلام از منظر ادعیه و زیارات ایجاب می کند امام علیه السلام تاوان خسارات و جنایات وارده از ناحیه دشمنان اسلام را باز پس گیرد و به خون خواهی اجداد طاهرینش بپا خیزد؛ در دعای ندبه به جهت اشاره به این مطلب آمده است: «این الطالب بذحول الانبیاء و ابناء الانبیاء این الطالب بدم المقتول بکربلاء»^۴ کجاست آن امامی که حقوقی را که از انبیا و فرزندانشان منع نموده اند را مطالبه می نماید و باز پس می گیرد، آن امامی که خون خواه مقتول کربلاست کجاست؟ و چه زمانی قیام خواهد کرد؟

نتیجه گیری

امام در نظام آفرینش، فراتر از یک باور است و همان گونه که در این قسمت از پژوهش بررسی شد، امام علیه السلام شخصیتی کارکرد گرا در

۱. مصباح المتعجد؛ ص ۷۴؛ المزار، ص ۶۳ با اندکی اختلاف.

۲. اقبال الاعمال، ج ۳، ص ۵۵.

۳. مصباح الزائر، ص ۴۳۸.

۴. المزار الکبیر، ص ۵۷۹؛ اقبال الاعمال، ج ۱، ص ۵۰۹؛ مصباح الزائر، ص ۴۵۰ با اندکی اختلاف و متنی مشابه در ص ۴۲۱.

حوزه آثار تشریعی و تکوینی دارد. در زمان غیبت، حفظ نظام آفرینش از جمله بارزترین آثار تکوینی امام علیه السلام است و در عصر ظهور با برپایی حکومت، به تحقق اهداف نظام آفرینش معنی می‌بخشد و آن را به صورت کامل در سطحی جهانی به اجرا در خواهد آورد و جامعه از رشد و تکامل بهره مند خواهد شد و تحت تعالیم کتاب و سنت، ظلم و ستم را ریشه کن و عدل و داد را در جامعه برپا می‌دارد.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی نوشتار

ادعیه و زیارات، معارف اسلامی زیادی را در بر گرفته‌اند. با مرور آنها در می‌یابیم بخش قابل توجهی از مسأله امامت و مهدویت به عنوان اندیشه‌ای راهبردی و کار بردی، هماهنگ با آیات و روایات در آنها تبیین شده است.

واکاوی ادعیه و زیارات نشان می‌دهد اهل بیت علیهم السلام اهتمام خاصی نسبت به آن داشته‌اند و انس و الفت با دعا و زیارت را در سیره عملی خویش قرار داده، همواره بر آنها توصیه و تأکید می‌نمودند؛ چرا که به جهت ادبیات خاص آن در فضای سیاسی حاکم بر آموزه امامت و مهدویت، نقش به‌سزایی در انتقال معارف کلامی به ویژه در مسأله مهدویت ایفا نمودند و به رغم تشدید مخالفت عباسیان برای قطع رابطه امام با جامعه، دعا و زیارت در قالب مناجات و ارتباط با خدا به صورت غیر مستقیم و بدون جلب توجه مهدی ستیزان، زمینه مبارزه منفی را فراهم آورده، بیان چهار چوب فکری شیعه در سایه آنها میسر گردید.

از این رو انس و الفت با آنها، انتظار را از یک خواسته و انتظار منفعل، به یک جریان و انتظاری پویا و فعال تبدیل می‌کند و توجه و توسل به آنها ضمن بیداری و معرفت‌زایی کیفیت ارتباط با مهدویت را ساماندهی نموده، پناه شیعه در حوادث و فتن عصر غیبت تلقی می‌شوند و موجب تسریع در امر ظهور خواهند شد.

رهیافت و مأخذ ادعیه و زیارات، منابع حدیثی و روایی است؛ طبقه بندی ادعیه و زیارات نشان می‌دهد سیر ورود آنها در کتب معتبر شیعه، مشخص و عاری از هر گونه ابهام و اشکال است و سند و دلالت اکثر قریب به اتفاق آنها موجود و قابل دفاع است.

مضامین هماهنگ آنها با کتاب و سنت، حکایت از محتوای ژرف و عمیق آنها دارد. منابع آنها کتب گران سنگی چون کافی کلینی و غیبت نعمانی و مصباح‌المتجهد شیخ طوسی است و متون آنها توسط افرادی چون شیخ طوسی؛ معروف به شیخ الطائفه و سید بن طاوس تهیه و تنظیم شده است؛ بزرگانی که در طول دوران غیبت کبری تمام تلاش خود را برای حفظ میراث ماندگار اهل بیت علیهم السلام به کار گرفتند تا شیفتگان امامت و ولایت در عصر غیبت در سایه آنها دوران غیبت را پشت سر گذارند، و ره‌توشه خود قرار دهند.

در نتیجه ادعیه و زیارات، همانند روایات از جمله میراث حدیثی اهل بیت علیهم السلام به شمار می‌آیند و نقش آنها مانند احادیث، تنویر و روشنگری است.

از جستار در ادعیه و زیارات، معلوم شد محتوای معارف ادعیه و

زیارات از سه محور اصلی تشکیل شده است:

الف) مناجات و ارتباط با خدا؛ هسته مرکزی این گونه از ادعیه و زیارات به توحید و عبودیت خداوند متعال می‌پردازد و از مهدویت در آنها سخنی به میان نمی‌آید، از این رو در این پژوهش توفیقی برای استفاده از آنها حاصل نشد.

ب) تاریخ و فضایل انبیاء و اولیاء؛ به رغم اشاره به اوصاف و احوال اهل بیت علیهم السلام مطلب خاصی در خصوص مهدویت در آنها مطرح نشده است؛ هر چند به صورت پراکنده و موردی در پاره‌ای از موارد به صورت گذرا به مهدویت پرداخته شده است.

ج) کلام و اعتقادات؛ مباحث و معارف در این دسته از ادعیه و زیارات، به بیان مبانی فکری شیعه به خصوص امامت و مهدویت می‌پردازد؛ نسبت به مهدویت نیز برخی از آنها خاص امامت و مهدویت صادر شده‌اند و برخی دیگر اختصاص به امامت و مهدویت ندارند ولیکن فرازهایی مرتبط با آموزه امامت و مهدویت در آنها یافت می‌شود.

مضمون ادعیه و زیارات مهدوی در مجموع تحت دو عنوان به بیان ابعاد و شؤون حضرت مهدی علیه السلام می‌پردازند:

اول: سیمای وجودی

امتیاز ادعیه و زیارات نسبت به روایات، زبان کنایی و ادبیات غیر مستقیم آنها است. از این رو زمینه بیشتری برای ترسیم تصویر بهتری از مهدویت نسبت به ابعاد و شؤون، در آنها وجود دارد. به همین جهت زوایای بیشتری از مسئله مهدویت در آنها بیان می‌شود.

سخن آخر

ادعیه و زیارات موجب گسترش معرفت هرچه بیشتر مهدی باوران می‌شود و با آموختن کیفیت ارتباط با آموزه مهدویت در عصر غیبت، به تثبیت اعتقاد به مهدویت و تربیت مهدی باوران می‌پردازند؛ از این رو با توجه به توصیه و تأکید اهل بیت علیهم السلام بر آنها، از وثیق ترین راههای ارتباطی با آموزه امامت و مهدویت به شمار می‌آیند و توسل به آنها موجب تعجیل و تسریع در امر فرج و گشایش امر منتظران خواهد شد.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابن طاوس، سیدعلی بن موسی، *اقبال الاعمال*، قم، مكتبة الاعلام الاسلامی، ۱۴۱۴ق.
۳. _____، *جمال الاسبوع*، تهران، مؤسسة الأفاق، ۱۳۷۱ش.
۴. _____، *فلاح السائل*، قم، مكتبة الاعلام الاسلامی، ۱۳۷۰ش.
۵. _____، *كشف المحجة*، نجف، منشورات المطبعة الحيدرية، ۱۳۷۰ق.
۶. _____، *مهج الدعوات*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵ش.
۷. _____، *مصباح الزائر*، قم، مؤسسة آل البيت، ۱۴۱۶ق.
۸. ابن قولويه، جعفر بن محمد، *کامل الزيارات*، تهران، مؤسسة نشر الفقاهه، ۱۴۲۷ق.
۹. ابن هبة الله، سعيد، *دعوات*، قم، مدرسة الامام المهدي، ۱۴۰۷ق.
۱۰. امام سجاد عليه السلام، *صحيفه سجاديه*، قم، خادم الرضا، ۱۳۸۱ش.
۱۱. بهاء الدين، محمد بن حسين بن عبدالصمد، *مفتاح الفلاح*، قم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۲۴ق.
۱۲. حر عاملی، محمد بن حسن، *امل الأمل*، بغداد، مكتبة الاندلس، بی تا.
۱۳. حلی، احمد بن فهد، *عدة الداعي*، قم، وجدانی، بی تا.
۱۴. صدوق، محمد بن علی بن الحسين، *ثواب الاعمال*، قم، منشورات رضی، ج ۲، ۱۳۶۸ش.
۱۵. _____، *کمال الدين و تمام النعمة*، قم، مؤسسة نشر اسلامی، ۱۳۶۳ش.

۲۸۰ □ ابعاد شخصیت حضرت مهدی علیه السلام در ادعیه و زیارات

۱۶. _____ من لا یحضره الفقیه، قم، موسسه نشر اسلامی،

ج ۲، بی تا.

۱۷. طبرسی، احمد بن علی، احتجاج، نجف اشرف، ۱۳۸۶ ش.

۱۸. طبری، محمد بن جریر، دلائل الامامة، قم، موسسه البعثة، ۱۴۱۳ ق.

۱۹. طوسی، محمد بن حسن، الغیبة، قم، موسسه المعارف الاسلامیه، ۱۴۱۱ ق.

۲۰. _____ الفهرست، قم، موسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۷ ق.

۲۱. _____ مصباح المتعجل، بیروت، موسسه فقه الشیعة،

۱۴۱۱ ق.

۲۲. عاملی جزینی، محمد بن مکی، المزار، قم، موسسه امام مهدی، ۱۴۱۰ ق.

۲۳. عسکری، ابو هلال، فروق اللغة، قم، موسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۲ ق.

۲۴. قیومی، شیخ جواد، صحیفه المهدی، قم، موسسه نشر اسلامی، ج ۲، ۱۳۵۷ ش.

۲۵. کفعمی، ابراهیم بن علی، مصباح کفعمی، بیروت، موسسه الاعلمی، ج ۲، ۱۴۰۳ ق.

۲۶. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۵، ۱۳۶۳ ش.

۲۷. مجتهدی، سید مرتضی، صحیفه مهدیه، قم، دارالثقلین، ۱۳۷۹ ش.

۲۸. مجلسی، علامه محمد باقر، بحار الانوار، بیروت، موسسه اللواء، ج ۲، ۱۴۰۳ ق.

۲۹. مشهدی، محمد بن جعفر، المزار، قم، نشر قیوم، ۱۴۱۹ ق.

۳۰. مفید، محمد بن محمد بن نعمان، المزار، بیروت، ج ۲، ۱۴۱۴ ق.

۳۱. موسوی اصفهانی، میرزا محمد تقی، مکیال المکارم، بیروت، موسسه الاعلمی،

۱۴۲۱ ق.

۳۲. نجاشی، احمد بن علی بن احمد، رجال، قم، موسسه نشر اسلامی، ج ۵، ۱۴۱۶ ق.

۳۳. نعمانی، محمد بن ابراهیم، الغیبة نعمانی، قم، انوار المهدی، بی تا.

۳۴. واسطی زبیدی، سید محمد مرتضی الحسینی، تاج العروس، بیروت، دارالفکر،

۱۴۱۴ ق.

دعای دوران غیبت ۱	دعای دوران غیبت ۱ عنوان دعای عهد ب ۷ از عتیق غروی تحت جمال الاسبوع و ۱۱۲/۹۹ ح ۳۳۳/۹۲ ب ۱۱۵ از	زیارت مطلقه حضرت مهدی در روز جمعه	۲۱۵ / ۹۹ ب ۹	استغاثه به امام عصر <small>عج</small>	ح ۳۱ ب ۲۸ از قیس المصباح و ۳۷۳ / ۹۸ ح ۱۶ ب ۳۲ از مزار ۹۷ / ۹۹ ب ۷ از مصباح الزائر و ۲۴۶ / ۹۹ ح ۸ ب ۹ از قیس المصباح	حجاب حضرت مهدی <small>عج</small>	۳۷۸ / ۹۱	دعای زیارت	بحالانوار
مصباح المتهجد ۴۰۹ ش ۱۴۵ / ۵۳۵				منابع از سال ۳۲۰ الی ۵۴۸	مصباح الزائر ۴۳۵	جمالی الاسبوع ۴۱ ف ۳	مجموعه سید بن طاووس		
جمال الاسبوع ۳۰۷ ف ۴۷					المزار ابن المشهدی ۶۷۰ ب ۷			المصباح الکفعمی ۲۰۹	نسایر منابع